

Franci Zagoričnik

SANTA MARIA DELL'INFERMITÀ

Schiavi na Riva degli Schiavoni
izkrcujejo svoje fante
nekoliko razposajene, glasne
Izkrcujejo minometavce

Eni poskakujejo od hladu
eni pojó na Ponte di Paglia
se ozirajo k Mostu zdihljajev
in sami zdihujejo, pomalem drhtijo
A gleda na nas ta Giacomo

Casanova? Kadi se z besed
iz skrivnih hišic duše, tudi
Canale di San Marco krotko renči
nekam nadležno, a tudi rosí
nekaj v soglasju vsega z vsem
Kaj neki hoče iz globine
zavésti svojih nevidnih bitij
in nebitij?

Mulci in mule radovedni
vreščijo, a kmalu zginejo
Cevi so še neme, po naključju
obrnjene nikamor, indiferentne
Tam čez je Lido, a nič zato
Dido je tako nebogljen
kakor vsi – Teatro La Fenice
zvečina je v temi, svetloba

je zato, da ugasne -
tèma razsvetljuje
Časa ni v teh temnih časih
Vse je samo hlad morja in môra
kakor da samo morje mora
Da ni tudi kopno ista môra?

miru nemiru vsenemiru
v vsečasju brezvečnem

Mojbog, saj bežijo!
Glej levinja beneška
s Terazij skrije svoj zarod!
Nekam nezaupljivi so
Dožu ni do dežja
Bledó je ledeno sonce pozimi
Ampak bó svetloba, v vseh niansah
in ognja, pečká in psovki!

Nekje v brezmejnem vejevju
zavésti pripravljá se huda noč
hudega dne, bó bitka biti
bó bitka bitij
na Piazza Maggiore in Piazzeti
in karneval skoz Canal Grande
in na oni strani bazilisk bazilike
manjše zlo od vélikega
v cvetenju granatnem granat

1991

● Naslov je iz srbske pesnitve *Sabat*, ki je v času nastajanja 1987–1992 transmutiral iz *Santa Maria della Salute* v *Santa Maria dell'Infermità*.

● *Izkrcujejo minometauce* – v času srbskega bombardiranja Dubrovnika in drugih hrvaških mest leta 1991

● *s Terazij skrije svoj zarod*“, te Terazije so seveda v Beogradu, ostali toponimi so iz “napadenih” Benetk.

● Slovenski prevod pesmi je bil zavržen pri Novi reviji, pač pa je izšel v revijah Dialogi 1993/2 in Sejalec 1993/14 ter v knjigi *Slovenski gambit*, Maribor 1994.

VIRI

- Rokopisi, pisma, telefon, fax, revije, časopisi, knjige:
 Gorenjski glas – Nova Atlantida, Kranj 1992;
 časopis Književna reč, Beograd 1992;
 časopis Književne novine, Beograd 1992;
 Stevan Tontić: *Sarajevski rukopis*, Vreme knjige, Beograd 1993;
 dnevnik Borba, Beograd 1993;
 Tatjana Cvejin, Franci Zagoričnik: *Sabat*, Fondi Oryja Pála, Kranj 1993;
 revija Književnost, Beograd 1993;
 Tatjana Cvejin: *Srbija na istoku*, Fondi Oryja Pála, Kranj 1994;
 Franci Zagoričnik: *Slovenski gambit*, Založba Obzorja, Maribor 1994;
 Velimir Ćurgus Kazimir: *Papagajev grob*, Svetovi, Novi Sad 1994;
 Svetlana Slapšak: *Ogledi o bezbrižnosti*, Apatridi, Radio B92, Beograd 1994;
 revija ProFemina, Beograd 1994/95;
 Miodrag Stanisavljević: *Jadi srpske duše*, Beogradski krug, Beograd 1995;
 Ljiljana Đurđić: *Beograd by my mind – E(h!)seji*, Rad, Beograd 1995;
 Judita Šalgo: *Da li postoji život*, Vreme knjige, Beograd 1995;
 Mirjana Stefanović: *Pomračenje*, Fondi Oryja Pála, Kranj 1995;
 Revija Vreme, Beograd 1995/96.

Milan Vogel

ZNAMENJA MED PECO IN POHORJEM

»Po vsej slovenski zemlji so posejana znamenja: ob cestah in križpotjih, sredi polj in gozdov, na robu vasi in na trgih, na planem in v bregu stojé. Tudi ona, morda najskromnejša med pomniki davnih dni, dokazujejo, da nismo od včeraj na tej zemlji.«

Tako sklene dr. Marijan Zadnikar uvod k eni najpomembnejših slovenskih domoznanskih knjig *Znamenja na Slovenskem*. Delo, ki je prvič izšlo leta 1964 v redni knjižni zbirki Slovenske matice, avtor pa je zanj naslednje leto prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, prvič sistematično obravnava pomnike, ki jih med ljudmi najpogosteje označuje izraz **znamenja**: s kamnitim, lesenim ali zidanim pomnikom so ljudje zaznamovali mesto, na katerem se je zgodila nesreča, kjer je kdo umrl, kjer je strašilo ali se zgodilo kaj drugega nenavadnega, do koder je prišla kuga, pa tudi v zahvalo za preživeto gorje in izpolnjeno upanje. Prav to, da so z enakim namenom postavljali znamenja tudi med drugo svetovno vojno in po njej, je spodbudilo revijo Borec, da je sklenila objaviti fotografije teh znamenj kot likovno prilogo.

Pred nekaj leti je prišel na Ravne na Koroškem za kaplana Igor Glasenčnik in začel sistematično zbirati vse, kar je izvedel o znamenjih najprej na ravanskem območju, nato pa v vsej Mežiški dolini in v sosednjih Črnečah. Zapisal je podatke in spomine, kolikor so med ljudmi še živi, kjer pa je bilo mogoče, je zapiske dopolnil s podatki iz literature ali drugih pisanih virov. Sestavil je tudi seznam znamenj, ki jih je uničila narava ali pa neugodni časi. Vsa znamenja je tudi fotografiral.

Med zelo številnimi znamenji, saj spada Koroška med najbolj gosto posejane slovenske pokrajine s temi »bistvenimi značilnostmi naše kulturne krajine«, so pritegnila našo pozornost tista, ki so tako ali drugače povezana z vojnimi časi! Nekatera so bila postavljena po prvi svetovni vojni v zahvalo ali spomin, večina pa po drugi vojni, ko so se ljudje vrnili iz taborišč, partizanov, nemške vojske ali ujetništva! Iz Mežiške doline, ki je bila z nemško okupacijo priključena nemškemu rajhu, so bili moški mobilizirani v nemško vojsko. Niso bili redki primeri, ko je bil eden od sinov v nemški vojski, drugi pa v partizanih. Starši so se enako bali za oba, zato so se zaobljubili, da bodo v zahvalo za njuno srečno vrnitev postavili znamenje (Močivnikov križ na Belšaku). Kapelica v Mušeniku med Žerjavom in Črno je bila zgrajena v letih 1942–1943 pred podzemeljsko jamo. Imela je sprednja in zadnja vrata, ki so zakri-

vala vhod v jamo, v kateri so se skrivali ljudje pred Nemci. V spomin na enega najbolj tragičnih dogodkov med drugo svetovno vojno je bil postavljen Podbrški križ na Ludranskem Vrh nad Črno. Januarja 1944 so namreč Nemci ustrelili gospodarja in gospodinjo, kmetijo so požgali, zgorela pa sta tudi dva skrita ranjena partizana. Črnska borčevska organizacija je postavila spominski kamen, sosedje pa v spomin na podbrška gospodarja lesen križ, ki je še zdaj pretresljiv pomnik z zaraslimi zidovi v ozadju.

Vsako znamenje zase je delček zgodovine ljudi med Peco in Pohorjem, in vredno, da ga s pomočjo zapisov Igorja Glasenčnika in mojstrske fotografije Igorja Modica spoznajo tudi drugi.

PRIPIS:

Zamisel za ta prikaz znamenj, kakorkoli povezanih z vojno, se je porodila že pred petimi leti, ko so bile posnete tudi fotografije in napisana spremna besedila. Kako je z njimi danes, nismo preverjali. Upamo, da niso postala znamenja novega časa.

*N*a Dobrijah med Dravogradom in Ravnami je poleg Jugove in Župančeve še Juričeva domačija. Na vrtu te stoji od jeseni leta 1945 znamenje, ki ga ni mogoče imenovati niti križ niti kapelica. Domačini ga imenujejo Juričevo znamenje.

Med drugo svetovno vojno sta bila v Dachauu Andrej Kotnik – Juričev Andrej, nekdanji borec za severno mejo, in njegov sin Stanko. Že med bivanjem v taborišču sta sklenila, da bosta, če se živa vrneta na svoj dom na Dobrije, zgradila znamenje v hvaležen spomin na božjo dobroto in previdnost. Res sta se vrnila in že jeseni leta 1945 je gospodar Andrej začel počasi zidati znamenje. Najprej je hotel postaviti kapelico, pa je bilo v tistem času to prenevarno. Skrivaj je delal, večkrat celo s koruzno slamo pokril, vprašujočim odgovarjal, da zida vodovod, češ, nimamo vode. Še istega leta je delo končal, v kasnejših letih dodajal v niše razne podobe, ki jih je sam izdelal.

Zdaj so v štirih nišah naslednje podobe: sv. Družina, narisana na les, sv. Marija (kipec je kupljen), Srce Jezusovo (lesen kipec), Juričevo prvo rezbarsko delo, in križ – razpelo.

Znamenje je betonsko in zanimivo oblikovano.



*K*apelo pri Potočniku na Dobrijah je zgradil Gregor Lipovnik. Njegov oče Peter in mati Katarina Lipovnik sta se s svojo družino od Mališnika preselila k Potočniku. Dolgo časa je Gregor žaloval za svojo rojstno hišo, posebej pa za kapelo, ki jo je tam postavil. Prišla je prva svetovna vojna in njegova brata dvojček Jožef ter najmlajši brat Gašper sta bila vpoklicana, on sam pa je bil preslaboten zaradi krvne jetike, ki jo je prebolel. Dvojček Jožef je zgodaj padel, dobil je strel v trebuh. Tako se je Gregor odločil, da pri Potočniku postavi kapelico v čast Kraljici miru, z željo, da bi se vojna čimprej končala.

V svojem življenjepisu je zapisal:

»Prišlo je leto 1917. Nemci so še hujše pričeli po govejskih hlevih vso živino jemati, jaz, ko nisem bil vojak, sem se namenil na novem domu pri Potočniku novo kapelico postaviti, kar sem že postavil, to leto 1917 v zgodnji pomladi, Mariji v čast in presvetemu srcu Jezusovemu in sem dal napis na vrati kapele: Kraljica miru, prosi za nas. Na vrh stolpa pa križ, pod stolpom pa napis O križ, na visoko postavljen, zastava premage si nam. Visoko nam bodi pozdravljen, ker upanje naše si nam...«

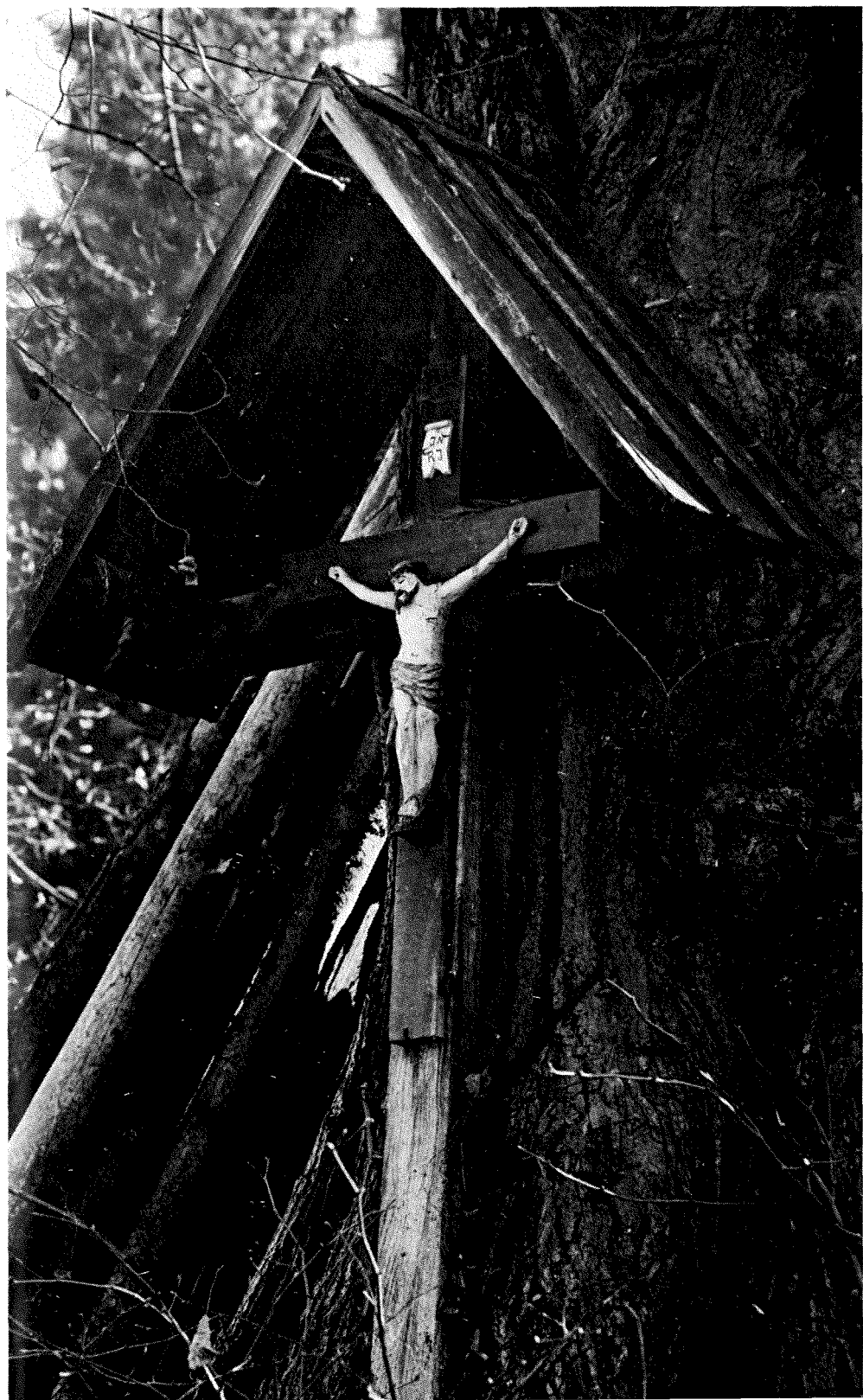
Kapelico je meseca junija 1917 blagoslovil tedanji župnik na Ravnah Avguštin Križaj.



*K*riž pri Travnekarju na Tolstem Vrh pri Ravnah na Koroškem je zidan. Postavljen je bil leta 1972, naslednje leto pa ga je blagoslovil ravenški župnik Jaroš Kotnik. Jeseni leta 1944 so Travnekarjevi izkopavali krompir. Ker je bilo že precej mraz, so zakurili ogenj. Hčerka Marija je ob njem zaspala. Zajeli so jo plameni in je zgorela. Oče je bil v partizanih, in čeprav je bil blizu doma, ni smel blizu, ker bi ga mlajši otroci nehote izdali. Zato ni mogel niti na pogreb svoje hčerke. V spomin na ta dogodek je Frančiška Žaže – Travnekarjeva mati postavila križ. Poslikal ga je Avgust Štrekelj s Prevalj.



*H*udopiskov križ na Tolstem Vrhju pri Ravnah na Koroškem je bil postavljen po prvi svetovni vojni. Po pripovedovanju domačinov so ga postavili v spomin na nekega Hudopiska (ime so pozabili), ki naj bi prišel s fronte na dopust. Neki dezerter, ki se je potikal tam okoli, ga je ustrelil pod lipo, na kateri je zdaj križ.



*N*a meji ravenske župnije Ravne je na Tolstem Vrhju pri Ravnah na Koroškem manjša kmetija Čužvak. Na polju pod hišo in gospodarskim poslopjem je do leta 1986 stal lesen križ. Na istem mestu so postavili kapelico in vanjo prenesli prejšnje leseno razpelo. Dokončali so jo leta 1987. Delo je na pobudo matere in očeta vodil domači sin Ožbej Možgan, pomagala pa sta mu brata Jože in Franc.

Postavitev križa in pozneje kapelice je povezana s priprošnjo iz leta 1944. Takrat je Čužvakova teta, ki je živela v Dravogradu, dala štirideset nemških mark, da bi namesto križa sezidali kapelico s priprošnjo, da bi se sin živ in zdrav vrnil iz partizanov. Namere takrat ni bilo mogoče izpolniti. Po pripovedovanju Ožbeja so na mestu, kjer stoji kapelica, našli veliko kamenja, zato sklepajo, da je na tem mestu kdaj prej že stalo znamenje, ki pa je bilo pozneje porušeno.



*R*utnikov križ stoji na meji kmetij Rutnik, Sveti in Kumer na Tolstem Vrh pri Ravnah na Koroškem ob cesti iz Dravograda proti Ravnam. Postavili so ga leta 1943, ko so bili sinovi s teh treh kmetij v vojski, v priprošnjo, da bi se srečno vrnili na svoje domove. Noč pred blagoslovitvijo križa je neznanec vrgel kip Matere božje pod križ, kip Križanega pa v grmovje. Kipa je izdelal ljudski rezbar Gregor Lipovnik, p.d. Rutnik. Leta 1980 so križ na novo prebarvali in zaščitili.



*P*ri Rutarju na Tolstem Vrhju pri Ravnah na Koroškem stoji ob dveh precej starih lipah zelo preprosto zidana kapelica z masivnimi zidovi. Deluje zelo starinsko, vendar je znano, da so jo sezidali šele leta 1955.

Rutarjev sin Friderik (Mirko) Čebul je bil med vojno odpeljan v Dachau. Zaobljubil se je, da bo postavil kapelico, če se bo živ in zdrav vrnil domov. Vendar se ni vrnil, zato je njegov brat Jože sezidal kapelico v njegov spomin. Zidarska dela je opravil sosed Janez Praznik.

Pred sedanjo kapelo je bila na lipi križeva tabla. Kapelica ni poslikana, v njej je le preprost kip svete družine, ki jo je izrezbaril ljudski rezbar.

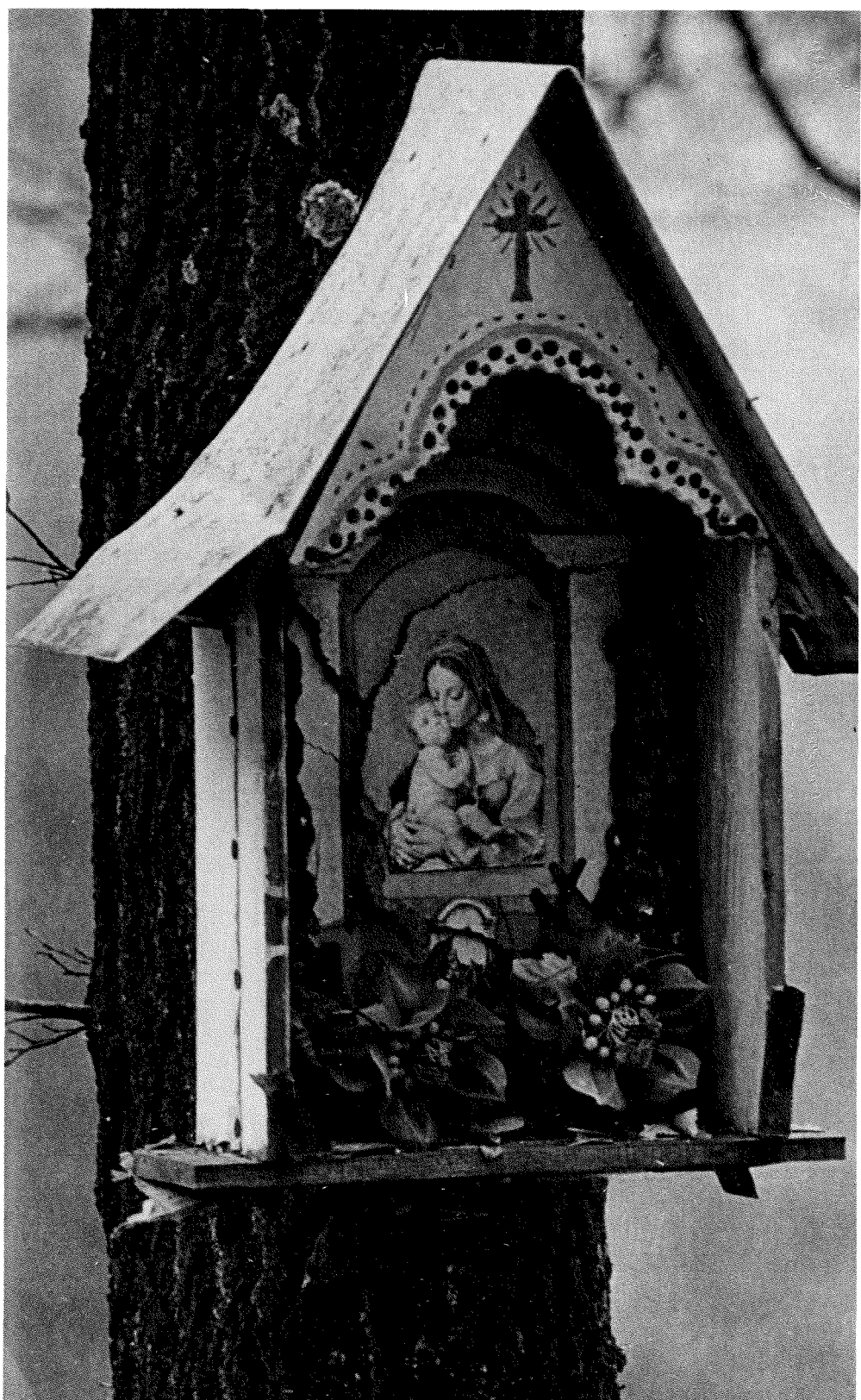


Nad Lampretovo domačijo na Tolstem Vrh pri Ravnah na Koroškem je opuščena kmetija Vogel. Ob stezi pod domačijo sta bili blizu ena druge na hrast in brezo pritrjeni križevi tabli. Ena od njiju je v zadnjih mesecih zaradi trhlosti že razpadla. O postavitvi teh dveh spominskih tabel je znani koroški ljudski pevec Avgust Kokalj povedal, da se je gospodarjem na tej kmetiji godila precejšnja krivica. Domači sin Franc Štefič je moral med prvo svetovno vojno na fronto. Njegova sestra Štefka Štefič, ki je posestvo podedovala, je dala narediti križevo tablo z zaobljubo, da bi se njen brat zdrav in živ vrnil s fronte. Res se je vrnil, vendar zaradi grozot, ki jih je doživel, ni bil več zdrav. Zaradi močne duševne prizadetosti je moral na zdravljenje v Ljubljano, kjer je tudi ostal.

Razpelo za eno od tabel, ki pa je žal razpadla, je k hiši prinesel Avgust Kokalj, ki je med drugo svetovno vojno delal pri peči v ravenski železarni. Takrat so namreč v železarno pripeljali veliko križev oziroma samo Križanih iz sive litine, da bi jih pretopili. Nekaj nepoškodovanih je rešil in skrivaj odnesel iz železarne. Razdelil jih je kmetom na Tolstem Vrh in marsikatero razpelo se je ohranilo še do zdaj. Najverjetneje so Nemci razpela pobrali po cerkvah in jih pretopili v kovino za orožje.

Druga tabla s podobo Marije pa je bila postavljena leto pred drugo svetovno vojno. Tudi to je postavila gospodarica Štefka Štefič, in sicer zato, da bi se bližajoča se vojna, ki je napovedovala hudo morijo tudi med ljudmi v teh krajih, srečno končala.

Tablo je izdelal Ravenčan Maks Brundula, ki je obubožal in hodil od hiše do hiše.





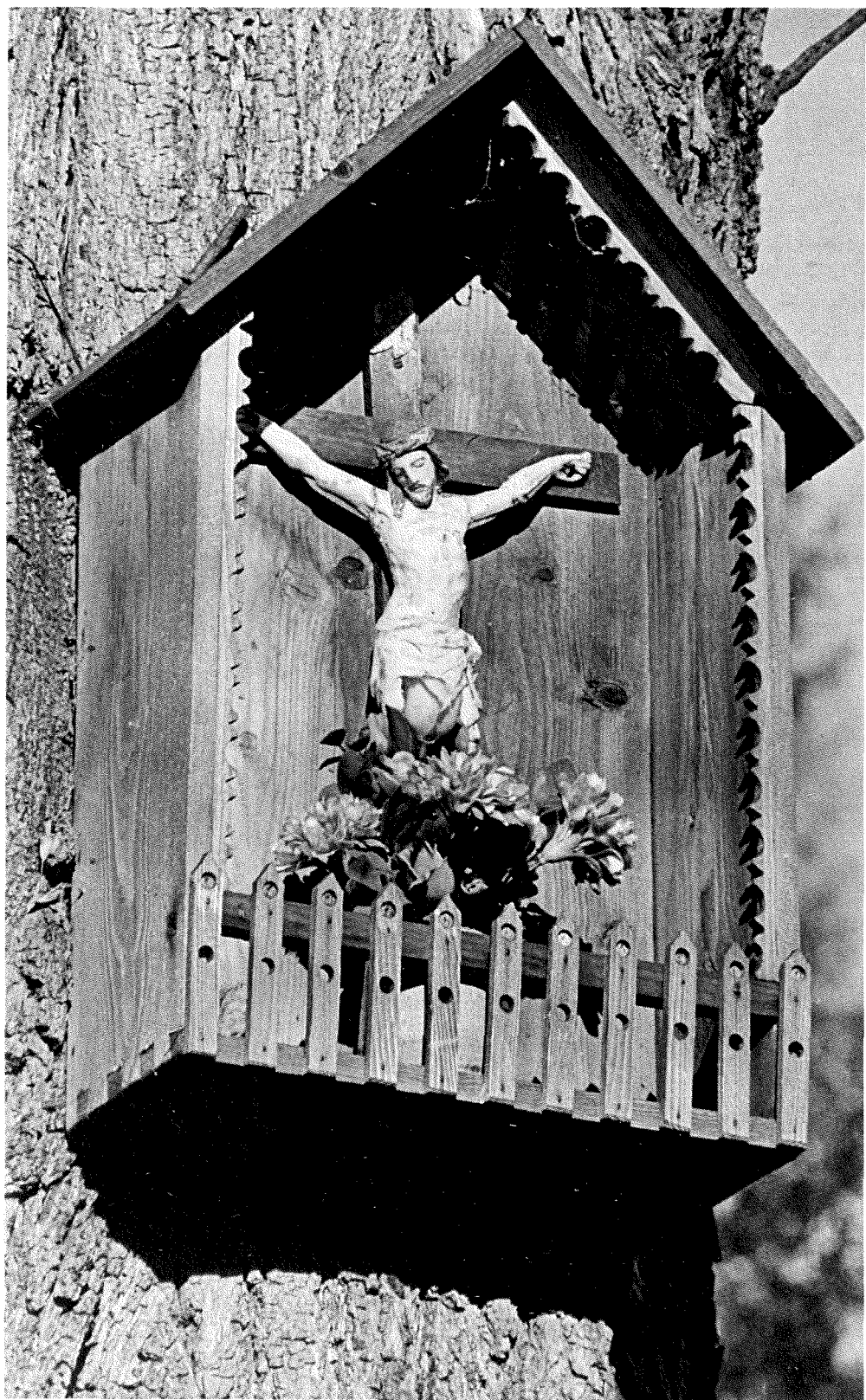
*P*ri Peršetu na Zelem Bregu stoji med hišo in gospodarskim poslopjem kapela odprtega tipa s kipom Matere božje. Oblačila za Marijin kip so izdelali domači, saj so oblačila za Marijine kipe pogosto izdelovali zaradi zaobljube. Preprosta kapelica je zgrajena iz opeke. Kakor se spominja sedanji gospodar Peršetove domačije, je kapelo postavil prejšnji gospodar Karel Štrekel po prvi svetovni vojni, ker mu ni bilo treba na fronto. Pred svojo smrtjo leta 1938 je kmetijo prodal, novi lastnik pa jo je nato prodal sedanjima gospodarjema Lesjakoma, ki sta se preselila iz Bistre pri Črni na Koroškem. V niši na hiši je še kip sv. Florijana, ki ga je izdelal Karel Žaže s Tolstega Vrha pri Ravnah na Koroškem.



*P*rvotni leseni križ pri Lešniku na Zelenem Bregu je bil postavljen sredi vojnih grozot, leta 1943, kot priprošnja za mir in zaščito, saj je družini grozila izselitev. Ko je križ dotrajal, so leta 1970 na hčerino pobudo postavili lično kapelico, ki jo je blagoslovil dekan Matej Močilnik s Prevalj. V njej sta križ in podoba Matere božje. Sedanji gospodar Ivan Pisar lepo skrbi za kapelico, ki pa jo še vedno imenujejo Lešnikov križ. Kapela ni poslikana in tudi podobe v njej nimajo posebne vrednosti.



*N*a levi strani ceste iz Kotelj proti Slovenj Gradcu je v zaselku Brdinje manjša kmetija pri Kolu (Kovu). Ob hiši stoji stara lipa z leseno križevo tablo, postavljeno leta 1977. Razpelo je dala postaviti na lipo Marija Kacil zato, ker je njen mož Franc prepovedal vsakršno znamenje križa v hiši, sama pa si je rekla, češ, če križ ne sme biti v hiši, pa naj bo zunaj nje, da božji blagoslov ne bo odgnan od hiše. Tako je naročila Mihi Bobnarju, naj naredi leseno ohišje in vanj pritrdi križ. Franc Kacil je bil nekaj časa v nemški vojski, nato pa v partizanih. Po vojski se je skrhanega zdravja vrnil domov. Začel je popivati in leta 1980 žalostno končal. Ker ni bil veren, je ukazal, da mora »bog od hiše«. Tako je žena Marija znamenje križa postavila na lipo pred hišo, kjer še zdaj varuje hišo in dom.



*N*a Brdinjah nad Kotljami je pri Gampretu kapela odprtega tipa. Postavljena je bila v letih 1929–1930. Med prvo svetovno vojno se je namreč Franc Sekavčnik zaobljubil, da bo postavil kapelico, če bo živ in zdrav preživel vojno. Posvečena je Srcu Jezusovemu. Češčenje Srca Jezusovega je bilo tista leta močno razširjeno in so ga pospeševali tudi duhovniki po župnijah. Drugih podob v kapelici ni. Grajena je iz doma žganega »cigla«.



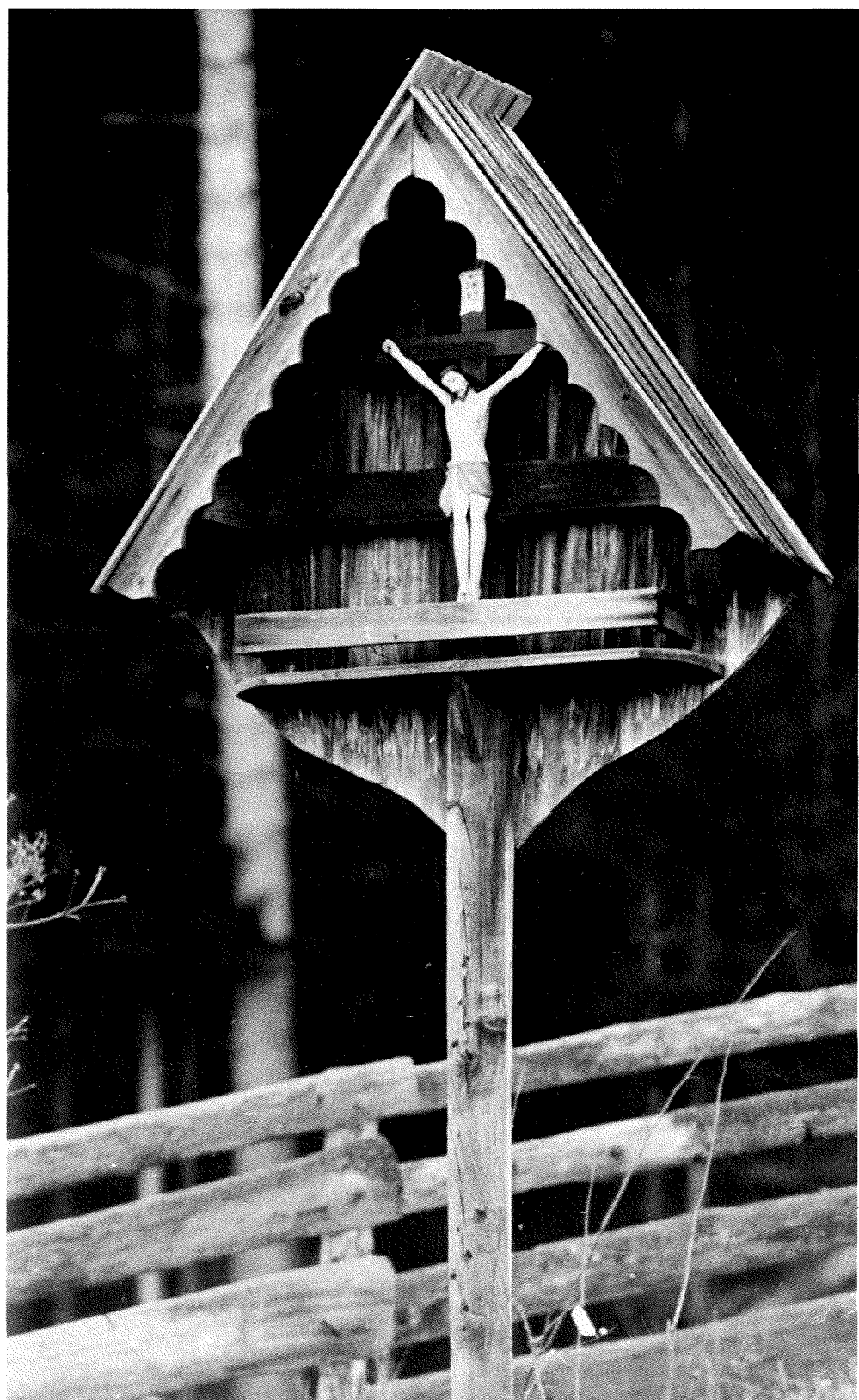
*K*onrad Skobir, ki se je z Muševega posestva na Brdinjah nad Ravnami na Koroškem poročil k Riharju v Kotljah, je po drugi svetovni vojni pred hišo postavil lepo figuralno znamenje angela varuha. Izklesal ga je sam in tako izpolnil zaobljubo, ki jo je dal med divjanjem nemške vojske na Slovenskem. Bil je mobiliziran v nemško vojsko, vendar je prišel domov živ in zdrav. Iz hvaležnosti, da je bil obvarovan najhujšega, je pred hišo postavil spominsko znamenje.



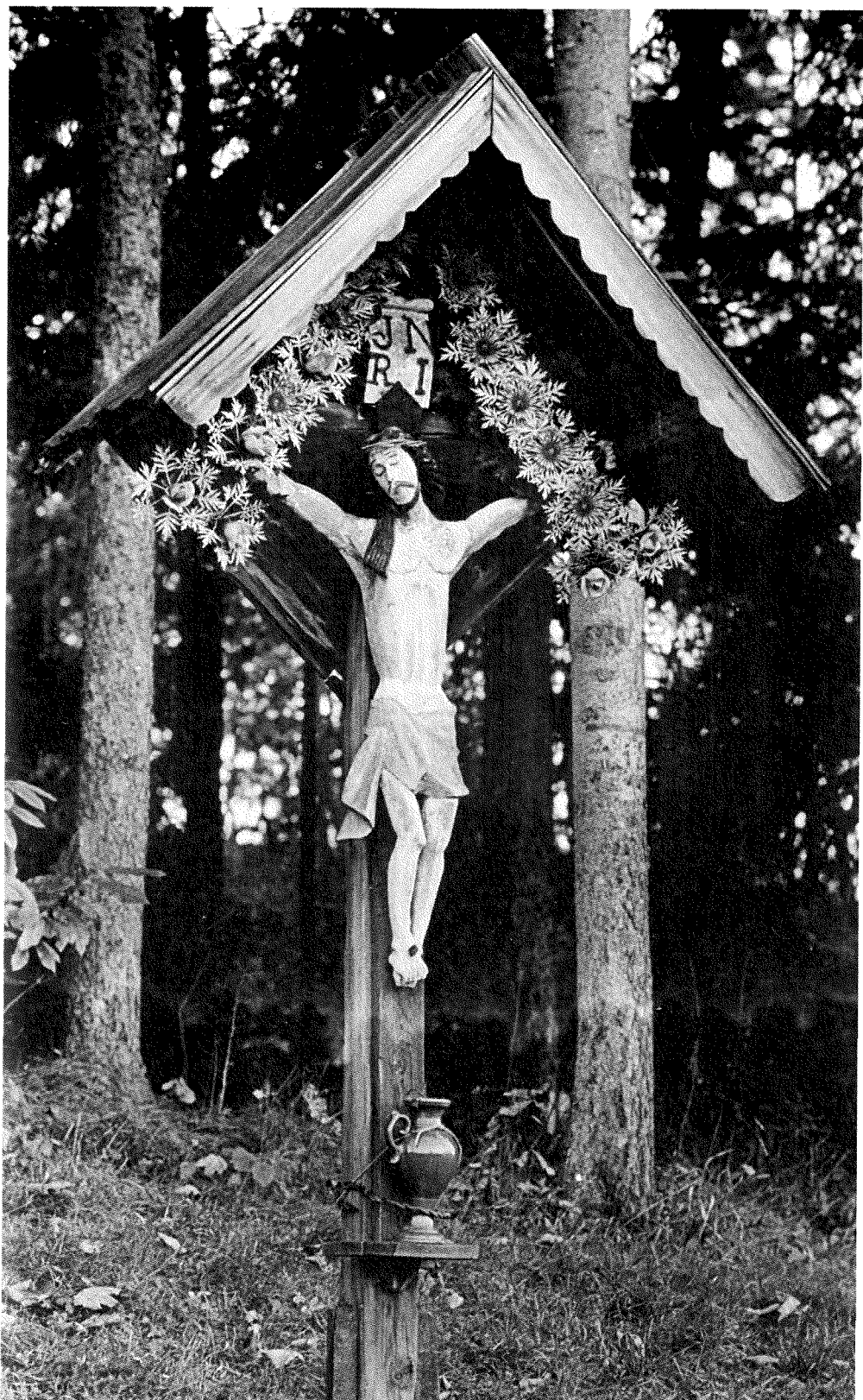
Pri Ivartniku nad Kotljami, v bližini Ivarčkega jezera, kjer je zdaj rekreativni center ravenstih železarjev, stoji nekoliko zahodno od hiše zelo velik križ. Žal ga je čas obrasel z grmovjem in vejevjem. Imenujejo ga evharistični križ.

Prvotni križ je bil postavljen leta 1935, ko je bil v Ljubljani evharistični kongres. Takrat je bil skoraj v vsaki vasi postavljen evharistični križ, da bi se med ljudmi spet razširilo čaščenje sv. Rešnjega telesa. Križ so postavili pri Ivartniku zato, ker se ga dobro vidi iz Kotelj.

Leta 1949 je močen veter stari križ podrl, zato so naslednje leto postavili drugega. Do njega so napeljali tudi elektriko in ga osvetlili, da ga je bilo videti zelo daleč. Blagoslovil ga je župnik Serajnik iz Kotelj, in sicer v spomin padlim borcem v drugi svetovni vojni. (Pravijo, da ga takrat drugače niti ne bi mogli postaviti.) Na križu so dobro vidne inicialke ZM 1950, kar pomeni Zdovc Maks, ki je bil takrat gospodar pri Ivartniku. Zapis je narejen po pripovedovanju njegove žene.

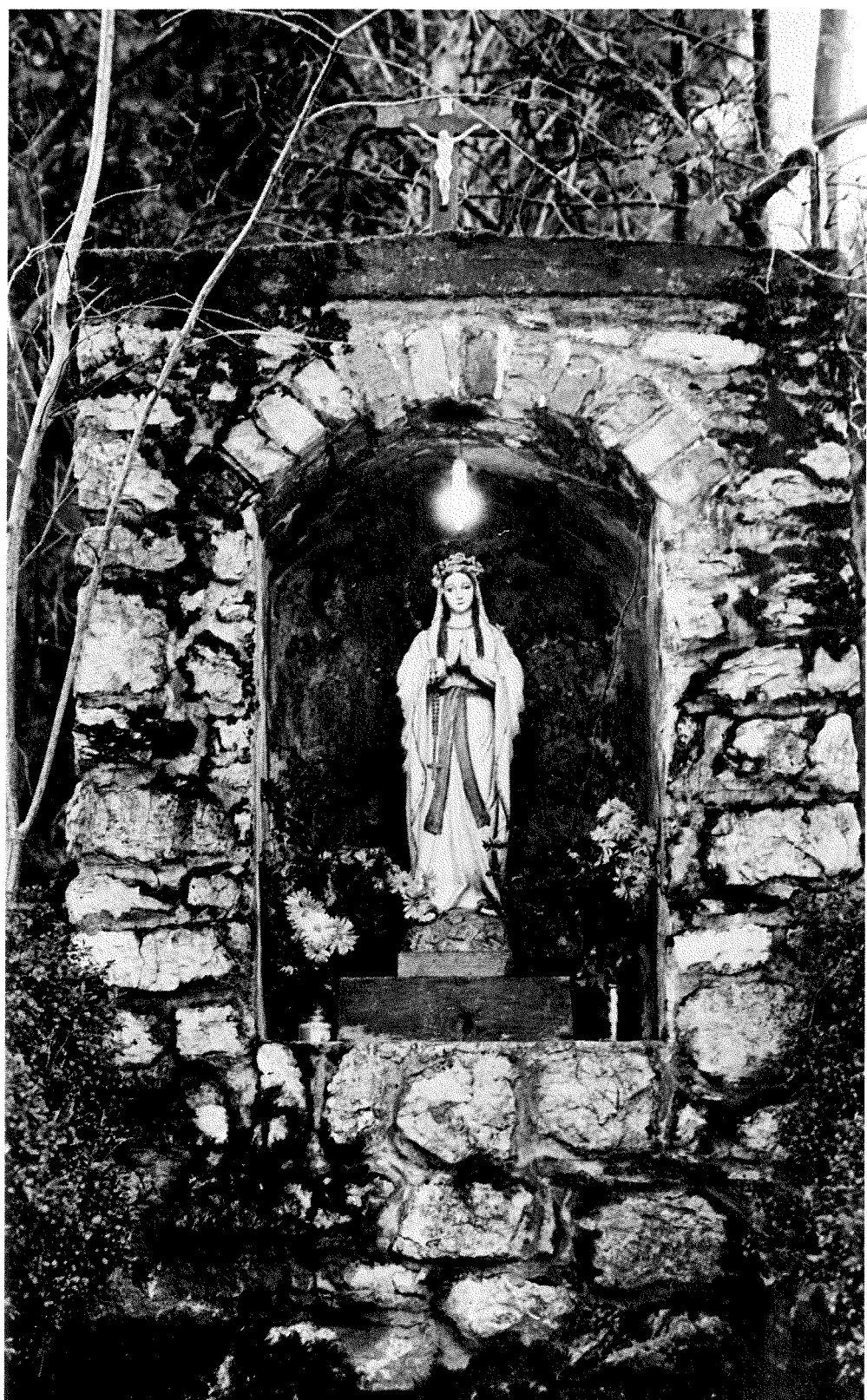


Ad Alekarjevo domačijo v Zagradu nad Prevaljami stoji ob robu gozda lesen križ s Kristusom, ki ga je, tako kot mnoge druge, izrezljal Gregor Lipovnik, p. d. Rutnik s Tolstega Vrha pri Ravnah na Koroškem. Križ je bil postavljen ob začetku vojne, leta 1941, s priprošnjo, da bi se vojna srečno in čimprej končala. Družini Alekarjevih je grozila izselitev in gospodar je postavil križ, da bi preprečil nesrečo. Vojna se je končala in na kmetiji se ni zgodilo nič tragičnega. Bili so obvarovani najhujšega.



Če zavijemo pri znani gostilni Brančurnik blizu Prevalj levo proti Štehnariku, pridemo kmalu v zaselek Kot pri Prevaljah. Med znanimi kmetijami in zdaj dobro obdelanimi posestvi je tudi Makijeva domačija.

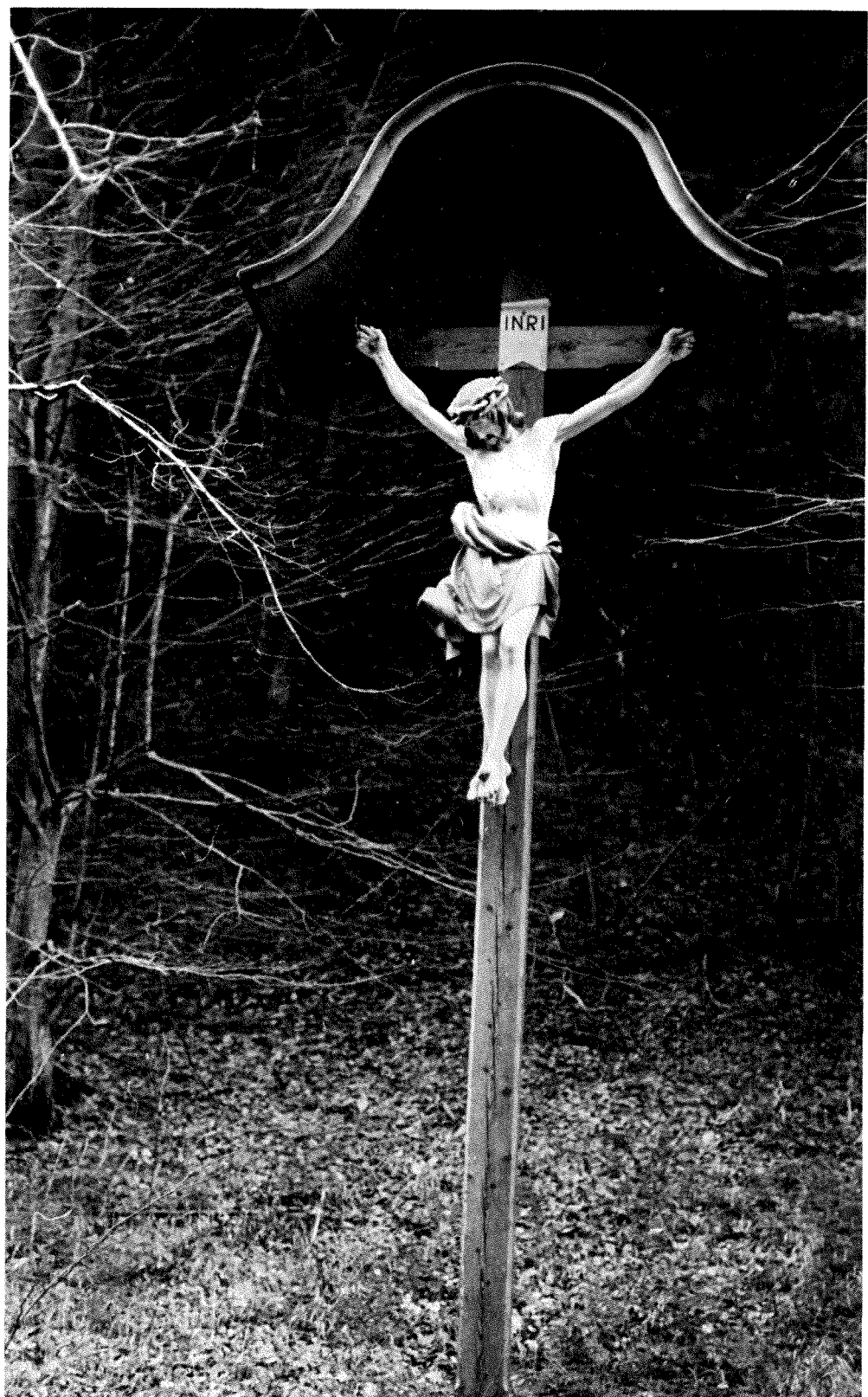
Nad hišo stoji lična kapelica. Postavili so jo po drugi svetovni vojni, da so izpolnili obljubo, ki so jo dali med vojno. Pri hiši so se pogosto zadrževali partizani in domačijo je večkrat temeljito preiskala nemška policija, ki je imela sedež na Lešah. Ob neki hajki so bili Nemci pri preiskavi še posebej temeljiti, ker je bilo izdano, da v hiši prenočujejo partizani; ti so v zadnjem trenutku zbežali v gozd, vendar domači tega niso vedeli. Zato se se zaobljubili, da bodo, če bodo ostali živi, Mariji v čast zgradili kapelico, ker jih je varovala pred nesrečo. Tako sta Valentin in Elizabeta Karner po osvoboditvi postavila kapelico, zidano iz kamnja, s kipom Lurške Matere božje. Blagoslovil jo je prevaljski dekan Matej Mošilnik.



*K*riž pri Miklavžu v Zagradu nad Prevaljami je bil postavljen na pobudo gospodarja Počelove in Miklavževe domačije Encija. Zakaj ga je postavil, ljudem ni natančno znano, najverjetneje pa v zahvalo, da se je druga svetovna vojna srečno končala.



V gozdiču ob cesti v zaselku Zagrad blizu Prevalj stoji visok križ, imenovan Skočidovski križ. Spomin na to, kdaj in zakaj je bil postavljen, je zabrisal čas. Sedanji križ je bil postavljen namesto starega, ki je bil že načet in precej uničen. Med drugo svetovno vojno je neki vojak v križ ustrelil, kar se vidi še zdaj. Po pripovedovanju domačinov je vojak kmalu potem padel.



Križ pri Močivniku na Belšaku blizu Šentanela je bil postavljen v letih 1946–1947.

Med vojno sta bila dva Močivnikova sinova vojaka, eden v partizanih, drugi pa v nemški vojski. Starša sta se zaobljubila, da bosta postavila križ, če se bosta sinova živa in zdrava vrnila domov. Obljubo sta tudi izpolnila.

Podobo Križanega je iz lesa izrezljal Gregor Lipovnik, p. d. Rutnik s Tolstega Vrha pri Ravnah na Koroškem, križ pa je blagoslovil šentanelski župnik Ratej. Leta 1987 je domači sin Franc Sonjak križ obnovil.



Čno najlepše urejenih znamenj oziroma kapelic v mežiški župniji je Kuštrova kapela v zaselku Lokovica tik ob mejnem pasu z Avstrijo. V domači hiši pri Kuštru je živel in ustvarjal znani koroški bukovnik, ljudski pesnik Jurij Krof, rojen 15. aprila 1865, umrl 17. decembra 1943. Njegova žena je bila Barbara Danijel iz Borovja.

Po pripovedovanju sedanjega gospodarja Mihaela Krofa je kapelo zgradil Janez Nepomuk Krof v letih 1842–1843. Leta 1830 so gradili novo gospodarsko poslopje (štalo), leta 1842 pa še hišo. Ker se ni zgodila kakšna nesreča in je delo potekalo v božjem blagoslovu, pa tudi, da bi božji blagoslov ostal z njimi, so zgradili kapelico. Očitno je blagoslov pri hiši res ostal, z njim pa globoka vera, saj je eden sinov Jurija Krofa, ljudskega pesnika, postal duhovnik. To je bil Matej Krof. On pa je 23. maja 1950 po čudnem naključju tragično končal svoje mlado življenje.

Kapela je bila leta 1980 popolnoma obnovljena. Zidarska dela je opravil brat sedanjega gospodarja Alojz Krof, ki živi na Ravnah. Podobe pa je obnovil Joži Stefan iz Avstrije.

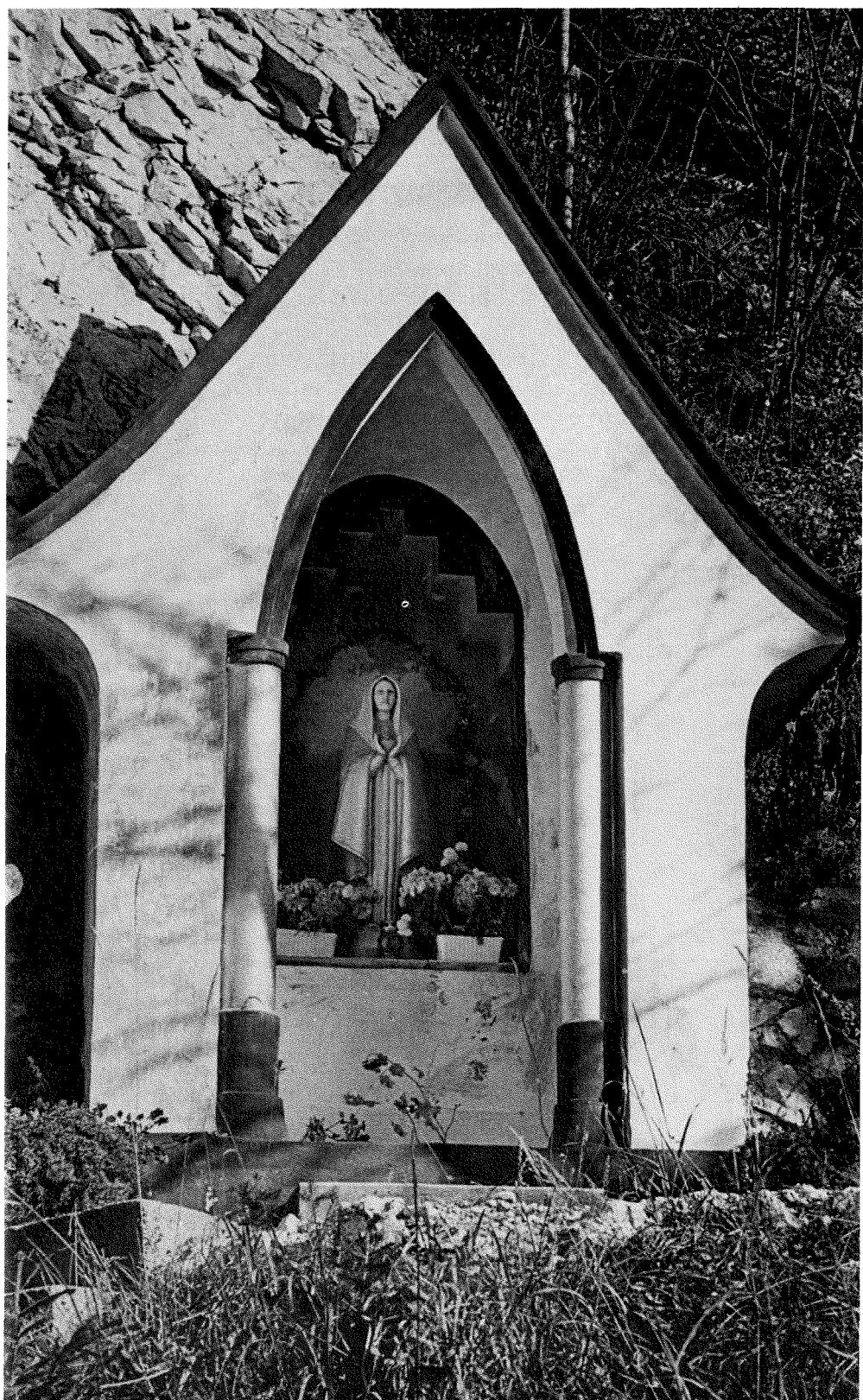
Osrednja podoba v kapeli predstavlja Kristusa na križu, pod to je oltar in še nižje niša za božji grob. Niša božjega groba ni poslikana. Na vsaki strani osrednje podobe križanega Kristusa pa so podobe sv. Helene in sv. Petra in Pavla. Na zunanji strani so naslikani: sv. Florijan (še stara prvotna slikarija), sv. Jurij (delno obnovljen) in na zadnji steni velika podoba Brezmadežne.

Pred obnovo leta 1980 sta bila v kapelici kipa sv. Boštjana in sv. Roka, ki pa sta bila pogosto najdena kje v travi na njivi blizu kapelice. Med drugo svetovno vojno so v kapelo veliko streljali, saj je bila polna lukenj. Tod mimo so se v maju leta 1945 valile ogromne množice nemških vojakov in drugih ubežnikov.

Še tale zanimivost Kuštrove kapele: Kuštrovi so imeli dovoljenje, da se sme v kapeli opravljati sv. maša, ko je posestvo spadalo še v Pliberško župnijo, vendar v njej verjetno niso kdaj maševali, vsaj po vojni ne, saj je meja preblizu.



*M*ušniku je s ceste proti Črni dobro vidna kapelica pri hiši Mirka Habermana. Po obliki je posnetek gotske kapele. Zgradili so jo v letih 1942–1943 in je služila kot skrivališče. Imela je namreč sprednja in zadnja vrata, ki so zapirala vhod v podzemeljsko jamo, v katero so se zatekali domačini pred nevarnostjo. V kapelici je kip Srca Marijinega. Streha je dvokapna in krita s pločevino.



Pri Smrečniku na Ludranskem Vrhju pod Smrekovcem stojita križevi tabli, ena v bližini hiše, druga pa nižje v gozdu ob cesti. Leta 1942 so partizani požgali hišo in ubili Valentina Pika ter neko žensko, ki je prišla k hiši po mleko. Verjetno se je to zgodilo po pomoti ali zaradi izdaje.

Križevo tablo so na brezo v bližini hiše pritrdili kmalu po vojni kot spomin na žalostni dogodek. V kratkem nameravajo na tem mestu postaviti kapelico.

Križeva tabla je bila v gozdu ob cesti postavljena pred drugo svetovno vojno, ker je menda na tem mestu strašilo. V njej je podoba Matere Marije, Srce Marijino.





V bližini največje lipe na Slovenskem, Najevske lipe na Ludranskem Vrhju nad Črno na Koroškem, so še zdaj vidne ruševine Podbrške domačije. Enaindvajsetega januarja 1944 so Nemci domačijo požgali, oba gospodarja ustrelili, v plamenih pa sta zgorela tudi ranjena partizana. Krajevna organizacija ZB Črna je v bližini pogorišča postavila spominski kamen z napisom: »V žaru Podbrške domačije zgorela ranjena partizana in gospodarja on in ona ustreljena 21. januarja 1941«. Okoliški kmetje so v spomin na gospodarja postavili križ. Na zadnjem delu je pritrjena tabla z napisom: »Podbrškima gospodarjema v spomin – križ obnovili Ludračani 1986«.

Križ je izdelal Pavel Osojnik, p. d. Vesevk, julija 1988 pa ga je blagoslovil črnski župnik Tone Vrisk.

Prvotni križ je stal nad domačijo, nato pa so ga postavili bližje ceste, popotnikom bolj pred oči.



*K*riž pri Božankovi bajti na Navrškem Vrhju nad Kotljami je bil postavljen leta 1947 v zahvalo za srečno vrnitev iz partizanov. Med vojno so bili ljudje večkrat v stiski in marsikdo se je med vojskovanjem zaobljubil, da bo po vrnitvi v rodni kraj postavil v zahvalo križ ali kapelico. Križ pri Božankovi bajti je postavil in ga večinoma tudi sam izdelal Filip (Lipš) Mager.



Jurij Zalokar

POT IZ OŽIN ALI OSVOBODITEV VERE

Pot iz ožin ali osvoboditev vere je zbirka zapisov, ki so nastajali od leta 1970 dalje. Preteklost jim žal ni prisluhnila, sicer pa so namenjeni za današnji in jutrišnji dan. Razvrščeni so v tri poglavja. V prvih dveh (*Nepristnost in zloraba vere*, *Uradna cerkev v slovenskem zamejstvu*) se ukvarjajo predvsem z razlikami v življenju verstev, kot so jih ponazarjala dogajanja na Slovenskem. V njih spoznavamo »patologijo« verskih ustanov. Zbrano gradivo in »simptomi« naj prispevajo k »diagnostiki« in »terapiji« opisanih pojavov, predvsem pa k popolnoma drugačnim pogledom na vlogo vere, kot smo jih bili vajeni doslej. Medicinske izraze uporabljam pri tem namerno, seveda ne kot znak za kakšno resnično obolenje, ampak kot pripomoček, ki naj pokaže, da se je treba vprašanja lotiti na kliničen način, z opazovanjem in na podlagi izkušnje, podobno kot se v zdravstvu lotevamo bolezni.

Spoznanja, ki so se na tak način pomagala oblikovati, so razvidna predvsem iz tretjega poglavja (*Uresničitev*), ki je bilo sprva zasnovano kot samostojno delo. Pri njegovem nastanku so imele pomembno vlogo tudi študije različnih verstev in filozofij, še posebno indijskih. Različnost pogledov, časov in kultur je pomagala k večji kritičnosti do ujetosti v verstva v starejših magičnih načinih dojemanja.

Za razvoj misli, ki jo kažejo ti zapisi, je seveda važen nenehen religiozni eksperiment, ki ga življenje narekuje vsakomur, da le ni žrtev nezrele in toge konfesionalnosti ter spon arhetipskih, doktrinarno ali obredno tradicionalno zasnovanih predstav in navad.

Zapisi se začenjajo v času, ko se je zdelo, da se življenje vere tudi znotraj verstev odpira nečemu novemu, svobodnemu. Odtod upanje na dialog med verstvi in družbo ter na prenovo v Cerkvah. Toda kot tolikokrat prej v zgodovini se je kmalu pokazalo, da je bilo upanje jalovo. Že v začetku ni bilo mogoče mimo znamenj, ki so najavljala, da se verstva ne dvigujejo k novi, čistejši resnici, ampak spet tonejo v preteklost. Svojemu času ne dajejo roke, ampak se zatekajo za okope fundamentalističnih in posvetnih hotenj in koristi. Dogodki v Cerkvi na Koroškem so že v sedemdesetih letih pokazali zlaganost vseh velikih besed o spravi, odpuščanju in sožitju. »Slovenska sprava« v letu 1990 ni bila nič drugačna. Vera se je morala umakniti politiki in novemu klerikalizmu. Verstva so ostala brez katarze in prenove. Spojila so se v eno s časom duhovne dekadence, razkroja in sebičnosti, namesto da bi popejljala k resničnim vrednotam.

Tako je počasi zorela misel o nujnosti, da človek sam v sebi najde spoznanje in moč, da osvobodi svojo vero vseh verstev in cerkev ter jo iz doktrin in ideologij povrne nazaj k pravemu življenju.

Že objavljene zapise sem ponekod nekoliko skrajšal in nekatere izraze približal novim spoznanjem oziroma jih spremenil. Razvrščeni so po poglavjih v istem vrstnem redu, kot so nastajali. Kaka misel se sicer večkrat ponavlja, vendar se je med svojim zorenjem vendarle dopolnjevala in dobivala drugačen pomen ali moč. Spoznanje o dobrem v verstvih je npr. sprva navdihovala vero v prenovo verstev. Toda izkušnja preteklosti in sedanjosti je pokazala, da je dobro v njih prej past, v katero naj se ujame dobronamerna in naivna misel, zgolj kletka, v katero zaide človek, če se za njim zaprejo težka vrata Ustanove.

Bhagavadgita:

Če z vero žrtev in obred
dar in pokora v zvezi ni,
»asat« je; nima vrednosti
za ta svet ne za onega.

Dhammapada:

Mnogi, ki so oblečeni v oranžno,
so polni zla in brez obvladovanja.

Vesoljni florentinski cerkveni zbor:

Sveta rimska Cerkev, ustanovljena z besedo
našega Gospoda in Odrešenika, trdno veruje,
priznava in oznanja, da nihče, ki je zunaj
katoliške cerkve, ne le pogani, ampak tudi ne
Judje ne krivoverci ali od edinosti ločeni
(schismatici) ne morejo biti deležni večnega
življenja; šli bodo namreč v večni ogenj,
pripravljen hudiču in njegovim angelom (Mt
25,41), če se ne bodo pred koncem življenja
njej (Cerkvi) priključili.

Kette:

Skrili so resnico,
deklico nebeško,
vrgli jo v temnico
srednjeveško.

Dhammapada:

Kdor ima nebistveno za bistveno,
v bistvu pa vidi nebistveno,
tak človek napačno razmišlja,
nikoli ne bo prišel do bistva.

Aleksa Šantić:

Hristov put

Ovdje nema hrama: ovdje nigda nije
Zazvonilo zvono prazničkijeh dana;
Al' meni se čini preko ovih strana
Da sam Gospod stupa i blagoslov lije.

Poljima se ovim sveto sjeme sije -
Svi su ljudi braća, plod sa jednih grana;
Tu krv pala nije sa bratskih mejdana,
Ja čujem gdje svuda jedno srce bije.

Ovdje nema hrama. Al', sveta i čedna,
Tu u svakom srcu stoji crkva jedna,
Gdje se služi služba pravedna i čista...

O, vi što se lažno molite u hramu,
Ne idite amo! Ostajte u sramu!
Jer tu gdje vas bude neće biti Hrista!

Mojster Eckhart:

Istost (Istigkeit) Boga je moja istost
in nič več ali manj.

A. Fister:

Prava religija je v svobodi, je svoboda.

Anton Aškerc:

Čim bolj ti sam misliš svobodno,
tem bolj si podoben bogu,
tem bolj približuješ se Brahmi...
Le misli zato brez strahu!

NEPRISTNOST IN ZLORABA VERE

ČE SE PA SOL SPRIDI...

Rastoče izravnovešanje v našem času je zelo nevarno. Več ravnovesja lahko prikličemo le pozornost, ki bi se veliko bolj kot doslej posvetila duhovnemu. Žal je ni. Ko se vprašujemo, zakaj smo se tako usodno prevesili na eno stran, bi tokrat ne govoril o tem, kakšen delež odgovornosti nosi vsakdanji, posvetni človek, ki ga je zapeljala vabljalnost snovnosti. Razmišljanje naj tokrat velja ljudem, o katerih mislimo, da so bolj kot drugi poklicani, da nam odgrinjajo zaveso neznanja in nas z zgledom vodijo vedno globlje k resničnim vrednotam. Res je sicer, da je duhovnost delež vseh in so vrednote cilj, h katerim naj bi hodili vsi. Toda bolj ko so ljudje neosveščeni, bolj ko jim je pogled uprt v tla, bolj se zanašajo na vodnike, ki naj bi videli dlje. Kaj se zgodi, če se tudi njihov pogled vse premočno in vse preveč časa upre k tlom?

Opazovanje nas kaj kmalu pouči, da so se tudi mnogi duhovni vodniki pustili ujeti vabam moderne civilizacije. Pripetilo se jim je podobno kot že tolikokrat prej njihovim prednikom tja do časa, ko so živeli preroki. S seboj so potegnili še Cerkev, da je izgubila svojo privlačnost in se lotila poslov, ki so jo kazili. Vse to je priklicalo negotovanje, ki je dostikrat preraslo v upor. Čeprav kritika upornikov ni bila vedno pravična in čeprav se je upor dostikrat izrodil, so Cerkvi uporniki včasih pomagali, da se je prav zaradi njihovih očitkov zamislila.

Za nas v Sloveniji odkriva razmišljanje o čereh na poti verstev še nekaj posebnih vidikov iz življenja Cerkve. Ob njih se spotikajo tako tisti, ki jo obsojajo, kot oni, ki si želijo njene prenove. Pri tem mislimo na njeno odtujenost v preteklosti, ko se je zapletla v zanke posvetnih silnic. Kaj podobnega ne velja samo za nas. Toda za Slovence je bilo to še posebno usodno, saj so jim bile tuje silnice ves čas sovražne. Vemo, kako je bila Cerkev dolga stoletja in ponekod še danes v tujih rokah in je bila kot taka orodje potujčevanja in nasilja nad našim človekom zaradi fevdalnih, kapitalističnih, nacionalnih in drugih interesov večjih narodov. Pustila se je ujeti najprej velikonemški, pozneje pa tudi velikoitalijanski miselnosti. Posebno značilni sta celovška in videmska škofija. Pri vsem tem ni najhujše to, da je vero zlorabilo nekaj krajevnih vodnikov za soudeležbo pri genocidu naroda, ki je ostal brez dovolj močnih zaščitnikov. Hujše je, da vrh Cerkve v Rimu do danes ni našel jasne besede, s katero bi obžaloval tako ravnanje v preteklosti in ga preprečil

v bodoče. Namesto navodila: »Pojdite in učite vse narode!« se uresničuje misel: »Pojdite in potujčite...« Veri v bistvu skrajno škodljive silnice se torej v njej še vedno razraščajo in ne najdejo nikogar, da bi jih s pogumom iztrgal. Nekaj lepih besed o sožitju med narodi ostaja mrtvih. Vse to pa prav gotovo zato, ker v razsoji ne odločajo vodila duhovnosti, ampak čisto snovna, racionalna misel, ki kakor diplomat izbira med različnimi možnostmi in išče rešitev, ki hoče kar prevečkrat zaščititi večino, ne glede na to, kako to udari manjšino, ali pa je dobra za vladajočo manjšino ne glede na brezpravno večino. Taka misel se vprašuje, čemu naj Vatikan zakriči na primer zaradi sorazmerno majhnega števila Slovencev na Koroškem, če utegne to ogroziti že tako ne preveč dober položaj Cerkve med veliko številnejšim nemškim svetom?

Cerkev ima zaradi tega še vedno na sebi nekaj tujega, nekaj, kar povzroča nezaupanje in zbuja stare bojazni naših davnih še nekrščanskih prednikov. Zaupanja zato ni ne le med tistimi, ki so v svojem odklonu zanihali celo do sovražnega stališča do nje, ampak tudi med tistimi, ki jim vera veliko pomeni in bi hoteli, da bi njeni glasniki sijali svojemu narodu kot vzor. Besede nasprotnika in prijatelja morajo biti enake. Vsega tega ne more spremeniti dejstvo, da je bil po drugi plati prav marsikateri slovenski duhovnik v zgodovini tisti, ki je stal ob narodu in mu pomagal, da je kljuboval in vztrajal. To pa je razumljivo, saj človek, ko govori o Cerkvi, običajno pod to besedo ne razume sebe in svojega duhovnika, ampak njene vrhove, ki se izgubljajo nekje v tujem svetu.

Druga značilnost, ki jemlje Cerkvi ugled, je njena polpreteklost, za katero ni našla besede obžalovanja. Več kot četrto stoletje je minilo, ko smo zaman čakali, kdaj se bo Cerkev odrekla usodnim korakom nekaterih vodilnih članov in predstojnikov, ki so pripeljali do sodelovanja z okupatorjem. Čeprav so takrat mnogim risali komunizem v kar se da strašni podobi, je vseeno nemogoče razumeti, kako so se tako vidni predstavniki mogli zoper eno namišljeno zlo povezati z drugim, katerega grozodejstva so bila vsem očitna in je že izreklo smrtno obsodbo tako našemu narodu kot tudi krščanskim vrednotam. Čeprav bi ne bilo nikakršnega sodelovanja z okupatorjem, je bilo dovolj hudo že samo to, da so posegli po sredstvih nasilja, kakršnega žalosten spomenik je Sv. Urh pri Ljubljani. Edina razlaga, ki nam za vse to ostane, je, da se je pozornost prizadetih zazrla v povsem posvetno sklepanje in dogajanje in pri tem pozabila na vodila duhovnih vrednot. Gre torej še za en žalosten primer, do kako hudih nesreč lahko privede malovernost, ki potegne za meč.

Danes ne gre več za vprašanje meča. V našem času se snovnost drugače vsiljuje v mišljenje in ravnanje. Včasih celo v imenu lepšega in naprednejšega. Na primer s tem, da cerkve neprimerno več truda

vlagajo v to, kako bi s tehničnimi sredstvi pripomogle besedi k večji glasnosti in razširjenosti, kot pa temu, da bi s poglobljanjem črpale iz religioznih globin živo in pristno moč besede, ki ne potrebuje nikakega ozvočenja. Namesto tega posvečajo prvenstveno skrb širjenju naklade časopisov, radijskim in TV-prenosom, večji gibljivosti duhovnika z uvajanjem motorizacije, itd. Hudo je, če se meri naprednost kake župnije po tem, koliko je uspela razviti in nakopičiti te in druge tehnične pripomočke.

Podobnega vira so nekateri napor, ki skušajo človeško duševnost narediti dovzetno za religiozne nauke. Posebno v Združenih državah Amerike lahko opazujemo v okviru raznih cerkev in sekt pridigarje, ki bolj ali manj spretno rokujejo s sposobnostjo množične sugestije. Izvablajo histerične reakcije in potem spretno potrjujejo spreobrnjence, ki jih je zlomilo močno čustvo trenutka. Religiozna vrednost je ničeva, saj ne ustvarja prave dovzetnosti za religijo, ampak bolešno in ozko zagnanost, ki bolj škodi kot koristi in večinoma hitro mine, kolikor se ne spremeni v nadležno sektaštvo.

Večji ko je dvom v moč verske besede, bolj iščejo razne neverske možnosti, kako pritegniti pozornost ljudi in jih pridobiti. Zanimivo si je ogledati, kako so razne cerkve skušale pridobiti mladino, ki je zašla na bolj ali manj stranska pota. Mislili so si: »If you cannot beat them, join them!« Zato so se ji priključili in jo pričeli posnemati bodisi v oblačenju, izražanju ali celo na njenih stranskih poteh. Tako so se jim mislili približati, da bi jih nato pridobili in spreobrnil.

Vzemimo za primer beat maše, ki pač ne morejo biti pot k religioznosti, saj glasba, ki je namenjena izvabljanju nižjih nagonov, ni primerna, da bi zbudila religiozne misli in čustva.

Nič drugače ni s polreligiozno literaturo, ki je namenjena mladini in se ji skuša približati z objavljanjem osladnih popevk ali pa s slikami sicer dostojno oblečenih deklet, pa vendar slik, ki izvabljaajo nagon in katerih namen je povsem enak namenu, recimo prodajalcev avtomobilov, ki hočejo privabiti kupca s fotografijami lepih manekenk, ki se na vse mogoče in nemogoče načine šopirijo v najnovejših tipih avtomobilov. Taka pot lahko samo malo naprej zdrsne do tistega, kar žigosamo kot pornografijo.

Ko vse to opazujemo, si ne moremo kaj, da bi ne mislili, da vsi tisti, ki hočejo tako pridobiti ljudi za Cerkev, uporabljajo podobne svetovalce kot velike trgovske firme. Načini reklame so neverjetno podobni.

Toda pomoč raznih tehničnih pripomočkov je zelo omejena ali celo nevarna. Več ko ima Cerkev tehničnih sredstev, več mora posvečati skrbi, časa in denarja za njihovo urejanje in vzdrževanje. Snovna nuja na tak način počasi dan za dnem čedalje bolj utesnjuje duha. Pri človeku, ki živi svetno življenje in je po njegovi naravi prisiljen, da se

zdaj bolj, zdaj manj pogloblja v snovnem, še lahko razumemo, da se uklanja taki nuji. Toda glasniki Cerkve, če naj bodo to, kar bi morali biti, morajo iskati drugačno resničnost, in to toliko bolj, kolikor bolj je svet zapleten v golo snovnost, če ga hočejo iz nje potegniti ven k duhovnim obzorjem. Svet tehnične civilizacije kliče torej bolj kot kdaj prej po Cerkvi, ki bi svoje težišče usmerjala k duhovnemu in ne po Cerkvi, ki bi se prilagajala zakonitostim in nuji blodečega sveta.

Vsa ta razprava naj seveda ne izzvni kot klic k begu pred resničnostjo vsakdanjosti. Njeno misel bi povsem zgrešil tisti, ki bi tako razumel njen pomen. Pač pa hoče prav nasprotno poudariti, da je mogoče najti pravi odnos do vsakdanjosti samo tako, da znamo dojeti utrip prvin, ki jo določajo in oblikujejo. Zato misli, ki so svarile pred izgubljanjem v posvetnem, nočejo povedati, da je treba zanemariti raznovrstne posvetne okoliščine, zakonitosti in dobrine, temveč le to, da se v njih ne kaže izgubljati ali pa jim dati več poudarka, kot jim gre. Prav zadnje se prerado zgodi. Slišimo na primer za mnjenja, da je dovolj, če v času potrošništva zaostajamo za njim tako rekoč za korak, da imamo malo manj kot drugi in se malo manj zapletamo v vsakdanjost. Očitno gre za skrb, da bi ostali podobni drugim, gre torej za povsem posvetni ozir, ki je dobro znan naši psihologiji. Loviti podobnost z modernim svetom, a vendar biti nekoliko drugačen, pač ne more biti odrešilno. Ob hudih pretresih in nesorazmerjih današnjega sveta je več kot potrebno iskati njegove najgloblje utemeljenosti. Vse drugo je toliko kot nič.

Današnji človek dvomi tako rekoč o vsem. Tudi beseda nima zanj več prejšnjega pomena. Vrednost prepričevanja se je razgubila. Zato se kažeta dve poti k človeku, ki ga moreta zganiti bolj kot še tolikšno dokazovanje. Ena izmed njih je v izvabljanju njegovih nagonov. Pelje ga k iskanju vedno novih užitkov. Druga pot ga vabi h gledanju čedalje višje resnice. Omogoča jo zgled koga, ki je sam uspel odkriti vidike te resnice. Prvo je pot raznih naslad in hitro minevajočega ugodja, drugo pa pot, ki se osvobaja iz napa in bolečine v vedno večjo radost. Obe poti privlačita. Toda vsaki izmed njih je smer popolnoma drugačna.

Tragedija Zahoda je, da ni znal ustvariti resničnih osnov za pravo, svobodno zorenje osebnosti. Duhovni naraščaj so vzgajali po strogih kalupih, ki niso mogli zaobjeti polnosti življenja. Namesto svobodnih in širokih osebnosti, ki bi svetile svetu kakor luč, je vse prevečkrat izrodil ljudi, katerih tesnoba se je plazila med strahom in komaj prikritim sovraštvom. Le-ti niso poznali radosti, saj jih je uklepala poslušnost pravilom in redu, ki je dobil večjo moč od ljubezni pri urejanju medsebojnih odnosov. Znano je, da je zahodna cerkev duhovno zorenje dostikrat opazovala s sumom ali pa mu je celo pripisovala nekaj demonskega le zato, ker je zorenje bolj kot je bilo bujno, bolj prekipevalo v oblikah, ki jih svet ni razumel. Paragrafi, pravila, hierarhična odvisnost, poslušnost

in kaj še vse, so postali sredstva, ki naj zaježijo prosto iskanje duha. Toda človeku, ki išče, nič bolj ne škoduje kot ozkost in sumnjičavost okolja. Na Vzhodu je bilo drugače. Delno velja to za vzhodno Cerkev, še bolj za nekrščanske religije Azije. Kot simbol njihove širine lahko vzamemo indijskega učitelja prejšnjega stoletja, Ramakrišno, ki je poudarjal in v svojem življenju uresničeval različne poti k najvišjemu cilju. Izšel je iz dežele, ki je od nekdaj znala ustvarjati svobodo za duhovno iskanje. Ni čudno, če današnji človek skoraj podzavestno išče na vzhodu. Razni meditativni poskusi se napajajo v izkušnjah joge in zena. Toda kaj rado se zgodi, da zahodni človek kljub iskrenemu hotenju ne dojame vzhodne modrosti in se zaplete v nenavadnih oblikah njenega religioznega življenja. Mnogo jih je, ki jih je zvalila naša zahodna lagodnost, ki si želi lažjih poti. Namesto da bi bili našli Vzhod, so se pustili ujeti v soparo narkotikov.

ZNAMENJE, 1973, 3, 191–199

ZA PRISTNOST IZRAZA

Pristnost namena in dejanja naj bi osvajala. Modrost naj pomaga k pogumu, pogum pa naj zavrže ozire, ki jih narekuje strah. Največ zla izvira prav iz strahu. V njem počivajo tudi klečeplazenje, poslušnost neresnici in dvoličnost.

Toda okoli lepih misli vseh časov so se vedno zbrali ljudje, ki jim ni bilo do drugega kot do tega, da jih zlorabijo kot zastavo, za katero bi skrili svoje sebične namene in dejanja; bolj ko je kaka misel sveta, huje jo zlorablja in bolj ko naj bi neki simbol izrazil neskončno, bolj se spreminja v prazno vsakdanjost brez vsebine. Zato je vedno znova potreben ne le preprih, ampak že kar vihar, da pomete vse, kar je izgubilo pristnost ali pa ni tisto, za kar se izdaja.

Veliko ljudi tega ne more dojeti. Privezani so na svoj mali vsakdan. Ostra beseda jih moti v zložni ohlapnosti njihovega na videz vzornega življenja. Toda življenje ni namenjeno dremanju. Prav kmalu se izteče in pride ura, ko se človek mora vprašati: Kaj sem delal, kaj sem naredil? Ko pride starost, se te ure mnogi zbojijo, kajti če ne drugače, jim vsaj v podzavesti govori, da vse življenje niso storili drugega kot tisto, kar je bilo trenutno oportuno. Služili so svojemu sebičnemu miru, da bi jih na koncu objel nemir in strah pred neizbežnim.

Kdor to razume, razume, da je zaradi absolutnega treba udariti po »absolutnem«, zaradi sakralnega po »sakralnem«. Kajti »absolutno« ni več absolutno, »sakralno« ni več sakralno. Oboje je zgolj le še fasada, ki jo vzdržujejo sile noči, ki so v tisočletjih postale dovolj izurjene, da kljubujejo še največjim preprihom. Te sile ne živijo kot pravica, ampak kot juridizem, ne kot avtoriteta, ampak kot hierarhija, ne kot ustanova,

ampak kot institucionalizem, ne kot razum, ampak kot racionalizem. Tudi na tak način uspevajo. Iz leta v leto, iz tisočletja v tisočletje. Zato ljudje mislijo, da je v njih božja volja. V resnici pa je le noč, ki vse nenehno spreminja v temo.

Ljudje mislijo, da služijo luči, a služijo noči. Pokornost resnici zamenjujejo za pokorščino osebnim interesom nadrejenih. Zato ni pristnosti. Vse, kar skušajo zravhati, se zvije. Tako se je zgodilo, da lepota Marijinega lika ne sije več, ampak služi le v posmeh. Ob njem ne obstojimo več z molkom spoštovanja, ki v tišini išče skrivnost nedojemljivega. Krivi so tisti, ki so lik zamazali, ko so briljirali s sholastičnimi definicijami in z verbalizmom dogem. Drugi so krivi, ker so Marijino svetišče izrabili, da bi ob cerkev prislonili stojnice. Kako bi namreč živeli, če bi ne bilo dohodkov turizma? Tretji so krivi, ker so naslikali njen lik in zastave, da bi z njimi šli v boj, v katerem so sekali glave. Četrty so znali uprizoriti množične prikaze Marijinih »prikazovanj« (Lurd, Fatima, Široki brijeg itd.). Vse to so počeli, namesto da bi ob njenem liku prisluhnilli govorici globin in v njih črpali moč, da bi storili kaj dobrega za lepše življenje.

Zopet drugi so zapravili pristnost, ko so hoteli uresničiti nekaj, kar so sicer zahtevala pravila, srce pa temu ni pritrdjevalo. Veliko takih stvari je. Ena izmed njih je npr. celibat. Komur je uspelo, da mu je v duhu pritrdil, se je rešil. Kdor ni uspel, (in teh je veliko), saj je celibat mogoče uresničiti le z zares svobodno odločitvijo, je maličil svoj značaj. Neuspeh jim je vzbudil občutek krivde, ki so jo pa morali zatirati in dokazovati svojo pravičnost, da bi vseeno ohranili lepo podobo o sebi. Bolj ko so se videli krive pred samim seboj, bolj so se slikali pravične pred seboj in pred drugimi. Pustili so, da so drugi padali pred njimi na kolena in jih klicali gospod.

Nepristnost je kakor svetilka, ki ne sveti. Ljudje nimajo kaj početi z njo in jo zavržejo. Tudi z verstvom ne vedo več, kaj bi, če je nehalo biti religija. Nekateri se zato odvrnejo, drugi udarijo. Tedaj se zgodi nekaj čudnega. Tisti, ki je priklical udarec, kliče na okope v boj zoper »krivice«, okliče se za zaščitnika vere. Toda v obrambi je enak kot nekoč, ko je napadal. Tudi zdaj dviga zastave. Boj za družino. Boj za nedonošene otroke. Boj za dostojanstvo ženskega telesa, boj za brezpogojno spoštovanje življenja od spočetja dalje... Ljudje pa gledajo. Vidiyo, kako se najbolj črna preteklost, tja do nekdanjih in sedanjih fašistov, podi za temi zastavami. Poglejmo le v Italijo in Avstrijo, pa bomo videli, da je res tako. Ljudje to vidiyo, a ne razumejo. Prično trgati zastave, misleč, da udarjajo po fašizmu. Ne vedo, da bi bilo treba te zastave iztrgati iz nevrednih rok.

ZAKAJ IN NA KAJ OPOZARJATI

Res je, da moramo Cerkvi priznati pravico in dolžnost, da opozarja na moralne vrednote. Toda vprašanje, kaj je treba storiti, da bi te vrednote v družbenem življenju res zaživele, ni tako preprosto. V naši družbeni stvarnosti bi vsako organizirano infiltriranje v tkivo družbenega življenja pomenilo nevarno politizacijo Cerkve. V bistvu bi šlo le za drug obraz nekdanje klerikalizacije, ki je dosegala svoje smotre s pomočjo organiziranih skupin in strank. Tudi vtihotapljanje je v bistvu klerikalizem, ki je od nekdanjega še celo nevarnejši. Na tak način se namreč lahko predstavlja kot borec za uresničenje vrednot, ki so mnogim pri srcu. Tako si pridobiva simpatije in podporo ljudi, ki ne spregledajo, da gre podobno kot v pravljici o kozličih zgolj za z moko potreseno šapo.

Vse to je eden od osnovnih razlogov, zakaj je v našem času in okoliščinah nesprejemljiv boj za vrednote, ki bi šel bodisi mimo ustaljenega reda bodisi proti njemu, s tem da bi se skril za njegove samoupravne mehanizme. Resničen boj za vrednote, kolikor se tiče Cerkve, je zato lahko le tisti, ki si prizadeva za neizprosno čistost izvirov kakršnekoli moralne misli. Se pravi najprej za brezpogojno čistost Cerkve, ki bi se morala pri nas že zdavnaj predvsem dokončno očistiti blata preteklosti, o katerem tu ne kaže ponovno spregovoriti. Pa tudi za čistost konfesije, ki naj opusti zgodovinsko sicer umevne koncesije vsakokratnim navadam in nazorom. Hočemo, da bi se tako konfesije kot Cerkve osvobodile spon tisočletnih ponaredb. Samo tako bo Beseda zopet verodostojna in bo zopet sijala in privlačila. Samo tako se bo dobro tako rekoč samodejno izlivalo iz nje.

Drug razlog, zakaj ni mogoč boj za vrednote mimo družbe kot celote, je, da je v resnici vsak človek in vsaka družba osnovni vir vrednot, čeprav je res, da so nekateri za svoje globine gluhi. Ko presojamo, kako daleč je kdo na tej poti, je treba vedeti, da ni bistveno, če so vrednote zapisane z besedami, ampak če jih lahko najdemo v dejanjih. Zato ni prav nič čudnega, če mnoge vrednote, za katere se danes bojimo, živijo v delu ljudi, ki o sebi mislijo in govorijo, da v nič ne verujejo. V svojem boju ne bi imeli nikoli niti najmanjšega uspeha, če ne bi črpali iz globin vrednot. Te globine pa so obče človeške. Vrednote nimajo ideološkega predznaka. Zato je neupravičena delitev ljudi na idealiste in materialiste, teiste in ateiste ipd. Neupravičeno je o enih govoriti kot o nosilcih vrednot, o drugih pa, če že ne reči, vsaj misliti, da so žrtve zaslepljenosti ali celo sile pekla. Pa tudi narobe: ni prav, če bi resnično religioznega človeka prikazovali kot ubogega nevedneža, nereligioznega pa kot resničnega ustvarjalca napredka. Namesto takih ločitev nam je pokojni Janez XIII. zapustil predstavo o človeku dobre volje. Teh ljudi dobre volje ideologija ne loči, pa tudi konfesija ne. V boju za vrednote so vsi ljudje dobre volje na isti fronti.

Klic po vrednotah je toliko bolj potreben, kolikor bolj se te odmikajo iz središča pozornosti človekove zavesti. Nujno je treba opozarjati na primer na brezpogojno spoštovanje človekove osebnosti, posebno še na spoštovanje ženske in matere (ki ne sme postati objekt komercializacije zaradi nagonov, ki ne spoštujejo načelo o prepovedi izkoriščanja človeka po človeku); pa na spoštovanje družine kot osnovne celice družbene in čustvene vzgoje; pa na brezpogojno spoštovanje življenja od spočetja dalje... Nujno je treba opozarjati na nevarnosti, če dobi potrošništvo in nasladništvo izključno moč nad človekovim ravnanjem. Silni materialni naporji bodo namreč zaman, če bo sadove dobila generacija, katere smetana potrošništva se bo izživljala le v brezobzirnem egoizmu in slepem egocentrizmu in ne bo več vedela, kaj sta požrtvovalnost in tovarištvo. Ne kaže pozabiti zgodb o sposobnih kmetih, ki so ustvarili velika posestva, pa so jih sinovi hitro zapili in raznesli.

Pot je torej jasna, veliko pa je nevarnosti. Znova in znova je treba opozoriti na porazno dejstvo, da so prav v našem času uspele najbolj črne sile fašizma in klerikalizma nastopiti, kot da so varuhi vrednot. Poglejmo samo njihovo združeno delo v kampanjah proti splavu! Temu sledi tragična zabloda, da se tiste družbene sile, ki niso spregledale, da jim je sovražnik zaradi njihove nebudnosti izmaknil nekaj zastav, za katere bi se same morale boriti, poženejo v boj hkrati proti fašizmu in proti tem zastavam! Ne vejo, da bi same morale biti na čelu boja za varstvo življenja! Zato izgubljajo, fašizem pa se krepi.

Zadnji čas je, da se ti lažni varuhi vrednot do kraja razkrinkajo, sile pa, ki nam vodijo življenje, naj se zavejo nalog, ki so v resnici njihove. Sicer se bo vedno znova dogajalo, da bodo napredne družbene sile odklanjale lepo, dobro in resnično samo zato, ker se je reakcionarnim silam posrečilo, da so se trenutek poprej za njimi skrile in jih zlorabile kot past, ki naj v vode reakcije pripelje dobronamerne človeka. Dokler pa ti lažni varuhi ne bodo razkrinkani, moramo biti pripravljeni, da bodo padali udarci tudi po tistih, ki se resnično prizadevajo, da bi dobro obranili. Zaradi tega je treba najostreje obsoditi stari in novi klerikalizem in vse, kar je stalo in kar stoji za njim. Njegovo zlo pa seveda ni samo v tem, da je posebna smer, ki tako ali drugače rovari. Niti ne v tem, da priliva na ogenj nestrpnega ateizma, ki potem s svoje strani krepi klerikalizem, da oba rasteta v začaranem krogu sovraštva. To zlo je še toliko hujše, ker ustvarja miselnost, ki duši duha nekega naroda. Klerikalizem si ne izbira barv. Od Konstantina dalje, če že ne prej, zna zastrašiti vernika in ga tako spremeniti v poslušno orodje. Strah pa je tisto, kar najhuje pači človeško podobo, pa najsi gre za vernika ali državljana.

Mnogi mislijo, da je tako opozarjanje udobno opravilo. Resnica pa je čisto drugačna. Več razlogov je, zakaj je nevarno celo v naši stvarnosti.

Eden je ta, da klerikalizem dobro ve, kako je moč udariti po ovinku; drugi, da je protiversko razpoloženje zainteresirano, da propade vsak poizkus, ki bi veri zopet odprl perspektivo; tretji pa je v smeri, ki se imenuje »narodna sprava« in išče vzajemne politične in ekonomske interese, ki naj jih ne moti tako »netenje« neljubih spominov.

Drugi pa pravijo, da je tako pisanje naivno. Takole razmišljajo: klerikalizem, netovarištvo, zloraba itd. so sicer res pojavi, s katerimi se ni mogoče sprijazniti, ki jih pa je zaradi realizma treba upoštevati. Nekaterih nasprotnikov preprosto ne kaže vznemirjati, saj so vključ v vsej svoji nesimpatičnosti v zvezi s centri moči.

Tak realist se opraviči s taktiko, ne vidi pa, da mu kratkovidna taktika lahko uniči strategijo. In prav zato je treba spregovoriti. Res je sicer, da dobra beseda ne najde kmalu svojega mesta. Toda opozori, da ne kaže usmerjati korake le po tem, kako gladka je katera pot. Vse kar je dobrega, si je namreč izbiralo ozko pot.

ZNAMENJE, 1977, 7, 468–472

GREGORIJ ROŽMAN IN NARODNO IZDAJSTVO (VERA, ZLORABA VERE IN DRUŽBA)

V našem času slišimo veliko o osvoboditvi človeka. Toda ves napor, usmerjen v to smer, ne bo popoln, če ne bomo hkrati s tem, kar na tem področju že delamo, dosegli tudi osvoboditev človekove vere.

Vera je bila med človeškimi silnicami namreč med prvimi, ki je izgubila svobodo. Njeno iskrenost so zamenjali razni kalupi, ki se jim je človek moral podvreči. Socialne zakonitosti so ga silile k izpovedovanju vere, ki jo je govoril le jezik, medtem ko je srce s svojo govorico moralo molčati. Tako je prišlo do dvojnosti, ki je povzročila čedalje večjo dvoličnost in razmajala značaj, da je od svobodnega človeka ostal le pohabljen in okovan duh, sposoben le še slepe pokorščine in suženjstva silam, ki so ga izrabljale.

Vse to se ni zgodilo le zaradi zlorabe vere po raznih religioznih ali posvetnih ustanovah. Tisti trenutek, ko je socialno-psihološka prisila silila nekoga, da sprejme kot resnico nekaj, kar kot tako bodisi ni mogel spoznati ali pa je spoznaval kako drugače, je bil človek oviran v svojem religioznem iskanju in izrazu.

Prisila ni bila samo v obliki psiholoških pritiskov družbe, ampak često tudi fizična v obliki cerkvenega preganjanja in celo uničenja tistih, ki ne bi sprejeli nauka večine. V tej prisili so se vsiljevala ena gledanja na račun vseh drugih. Pestrosti gledišč niso upoštevali. Mnoge izmed verstev so uniformirale pogled in zaukazale samo en vidik.

Organizirana verstva niso mogla iti mimo te čeri. Zopet in zopet so zadevale obnjo. Razglašala so samo svoj prav, samo svojo zveličavnost.

Vse drugo je bilo, če že ne peklensko pa vsaj pogansko ali krivoversko. Kadar pa so hotele biti posebno spravljive, so spregovorile o drugih verstvih kot o poti, ki sicer kaže nekaj značilnosti milosti, v katerih pa vendarle ni popolne resnice. Če so v taki spravljivosti poimenovale vernike druge vere za brate, pa moremo razbrati, da so v resnici mislile na reveže, ki zaostajajo, ker še niso v posesti vse zveličavnosti prave resnice. Beseda brat zveni torej ponižujoče: je kot nekaka sladka psovka.

To, kar velja za ideologijo, velja tudi za druge oblike religiozne prakse. Eno in drugo se je uklanjalo raznim socialnim znakom, se oblikovalo po večinskih vzorih itd. V veljavi so razne oblike izpovedovanja vere, ki so mnogim ljudem povsem tuje, ker ne ustrezajo njihovi osebnosti. Če jih morajo izpovedovati, delajo silo sebi in drugim. So ljudje, ki so daleč od tega, da bi jih pritegnila raznovrstna simbolika; so taki, ki nimajo smisla za dramske prvine, pa zopet tretji, ki jim je tuj vsak glasbeni izraz. Vsiljevati jim nekaj, za kar niso, pomeni isto, kot zahtevati od gluhega, da posluša, in od nemega, da govori.

Zaradi vsega tega je religiozno življenje čedalje bolj izgubljalo na pristnosti. Vse bolj se je pozunanjilo. Sčasoma je zato nastajala čedalje večja odtujitev med pravo religioznostjo srca in religiozno zunanostjo, kakršno uresničujejo razna verstva. Skupaj s pristnostjo je sahnila tudi moč in prepričljivost religioznega izraza. Toliko lažje so pričele drugotne deformacije. Na področju teologije je med njimi najhujša racionalistična izkrivljenost, ki je hotela vse raziskati, vse razčleniti in vse razložiti, a je vse samo spridila. S tem je dokončno uničila moč prenekaterega religioznega simbola. Tako je ostala le racionalistična lupina, ki je potem lahko služila kvečjemu le še v posmeh. Podobno se je tudi obrednost spačila in spremenila v mrtvo igro kretenj in dejanj. Tako je tudi prišlo do spremembe obrednega govora v afektirano žebranje, ki ima vse značilnosti govorice kakega Urije Heepa iz Dickensovega Davida Copperfielda.

Tako oblikovana verstva so izgubljala moč, ki jih je povezovala in spajala, da bi prišle v ospredje te ali one posebnosti, po katerih so se ločila in tudi prepirala med seboj. Religija kot največje dobro je s tem postala največje zlo, vzrok sporov in vojn ter krvavih medsebojnih razračunavanj.

Obenem je tak razvoj verstva povzročil, da so se morala čedalje bolj uklanjati človeški povprečnosti. Ker niso imele več moči iz svojih globin, so skušala dobiti moč s tem, da so se obračala po vetru. Uklanjanje je prineslo veliko mero površnosti in praznoverja, saj so bili povprečnemu duhu tuji visoki religiozni ideali. Vednost izbranih je bilo nekaj nedosegljivega za tako deformirano religiozno zavest. Tako so se ohranjevali arhaični magični načini doživljanja, tako so se razvili razni antropomorfizmi, tako so silile vse bolj v ospredje razne personificirane podobe

in načini mišljenja in tako, kot je nekoč religija razpadla v mnogoboštvo tja do najbolj primitivnih oblik, so tudi velika verstva na svoj način ustoličila nekak odsev mnogoboštva, čeprav le v obliki hagiografije. Kritike takega verstva, da ni drugega kot fantastični odsev neobvladane resničnosti, je vsekakor upravičena.

Vsaka voda, ki se razliva, je vedno bolj plitva in vedno manj čista. Isti usodi ni moglo pobegniti nobeno verstvo. Toda vzporedno s tem, ko se je poplitvilo in izgubljalo svojo moč, je postajalo plen tuje moči. Vera je postala orožje posvetnih silnic. Religiozne ustanove pa so postale instrument oblasti nad človekom. Tej oblasti so bile vse lepe besede samo zunanja preobleka, ki ji naj dobro služi za uresničevanje moči. Dvoličnost je dosegla vrhunec. S tem ali onim verstvom so zavojevali tuja ozemlja. Z njim se je ohranjal neki družbeni red in se je zaviralo prebujenje novega. Verstvo je vstopalo v igro osebnih koristi ali pa koristi ožjih družbenih skupin. V imenu Križa ali Alaha so se ljudje pobijali, mučili, sežigali.

Vrhunec tega razvoja je bil med minulo vojno, ko je cerkev na Zahodu molčala ob strahotnem pobijanju v taboriščih smrti in ko se je večji del cerkve, npr. v Sloveniji in Hrvaški, naravnost povezal z najhujšimi silami nečloveštva. Tak razvoj je nujno izzval odpor in upor. Namesto da bi vzrok odpora videli v lastni krivdi, so vso krivdo vrgli na upornika. Lastne napake pa so opravičevali ali so o njih molčali, misleč, da jih bo čas zbrisal s površja.

Vendar kaže, da je mera polna. Taktika, ki je uspevala stoletja in tisočletja, ne uspeva več. Ljudje se ne menijo več za oblike religioznega življenja, za katere nimajo posluha. Miselni in obredni okovi padajo. Podirajo se meje, ki so ljudi ločevale in utesnjevale.

Verstva imajo izredno priložnost, da zavržejo, kar jih pači, in da znova uresničijo izkustvo, brez katerega je vse ostalo kakor nič. Samo izkustvo je tisto, ki poraja in preverja teorije. Veroizpoved, ki črpa iz kodeksov in traktatov ter se k njim povrača, ko načrtuje svojo pot, je za duhovnost mrtva. Žal vidimo, da marsikje ni pravega posluha za zahteve časa. Namesto k izkustvu se verstva obračajo po vzorcih zunanjih gibal in pišejo nove paragrafe. Ljudi ne pridobivajo z duhovnostjo, ampak z beat glasbo, z mehanizacijo in elektrifikacijo cerkvenih naprav, s pomočjo tiska, prirojenega plitvemu okusu, z metodami psihološke propagande, s scenami množične histerije (binkoštniki npr. v marsičem spominjajo na nekdanje bičarje in skakače), s pseudomeditativnimi srečanji itd. Ponekod skušajo Cerkev znova uporabiti kot politično orodje npr. kot »predstražo krščanstva«, kot nosilca nacionalističnih gibanj, kot orodje politične subverzije itd.

Sedaj kaže spregovoriti tudi nekaj besed za naše razmere. Vse, kar sem zapisal zgoraj, velja tudi za naš prostor. Hoditi v cerkev marsikje ne

pomeni več izraz religioznosti, ampak le še izraz pripadnosti sili, ki si glasno ne upa reči, da je v opoziciji, ki pa to je in ki med vrsticami to jasno pove. Organizacija za religijo se tako spreminja v organizacijo za nekaj drugega.

Zmotno je mišljenje, da je pri nas z religioznostjo kaj dosti drugače kot npr. v Franciji. Ko beremo, da v neki francoski nadškofiji ni niti enega kandidata več za duhovniško službo, to ne more biti povod za zadovoljstvo, češ, pri nas je glede tega veliko bolje. Večji odstotek ljudi, ki se udeležuje obredov, in večji odstotek duhovniškega naraščaja namreč nista nujno odsev večje religioznosti, ampak posebnih okoliščin, v katerih živimo. K tej pa sodi tudi vloga Cerkve kot telesa, ki omogoča (tudi če to ne bi hotela) izražanje političnih opozicionalnih teženj. Prav zato je pri nas še toliko večja nevarnost, da organizacija za vero postane organizacija proti njej.

Ko danes razpravljamo o veri, in to še zlasti o veri pri nas, se često brez potrebe zapletamo, ker ne ločimo iskrene vere od njenih potvorb. Iskrena vera je tista, ki vre iz srca in se ne pusti ujeti v to ali ono ideologijo. Sprejema veliko tega, kar učijo razna verstva, ne sprejema pa kar vsega, kar to ali ono verstvo ali sekta ponuja. K tej veri štejemo vsako odkrito in pristno spoznavanje resnice in spoznavanje človeških dolžnosti, pa najsi to spoznanje govori o poslednji resnici še tako kontradiktorno. K vrhu kake gore je vedno mogočih več pogledov! Vse te poglede moramo spoštovati.

Mislim, da bi proti iskreni veri nihče nič ne imel, pa čeprav bi se z njo ne strinjal. Toda konflikt nastaja, ker je postala vera tudi pri nas žrtev političnih mahinacij. Že pred vojno, zlasti pa med njo, je postala Cerkev zlasti po nekaterih njenih višjih predstavnikih izrazito orožje reakcije in potem narodne izdaje. Trideset let po osvoboditvi se odgovorno cerkveno vodstvo v Ljubljani noče izjasniti zoper medvojni belogardizem, niti zoper ravnanje odločujoče hierarhije in mnogih duhovnikov, ki so bili med vojno sodelavci okupatorja in eni od najbolj krutih izpolnjevalcev nasilja. Zato se kri žrtev še danes drži naslednikov njihovih krvnikov. Pozivi, da bi se od grozovitosti vojnih dejanj distancirali, so bili zaman. Namesto da bi Cerkev odkritosrčno izrekla svoj »confiteor«, svojo »maxima culpa«, pa organizira vernike na načine, o katerih slišimo kritiko, da gre v bistvu za dobro organizirano klerikalno ilegalno. Ta ilegala se poskuša na vse strani infiltrirati ali pa uporablja iste metode, kot jih poznamo iz učbenikov množične reklame ali propagande. Veliko znajo povedati tudi o samoupravljanju, seveda o takem, ki bi ga na tihem sami diktirali. V vsem tem delu se poslužujejo najbolj pretkanih psiholoških oziroma demagoških metod. Dobro vedo, da lahko kako reč bolje onemogočijo tako, da jo objamejo, kot da jo napadejo. Obe taktiki s pridom uporabljajo. Svoje nasprotnike na različne načine napadajo.

Obsojajo tiste, ki kritizirajo zlorabo oblasti v cerkvi, namesto da bi obsodili zlorabo. Značilno je tudi, da najdemo poizkuse, kako opravičiti vojna leta; mislijo, da so že dovolj daleč in da mladi rod ne ve več dovolj o njih. Tako npr. beremo poročila iz Vatikana, ki naj bi opravičila profašistično ravnanje papeža Pija XII. med vojno ali pa zakrila izdajalsko vlogo ljubljanskega škofa, hvaleč ga, kako da je »interveniral za slovenske zapornike«.

Vse to kaže, da želijo nekateri cerkev spremeniti v organizirano središče nereligiozne dejavnosti. Mnogi, ki hodijo v cerkev – nikakor pa seveda ne vsi – so zavestni (čeprav tega ne smemo posploševati, je vendarle res, da je nevarnost klerikalizacije veliko večja, kot to običajno mislimo) nosilci te dejavnosti. Poznamo sicer veliko poštenih duhovnikov, ki se temu upirajo. Toda njihov glas je glas vpijočega v puščavi. Nižji duhovniki se podrejajo višjim in tako nehote postajajo orodje višje cerkvene politike. To je še en primer več, kako neizmerno zlo nastane, če se pokorščina duhu zaobrne v pokorščino ustanovi in po njenih hierarhih v pokorščino raznim nereligioznim silnicam, ki zlorabljaajo cerkev za svoje posebne posvetne namene. Da bi vse to ne bilo preveč očitno, ostaja resnica klerikalnih stremljenj delno skrita za fasado neoporečnih, spravljivih besed.

Človek, ki je s tem soočen, more reagirati s srdom, srd pa se lahko sprevrže v časih revolucionarnih pretresov v požig cerkve. Tako je bilo širom po svetu. Toda tisti, ki je resnično dvignil roko na cerkev, ni tisti, ki jo je požgal, ampak tisti, ki je s svojim ravnanjem znotraj cerkve sprožil upor proti njej. Lepote verskih simbolov niso uničili ali umazali ikonoklasti, ampak tisti, ki so v imenu vere delali zločine. Značilne so zato izjave, ki jih je izrekel znani indijski religiozni in socialni reformator Vivekananda pred več kot pol stoletja: »To ni religija, kar vidiš vsepovsod naokoli... Ničesar ni, kar je prispevalo večji blagoslov kot religija, vendar hkrati ni ničesar, kar je prineslo več groze kot religija. Nič ni prispevalo več k miru in ljubezni kot religija, toda nič ni povzročilo bolj strupenega sovraštva kot religija...« Na potovanju po Evropi in Ameriki je dejal: »Samo pogledjte, kako so pokristjanili vaše prednike! Morali so se podvreči ali pa so jih pobijali, to je vse... Vi niste kristjani... Pojdite nazaj h Kristusu... Vse je hinavščina...« Z enakimi ali podobnimi besedami je obsodil laž, ki se je vtihotapila v katerikoli verstvo, bodisi hinduizem, islam ali druga.

Vse to pomeni, da je potrebna Cerkev v Sloveniji in seveda tudi drugod kar največjega prepiha, ki naj odnese s seboj vse tiste ljudi, ideologije in navade, ki niso drugega kot organski izrastek korenin, ki so bile 1945 načete, žal pa ne dokončno izruvane. Tak prepah je najavil zadnji koncil, ki je vzbudil veliko upanja. Vendar je danes očitno, da je koncil mrtev. Poizkus prebuditve je preplaval nasprotni val. Neuspeh

evolucije kliče po revolucionarni prenovitvi, po resničnem prepihu. Tak revolucionarni duh sledi npr. iz naslednjega Matejevega opisa: »In Jezus je stopil v tempelj božji in je izgnal vse, ki so v templju prodajali in kupovali; prevrnil je mize menjalcem in stole prodajalcem golobov in jim rekel: Pisano je: Moja hiša naj bo hiša molitve; vi pa ste iz nje napravili razbojniško jamo.«

Dokler pa prepiha ni in nič ne kaže, da bi do njega kmalu prišlo, je razumljiv ves sum in vsa kritika, ki včasih zadene po nedolžnem tudi pravega vernika.

Vse to pomeni, da je Cerkev predvsem žrtev same sebe. Zato nima nobene pravice prikazovati se kot žrtev nekoga drugega in še manj soditi o sebi, da je čuvar in porok svobode vere.

Ob koncu samo še vprašanje, odkod moč tem negativnim smerem, ki grozijo Cerkev zopet spremeniti v usodepolno orožje pravi veri in pravim narodnim interesom sovražnih sil? Odgovor je vsaj delno v tem, da te smeri pobirajo in »zagovarjajo« kake vrednote, ki smo jih po nepotrebnem zavrgli, ali pa zapolnijo vakuum, ki ga je ustvarila brezbržnost na nekaterih področjih življenja. Delajo torej podobno kot razna reakcionarna gibanja na Zahodu, katerih boj za kake vrednote je le prevara, za katero skrivajo svoje pravo bistvo.

Nekateri mislijo, da so okoliščine, ki sem jih opisal, nevarne za družbeni napredek. Dodati pa je treba, da so predvsem nevarne tudi za vero samo. Zato sem moral uporabiti tudi nekaj ostrih besed. Toda svoj vzor imajo v tehle nič manj prizanesljivih besedah: »Gorje vam, pismouki in farizeji, hinavci, ker ste podobni pobeljenim grobovom, ki se od zunaj kažejo čedni, znotraj pa so polni mrtvaških kosti in vsake gnilobe; tako se tudi vi od zunaj kažete ljudem pravični, znotraj pa ste polni hinavščine in krivice.«

DELO, 15. 5. 1976; PRIMORSKI DNEVNIK, 8. IN 9. 6. 1976

OB ROB INTERVJUJU »VERNI LJUDJE NOČEMO BITI NERGAČI«

Intervju z gospodom nadškofom v Delu bi bila lahko idealna priložnost, da se zapre rana iz preteklosti. Treba bi bilo samo reči besedico obžalovanja glede ravnanja Cerkve med vojno. Pa je ni bilo. Zato, žal ves intervju ne pomeni nič.

Zakaj vedno znova opozarjam na nezaceljene rane? Zato, ker mimo njih noben iskren dogovor ne more iti. So stvari, ki se jih ne da pozabiti. So pa to obenem stvari, ki delajo Cerkvi in veri ogromno škodo. Vrsta poštenih ljudi noče imeti nič z njo prav zaradi tega. Moji podobni zapisi v preteklosti so bili deležni ostre kritike tudi nekaterih poštenih, a naivnih vernikov. Niso razumeli, da sem moral storiti »hud greh« in postaviti pod vprašaj hierarhično vodstvo, saj je le-to v prvi vrsti odgo-

verno Cerkvi in njeni trdnosti med ljudmi. Ta trdnost pa je majava ne zaradi tega, ker nekdo ne mara Cerkve ali se znaša nad vernimi ljudmi, ampak zaradi tega, ker so njeni učitelji izgubili verodostojnost. Velik nesmisel pa je, da prav isti učitelji, ki ne spoznavajo znamenj časa, radi nastopajo kot zaščitniki vere, oziroma kot tisti, ki opozarjajo na to ali ono kršitev verske svobode. Na tak način pa se na samsvoj način ponovno krepi klerikalizem. In danes ga je zaradi tega ravno toliko, če ne več, kot pred vojno. Govoriti o klerikalizmu ni prazen strah.

Podtalne korenine klerikalizma so danes razpredene tako na široko in se infiltrirajo tako globoko, da postane človeka prav upravičeno strah, če se v to zamisli. Iz teh korenin se vračajo udarci na tiste, ki nanje opozarjajo! Ne seveda odkrito. Pač pa po vzorcu starih farizejev, ki so si izbrali Poncija Pilata, da je sodil. Zato je treba že danes zbrati veliko poguma in veliko tvegati, če se človek spravi nad klerikalizem. Doleti ga lahko vse mogoče!

DELO, 19. 3. 1977

»CLEROFASCISMUS REDIVIVUS« ALI »MARIJA SVOJIM LJUBLJENIM DUHOVNIKOM«

V roke mi je prišla knjižica »Marija svojim ljubljnim duhovnikom«. Delo je nekaka zastava marijanskega gibanja, ki se širi po svetu. Obenem je vzorec, ki navdihuje razne uvodnike in članke. Zato je o tem delu potreben komentar. Nekateri mislijo, ko jemljejo v roke to knjižico, da so obdarjeni s proizvodom najvišje teologije in mistike 20. stoletja. Drugi se sprašujejo, ali avtor morda ni duševno bolan, pa bi bilo dobro, da se za zadevo pozanimajo psihiatri. Menim, da so oboji v zmoti. V knjigi ni niti teologije niti mistike, pa tudi česa takega ne, kar naj bi obravnaval psihiater. Pač pa kliče knjižica po presoji psihologa, ki se spozna na psihologijo množic in na metode vplivanja nanje, ki jim pravimo bolj milo propaganda, bolj grobo pa »psihološka vojna«.

Zgornje trditve naj utemeljim. Najprej glede suma, da bi bil knjižico napisal nekdo, ki je duševno obolel. Ta možnost odpade, saj vemo, da proizvodi duševno obolelih oseb v množicah ne najdejo posluha. V njih ni ognja, ki bi vžigal. Omenjena knjižica pa je vžigala. Tako vsaj sklepamo na podlagi podatkov, da je doživela veliko izdaj v raznih jezikih. Celo izobraženi ljudje (škofi in nadškofi) so pozabili na svojo izobrazbo in se raztopili v nežnosti, prevzeti od nečesa, kar je bilo v knjižici. Ali je ta moč teološka, mistična? Tudi na to vprašanje je treba odgovoriti negativno. Mistika je eno samo predajanje, ljubezen, skromnost. Tu pa na vsakih nekaj strani naletimo na že kar neverjeten napuh. Pisec knjige se ima za Marijinega ljubljenca, glasnika, celo za inkarnacijo. Marija naj bi bila tako govorila piscu: »Jaz te imam rada, zelo rada!«

Tudi nekega njegovega sodelavca ljubi: »Moja ljubljenca sta. Drugega drugemu vaju poklanjam za dar...,« ali: »Oddavnaj sem s posebno ljubeznijo gledala nate, te izbrala že kot otroka, vodila za roko.« »Bila sem te izbrala in pripravila za zmago svojega brezmadežnega Srca v svetu...« Ali nisi opazil, kako sem jaz sama govorila po tebi na srce svojih duhovnikov?« »Ti si v meni in ko govoriš na srečanjih, sem jaz RESNIČNO NAVZOČA v vaši sredi.« »O da bi vedel, sin, kako veliko slavo in tolažbo uživam, ko kraljujem v tvojem srcu.« Vse to pač ni »parresio« mistikov, kot je nekdo zapisal v uvodu.

Ko čitamo take in podobne vrstice in se s težavo prebijamo skozi njeno neracionalnost, bi zopet utegnili posumiti, kaj, če le ni v ozadju bolezen. Pa vendar ni. Nekaj podobnega, prav nekritično poveličevanje samega sebe, smo videli pri nekem drugem Italijanu. Pisal se je Mussolini. Vemo, da tako Mussolini kot Hitler nista bila skromna, ko sta govorila o sebi. Povrh tega pa vemo, da so bili njuni besedni izlivi daleč od vsake racionalnosti. Prav v tem je razlog, zakaj sta našla veliko poslušalcev in zakaj so celo učene glave izgubile razsodnost. Tudi onadva nista bila duševno bolna, bila sta le posebne vrste »obsedenca«, obdana z ljudmi, ki so spoznali njuno koristnost.

Knjižico bi lahko vzeli zato kar za nekaj uspel priročnik, kako doseči posluh ljudi. Pojavila se je nekako sočasno z rastočim neofašističnim nasiljem v Italiji. Namen nasilja je, da bi z vedno večjo družbeno stisko povzročilo tudi čustveno stisko, z njo pa posluh za neracionalna, demagoška gesla. Tem geslom pa naj bi sledil odrešilni »pohod na Rim«. Iste prvine najdemo v knjižici. Obljublja prav posebno stisko, nekaj, česar svet še ni videl. »Bližajo se tako težki trenutki, da si tega niti predstavljati ne morete.« »Papež trpi in moli. Pribit je na križ in ta ga uničuje in ubija.« Nastal bo odpad in satanovo zlo brezboštva bo prodrlo v sredo Vatikana. Potem bo sledila odrešitev, toda prišla bo šele po krvavem očiščujočem boju.

K psihologiji množic sodi, da moramo najprej ustvariti stisko, da jih tako naredimo poslušne za naša hotenja. Neracionalnost torej ni nekaj psihiatričen pojav, ampak zelo ustrezno sredstvo.

V tako ustvarjenem ozračju je kot naročen pečat skrivnosti. Knjižici jo daje podatek, da ne vemo za priimek pisca. Skrivnostna pa je tudi vsa mistična preobleka. Naredi naj vtis, da črpa iz največjih globin. S tem naj da moč in zagon. Podobno je z Marijo. Tudi ona je v knjigi dejansko le preobleka, le zlorabljen zastava, ki naj posveti neko misel, ki z vero nima nobene veze. Od Junga vemo, kako morejo biti ženski religiozni liki izviri največje energije.

Zgornjih nekaj misli naj zadostuje, da pojasnimo zasnovo knjige. Vse v njej je izrazito čustveno, se pravi gorljivo, vnetljivo. Jasno je, da to delo ne more biti plod prizadevanja nekega neimenovanega navdahnje-

nega pisca, ampak je z vsem, kar jo spremlja, delo celega štaba ljudi, ki se dobro razumejo na svoj posel.

Treba je še pojasniti naslov, ki sem ga dal tej kritiki. Ko to poizkušam, naj se povrnem k nekaterim mislim iz vsebine knjige, ki so zlasti pogostne in posebno poudarjene. Eno izmed njih bi lahko imenovali »Ein Führer, ein Volk«. Tudi v knjižici je en voditelj: Marija. Toda ne tista prava, ampak njena inkarnacija, njeni glasniki, njeno gibanje: »Svojemu duhovniškemu gibanju se javljam po tvojem posredovanju. Ne drugi, ampak ti si moje izvoljeno orodje za to poslanstvo. To naj bo zdaj jasno vsem, da ne pride do kakšne zmešnjave, s katero bi moj nasprotnik poskušal očrniti to moje delo. Tisti, ki ga bodo sprejeli po tebi, bodo prejeli dar moje prečiste luči...«

Druga značilnost totalitarizma je brezpogojna poslušnost voditeljem. Tudi odtod tolik poudarek, da naj bodo duhovniki kot otročiči. Seveda tu ne gre za Kristusov nauk, ampak za poskus, kako človeka narediti nekritičnega in nerazumnega. Beremo: »Ker so ti duhovniki moji, se morajo navaditi, predati se mojemu vodstvu z vso preprostostjo in vdanostjo.« »Zato bodi vedno bolj voljno orodje v mojih rokah, docela se prepusti mojemu vodstvu...« »Biti morate majhni, da boste postali poslušno orodje za uresničevanje mojega načrta.«

Potemtakem je razumljivo, da je piscu oziroma piscem posebno nevarno vsako samostojno raziskovanje in razmišljanje. Zato so nevarni tudi svobodni teologi. »... ubogi moji sinovi, kolikor bolj boste sami in z lastnimi močmi iskali luč, toliko bolj se boste pogrezali v mračnjaštvo!« »Zato se privadite na to, da ne boste opazovali stvari, ampak gledali edino k meni.« »Moj Sin je zato verodostojno razlago svoje besede prepustil edino cerkvenemu učiteljstvu.«

Knjižica se postavlja v bran papežu, toda zoper koncilskega duha, zoper novega duha odprtosti med tistimi duhovniki, ki se še zavedajo koncilskega bistva, predvsem pa zoper satana, ki ni nihče drug kot ti duhovniki in brezboštvo. Vsemu temu je treba streti glavo. Potreben je boj. Ta boj je: molitev, molk, odpuščanje. Toda kasneje zvemo, da je pravzaprav to le priprava za boj. Kajti: »Ko napadajo vašo osebo ali moje gibanje, odgovorite na to z molitvijo, molkom in odpuščanjem. Poklicani boste kmalu v odkrit boj, ko bo napaden moj Sin Jezus, jaz, Cerkev in evangelij. Šele takrat – vodila vas bom za roko – boste morali stopiti na plan, da boste javno pričali. Živite zaenkrat še v zaprtosti...« »Ko bo ta četa duhovnikov pripravljena, tedaj bo nastopil trenutek, ko bom strla glavo svojemu nasprotniku in prenovljeni svet se bo veselo radoval zmagoslavja mojega brezmadežnega Srca.«

Zanimivo je tudi ime vojske, ki se bori poleg drugega tudi zoper socialno smer v Cerkvi. »Naj z drugimi duhovniki ustvarijo mojo zvesto četo, mojo veliko, 'BELO VOJSKO'.« Ta boj očitno ne bo več samo

molitev. Piše: »Naj bodo zvesti papežu... naj ga branijo pred vsakršnimi napadi, naj bodo pripravljene preleteti tudi kri...« »Vaša naloga je, da branite poteptano čast mojega Sina: s svojim življenjem, s svojo besedo, s svojo krvjo.«

Zgornji citati niso iz konteksta iztrgane misli, ampak so na številnih mestih v različnih oblikah posebno poudarjeni. Zato se lahko zgrozimo ob misli na naivnost, ki knjižico hvali in ji piše priporočilo. Celo take zabeležbe najdemo v uvodniku: Duhovnik iz Jugoslavije piše: »Prišla mi je v roke knjižica duhovniškega marijanskega gibanja. Ko sem jo bral, sem se takoj odločil, da bom širil to gibanje v naših krajih...« Nadškof iz Jugoslavije pa pravi: »Knjižica, 'Marija svojim ljubljanim duhovnikom' ima dragoceno vsebino...«

V Sloveniji smo že imeli eno belo vojsko. Druge ne potrebujemo. Čemu nam bo torej ta knjižica? Še zlasti, ker je očitno, da jo je napisal nekdo, ki sodi v krog velikoitalijanstva. Kako drugače naj razumemo misel, zapisano na strani 15: »Draga mi je bila maša meni na čast v narodnem svetišču v Trstu v spomin na posvetitev Italije mojemu brezmadežnemu Srcu, in tudi ona, ki si jo maševal v cerkvi na Barbani.«

ZNAMENJE, 1978, 8, 193–195

S TAKO SPRAVO SE BORCI NE STRINJAJO

Bilo je prav in nujno, da nam je zahteva po spravi priklicala v zavest krivdo preteklosti, kajti dokler je nismo priznali in dokler se nismo zares soočili s svojo vestjo, toliko časa smo bili notranje zastrupljeni, v svojih dejanjih pa izkrivljeni.

Brez notranje sprave s samim seboj nobena druga sprava ni mogoča. S hvaležnostjo smo torej brali o njej, toda danes lahko z žalostjo ugotovimo, da sprave pri mnogih še vedno ni, nekoč pogumna beseda o njej pa se že zlorablja za opravičevanje nečesa, kar se ne da opravičiti, in za obtoževanje tudi tistega, kar je bilo v naši zgodovini najplemenitejše. Dogaja se podobno, kot že nekoč v Franciji, ko je pogumen zagovor Dreyfusa sprožil moralno prebujenje, ki pa je na žalost kmalu zašlo v umazano politično obračunavanje.

Naj se spet povrnemo k misli o notranji spravi: ta narekuje spravo s svojo vestjo, ne pa, kot se zdaj dogaja, opisovanje tujih krivic in naštevaje samo tega, kar je zagrešil nasprotnik, ali pa zmanjševanje krivde preteklosti, kot da je to bila le zmota ali napaka. Vsakdo je na neki način obremenjen pred svojo vestjo. Tudi tisti, ki so bili tiho, ko bi bilo treba spregovoriti. Nasilje se je vedno širilo zaradi strahopetnosti in drobnih sebičnih interesov. Zato Hitler ni imel težkega dela, da je pokoril Evropo. Zlahka se je povzpел. Pokoril je številne dežele, saj so

se ljudje v strahu uklonili in v potuhnjeni previdnosti poskrili, zraven pa v svojih tovarnah delali orožje in pridelovali hrano za vojni stroj, ki jim je vzel svobodo!

Slovenci smo zato lahko ponosni na NOB in na 27. april 1941, ko se je pričel upor v srcu Evrope, in to kljub temu, da je vanj kanila tudi velika kaplja zla, največja na pragu svobode. Tega zla seveda ne bo opravičilo dejstvo, da je prišlo kot odgovor na neko drugo zlo, ko so nekateri naši ljudje iskali zaščito pri Hitlerju in hočeš nočeš postali njegovi sodelavci. Njihov boj ni v ničemer prispeval k svobodi vere in duhovnosti, kot bi ga hotel kdo danes opravičevati: nasprotno, prav zaradi sodelovanja z okupatorjem je bila vera za vrsto let osramočena in umazana, obsojena na obrobje. Bila je izdana, skupaj z narodom. To tudi ni bil boj proti boljševizmu, kajti podajanje roke propadli stvari fašizma mu je vzelo vsak smisel in ga je obsodilo na propad.

Dodati pa je treba, da ni prav, če posameznike posujemo z izdajalci, ali pa po drugi strani, če hočete obsojamo kakor Kajne! Nikoli ne vemo, kaj vse je vplivalo na človeka, da je storil, kar je storil.

Tako je bilo kar veliko zla: zlo sodelovanja z okupatorjem, zlo krutosti v vojni, zlo obračuna s premaganimi, zlo molka, po vojni pa spet molk, ki je omogočil dejanja, zaradi katerih so ljudje trpeli, in zadnja leta že novo zlo spogledovanja s tistimi silami v Evropi, ki za slovenski narod nikoli niso imele prostora, ter končno opravičevanja tistim, ki spravo razumejo le kot slabost in strah. München je pri tem za nas eden od najbolj mračnih simbolov tako za usodno srečanje Slovencev z Bavarci pred tisoč leti kot še bolj za usodno leto 1938.

Vsega tega gorja ni bila kriva v prvi vrsti sila. Krivi niso bili niti narodi niti cerkve, niti stalinizem in celo Hitler ne. Kriv je bil droben sebični strah.

Samo en način je, da popravimo krivice, in to ne z maščevanjem, ne z odškodninskimi postopki, ne z zakoni in odločbami in ne z zgodovinskimi komisijami, pač pa tako, da skupaj pričnemo boljše, bolj pogumno in bolj pošteno življenje.

Pri tem nam je lahko v pomoč ponos, da je Slovenija med vojno znala kljubovati, obenem pa tudi zavest, da veličino spremlja žal enaka senca tudi pri drugih narodih. Lepo je, da smo Slovenci znali prvi spregovoriti o zlu, ne bilo bi pa dobro, če bi mislili, da smo najslabši in da bi se v podložniški miselnosti hiteli opravičevati vsakemu, ki bi ga imeli za večjega gospoda, najmanj pa npr. tistim, ki skrivajo resnico o morilcih Peršmanove družine.

1. NOVEMBER 1990

V letošnjem letu smo veliko razpravljali o povojnih žrtvah, vendar se zdi, kot da smo vedno dlje od resnice. Poslušali smo besede o makabejcih in Kristusovem trpljenju na Kalvariji, o Kajnovem hudodelstvu, o spravi in odpuščanju. (V govoru mariborskega škofa dr. K.) Toda namesto sprave je nastalo novo sovraštvo, o odpuščanju pa so največkrat govorili tisti, ki bi bili sami najbolj potrebni odpuščanja. Prvi november naj bo zato dan, ko o vsem tem ponovno razmišljamo. Tudi zato, ker je ljudi vse to hudo zmedlo in prizadelo.

Spet se moramo vračati v čas med vojno in po njej. Takrat se je zgodilo, da je raznim domačim zvodnikom uspelo, da so veliko naših preprostih ljudi onečastili in onesrečili, ko so jih zapeljali v sodelovanje z okupatorjem. Na tak način so postali tudi sokrivci njihove smrti v surovem vrtincu maščevanja. Stoletja krivic in ponižanj, posebno pa zadnja vojna, so priklicali maščevanje, ki si je za svoj meč izbralo slepo stalinistično nasilje. Smrt se potem ni več ustavljala niti pred nedolžnimi. Maščevanje zla ni odpravilo, ampak je povzročilo še novo. Zgodilo se je enako, kot se je ob vojnah in revolucijah dogajalo tudi v drugih časih in drugod po svetu. Slovenci nismo bili ne boljši ne slabši od drugih narodov.

Med sokrivci zvodništva, ki je našega preprostega človeka popeljalo celo pod okrilje najbolj mračnih nacističnih SS enot, so bili tudi visoki krogi slovenske Cerkve. Ko danes njihovi nasledniki primerjajo smrt domobrancev s smrtjo za domovino padlih Makabejcev, s tem kažejo, da se niso nič naučili. Take primerjave hudo potvarjajo zgodovino.

Danes je jasno, da ena maša za drugo po grobiščih širom po Sloveniji ni krščanska pieteta, ni sprava, ampak je izrazito politično dejanje. V resnici to le kliče na dan sile, ki so bile leta 1945 poražene. Zbiranje desetisočev po poljih in gozdovih služi idejni mobilizaciji, ki potrebuje množice, da bi nas spet obrnila nazaj v preteklost.

Namesto da bi doživeli spravo z vestjo, smo doživeli ponovno razvnanje občutka krivde. To pa je občutek, ki ga je mogoče zlorabiti za manipuliranje z ljudmi. Krivda zaseje strah, ki lahko načne razum in stre hrbtenico. Tako zlomljen človek pa lahko postane poslušno orodje sil, ki spet silijo na dan. Od nekdanj je bilo tako, da je moč teme rabila greh in krivdo kot sredstvo za pridobivanje denarja in moči.

Vse to vero uničuje. Prav zaradi takih in drugačnih zablod v preteklosti se je vedno znova porajalo nezaježljivo sovraštvo do Cerkve in se potem širilo tudi na vero. Vera je bila torej najprej žrtev tistih, ki naj bi ji služili. Šele potem je postala tudi žrtev revolucionarjev, ki niso dojeli, da bi bila ena od njihovih pravih nalog osvobajati tudi naravno človekovo vero, ne pa jo skupaj z njeno zlorabo odrivati in preganjati. Zloraba vere je torej priklicala tudi našo tragedijo. Izzvala je sovraštvo, ki se je izlilo v

maščevanje. In če že hočemo maščevanje pripisati boljševizmu, potem moramo vedeti, da je bila njegova zmaličena zavest in dejavnost tudi plod krivic preteklosti. Zaradi njih so mnogi izgubili vero in zato je bilo to ravnanje tako strahotno. Slovenska vernost zato še čaka na svojega Brandta, ki je rešil nemško čast, ko je v imenu Nemčije v Auschwitzu padel na kolena.

DNEVNIK, 31. 10. 1990

MED ŽRTVAMI POLITIZACIJE: BOJ PROTI SPLAVU

V času pred volitvami v Sloveniji pomladi 1990 in pred sprejemom nove ustave so se ponovno razvnele živahne razprave o splavu. Enako kot drugod po svetu so bile tudi pri nas močno politično obarvane. K iskanju resnice o tem vprašanju prav gotovo niso pomagale.

Prav zato je bolj proti splavu težak. Toda težek ni zato, ker mu nasprotujejo nekateri zelo glasni krogi v naprednem svetu in med gibanji za žensko osamosvojitve, ampak je težek zaradi podpore najbolj konservativnih in fundamentalističnih cerkvenih krogov ter skrajne politične desnice. Nekatere od vidnih organizacij za boj proti splavu se v svetu uveljavljajo predvsem zaradi njihove podpore. Ob takih zaščitnikih boj seveda nima možnosti za uspeh.

Kdor je dalj časa živel v tujini, se je tam lahko prepričal, da je boj proti spravi za take zaščitnike samo priložnost, da se z njim uveljavljajo zaradi ciljev, ki seveda niso v nikakršni zvezi z načeli o spoštovanju življenja. Kljub temu jim je uspelo pridobiti kar številne ugledne duhovnike, zdravnike, pravnike itd., ki so jih pritegnila lepa gesla, tako da niso spoznali, kaj se v resnici skriva za njimi.

Žalostno je, da napredna misel boja za ohranjevanje življenja od spočetja dalje ni sprejela za svojega, ampak ga je prepustila njej nasprotni politiki. Odgovor, zakaj se je tako zgodilo, najdemo v veliki meri v dejstvu, da so se tako nekdanji liberalizem kot poznejša socialna gibanja odvrnila ne le od klerikalizma in od cerkev, ampak tudi od mnogih občečloveških etičnih prvin, ki so si jih lastila razna verstva. Namesto da bi napredna misel te prvine z notranjo intimno vero vred osvobajala iz klešč institucionalizma, jih je z odrivanjem še bolj približevala njihovim mračnim zaščitnikom. Te prvine so potem postale politična gesla desnih sil, ki so vedele, da morajo ponuditi nekaj takega, kar privablja. Tako je tudi misel o ohranjanju življenja postala samo navadno geslo in vaba. Podobno usodo doživlja še prenekatero drugo geslo in vedno se lahko le čudimo, kako je mogoče, da mu vsaj sprva nasede celo toliko iskrenih ter dobronamernih izobražencev.

Kdor se je kdaj spustil v boj za spoštovanje življenja, je lahko spoznal še marsikaj. Boj proti splavu terjajo cerkve le zase in za svoje organiza-

cije. Če se ga kdo loti na svojo roko in mimo njih, ga skušajo najprej pridobiti, če pa se jim to ne posreči, pa ne more računati na njihovo podporo. Še več, lahko se mu zgodi, da bo onemogočen, in to ne s strani zagovornikov splava, ampak, nasprotno, od tistih, ki trdijo, da so proti njemu. Seveda je to razumljivo in v skladu s prej povedanim. Cerkve namreč nikakor ne morejo dopustiti, da bi jim kdo lepa gesla izmaknil in da bi bil boj za nekaj dobrega skupen boj vseh ljudi. Izgubile bi namreč geslo, ki privablja k njim, in nič več bi ne mogle svojih nasprotnikov risati in spodbijati s črnimi barvami. V naravi jim je, da hočejo biti monopolistične.

NEOBJAVLJENO, 1991

ČUDEŽ V MEDŽUGORJU

Veliko iskrenih romarjev se je v zadnjih letih napotilo v Medžugorje. Pod vplivom vzdušja, ki je bilo tam ustvarjeno, so se mnogi očarani vračali domov. Malokdo se je vprašal, ali se je tam zares zgodil kak čudež, ali pa, če ni bila vsa zadeva skrbno zrežirana.

Na taka vprašanja nam odgovori že nekaj dejstev, ki jih romarji ne poznajo. Medžugorje leži v zahodni Hercegovini, na meji med katolištvom in pravoslavljem, v deželi, ki je bila nekoč pravoslavna in bogumilska, potem pa je bila z misijonsko dejavnostjo frančiškanov pokatoličanjena. Tako je tam nastal zagrizen konvertitski duh, nekakšno janičarstvo katolištva in hrvaškega nacionalizma. Prav blizu Medžugorja je frančiškanski samostan Široki Brijeg, ki je bil med vojno središče ustaštva. Tu so se rekrutirali njegovi najbolj kruti pripadniki. Tu je bilo središče medvojnih zločinov, predvsem poboja srbskega prebivalstva. Medžugorje je dobesedno sredi množičnih grobov.

Romarji tudi ne vedo, da se je v tistih krajih že dolga leta pred prvim »čudežem« vodila prava vojna med frančiškani in škofijo v Mostarju, ki se je trudila, da v doslej redovniških župnijah nastavi škofijske duhovnike. Prebivalci so celo zazidovali vrata svojih cerkva, da bi škofijski duhovniki v njih ne mogli maševati. Nastal je škandal, o katerem je razpravljala jugoslovanska škofovsko konferenca in tudi Vatikan se je moral ukvarjati s tem vprašanjem.

Potem so se zgodili »čudeži«. V socialno zaostalih, odmaknjenih in zaradi izseljevanja dokaj izpraznjenih krajih so otroci videli Marijo. Mostarski škof je od vsega začetka trdil, da je vse to nepristno. Vatikan previdno čudeža ni potrdil. Toda kljub temu je duhovništvo pričelo urejati množična romanja. Pozneje je to postal dober biznis. Nasedli so naivni verniki širom sveta.

Psihijatriji je znano, da prihaja tudi pri zdravih ljudeh, predvsem otrocih, do čutnonazornih videnj lastnih predstav. Posebne okoliščine,

kot so izčrpanost, strah ali verski zanos, še bolj pospešijo nastanek takih nenavadnih zaznav. Primitivne ali histeroidne osebnosti seveda niso sposobne spoznati neobjektivnosti takih zaznav. Zato pred njimi svarijo vsi res duhovno poglobljeni iskalci vseh verstev. Kolikšna je resnična vrednost takih zaznav, pove že podatek, da vidijo kristjani, muslimani, hindujci itd. vedno le svoja božanstva. Pri kristjanih je to navadno Marija, ki nastopa v enaki obleki in podobi, kot so jo videli vidci v vaški cerkvi.

Okolje v Medžugorju je bilo idealno za nastanek takih »vizij«. Treba je bilo le katalizatorja, iskro, pa smo dobili čudež. V primeru Medžugorja je potem čudež s svojo sugestivno močjo priklical nove »čudeže«, predvsem pa je obogatil vaščane, cerkev in turistične organizacije. Med takimi nenavadnimi dogodki so tudi »čudežne« ozdravitve. Seveda v Medžugorju ne povedo, da močna vera v nekaj zdravi, celo neozdravljive bolezni! Pri tem je vseeno, ali kdo veruje v boga ali hudiča. Glavno je, da v nekaj veruje. Množično histeroidno vzdušje, ki ga ustvarjajo podobna romarska središča, pripomorejo tudi k nastanku dobrega, celo vznesenega počutja. Pod vplivom množične psihoze potem ljudje vidijo, kako se vrti križ, sonce, kapelica... Tako raste vera v čudeže.

Toda danes se moramo vprašati še nekaj več: komu je bil tak čudež potreben in to prav v Medžugorju? Odgovor ne more mimo dejstva, da se začenjajo dogodki v Medžugorju hkrati s prvimi pripravami, ki naj razvnamejo agresivni katolicizem in hrvaški nacionalizem. Dogodek je bliskovito naelektriziral najbolj ekstremne nacionalistične sile širom sveta. Tako je začela tragedija, ki smo ji priča danes: nova bratomorna vojna.

Seveda bi bilo smešno trditi, da bi kakršno koli božanstvo, tudi če bi res bivalo, hotelo kaj takega. Smešno bi bilo, če bi verjeli, da si je mogla Marija izbrati kraj med množičnimi grobovi, da s svojimi mračnimi napovedmi in svarili podžge množično norost.

Medžugorje je torej skupaj s še nekaterimi podobnimi središči, razmetanimi po svetu, eden od najbolj grozovitih primerov zlorabe naivne človeške vere. Nekaj, kar obsojajo tudi vidni duhovniki in hierarhi različnih cerkev.

NOVA DOBA, 16. 10. 1991

ODPRTO PISMO NADŠKOFU DR. ŠUŠTARJU

Spoštovani g. nadškof,

Pišem Vam ob Vašem odprtem pismu patriarhu Srbske pravoslavne cerkve g. Pavlu. Obenem naj bo to pismo tudi odmev na Vašo nedavno poslanico papežu in na politično delovanje Cerkve v Sloveniji.

V vsem trem žal spet ne moremo videti drugega, kot še dokaz več za politizacijo in klerikalizacijo Cerkve. V poslanici papežu je uporabljen

propagandno-politični izraz »okupacija«, ki zveni maliciozno. V pismu patriarhu pa beremo o neprikitem in neutemeljenem sumničenju jugoslovanske vojske, da naj bi se lahko zgodilo, da bi naše fante v njej »kot ujetnike ali kot talce pobili ali pohabili«. Prav ta, kar neverjetna insinuacija me je privedla do pisanja tega pisma. Pri tem hočem verjeti, da vsega tega niste napisali sami, ampak Vam je bilo samo prineseno v podpis.

Vse troje, kar omenjam uvodoma, vodi v nesrečo tako Cerkev kot narod.

Še hujše: smo sredi ofenzive najbolj temačnih sil. Začele so se uveljavljati z nastopanjem proti komunizmu. Mnogo ljudi doma in na tujem je pri tem nasedlo, saj jim je bilo dovolj prejšnjega enoumja. Toda istočasno so bili pahnjeni v novo enoumje, bolj farizejsko in nevarnejše od prejšnjega. To enoumje je igralo na karte samostojnosti Slovenije, v resnici pa je bilo v službi sil s Severa, ki so se že desetletja pripravljale, kako bi slovanske narode med seboj sprle ter tako dobile moč, da spet zavladajo in v posodobljeni obliki obnovijo, kar so napravile pred sedemdesetimi leti. Ljudje so zato množično nasedli lepim geslom o svobodi, pa tudi nevrednemu ščuvanju zoper srbski narod. Pri tem ščuvanju tudi prižnice niso izvzete. Danes že slišimo od katoliških vernikov obtožbe svojih lastnih očetov, češ da je bil njihov najhujši greh, da so 1918. leta glasovali za Jugoslavijo.

Odgovorni dejavniki v Cerkvi se očitno ne zavedajo nevarnosti, ki grozi Sloveniji od nemške in nemško-srednjeevropske geopolitike. Ne moti jih shajanje slovenskih politikov s tvorci omenjene geopolitike, ki zdaj pod plaščem demokracije skušajo uresničiti, kar se Hitlerju ni posrečilo s topovi. Ne spregledajo, da je v teh kritičnih dneh slovenski secesionizem dobil izredno diplomatsko, propagandno in moralno podporo na Dunaju, v Bonnu, Münchnu, Trstu itd. Poznavalci govorijo tudi o vojaški pomoči, sami slovenski predstavniki pa o tesnem sodelovanju njihovih obveščevalnih služb s slovensko.

Taka cerkvena politika se ne meni za dobre strani svoje lastne cerkvene tradicije. S tem npr. zavrača misel predvojnega duhovnika in politika Korošca, ki je venomer ponavljal, da je celo slaba Jugoslavija boljša kot nobena. To je človek, ki je zadnjemu Habsburžanu zabrusil v obraz: »Prepozno, Vaše veličanstvo!« Slovenski koroški voditelj Tischler je vse do smrti deloval v istem duhu. Okoli sebe je namreč opazoval, kako je slovenski narod umiral sredi avstrijske nesvobode. Opazoval je, kako je bila tudi cerkvena hierarhija na Koroškem sovražna do Slovencev. Sedanje zavračanje tradicije Vodnika, Kreka, Korošca, Tischlerja in drugih zato ni drugega kot zavračanje slovenske svobode in napredka. To obenem pomeni rušenje cirilmetodijske ideje ter razdiranje dosedanjih ekumenskih prizadevanj. Seveda pa to ni v skladu niti s težnjo po

vesoljnosti Cerkve in še manj s slovesnimi izjavami njenega zadnjega koncila (CS 26).

V zvezi s tem kaže spet in spet poudarjati dejstvo, da so slovenski ljudje prav v času tako hvaljenega cesarja Franca Jožefa morali v izredno visokem odstotku na pot izgnanstva in emigracije. Do prve svetovne vojne je moralo več kot 300.000 Slovencev na tuje! Tudi zaradi tega krvavenja se je odstotek Slovencev v nekdanjem cesarstvu ali v nekdanji Srednji Evropi nenehno manjšal. Medtem ko se je število Slovencev povečalo takrat le za 10 %, se je odstotek prebivalstva v nemško govorečih delih cesarstva povečal za več kot 38 %. K temu dodajmo še podatek, da je v prvi svetovni vojni Slovenija utrpela nesorazmerno visoke izgube! To so dejstva, ki jih današnji Habsburgi, Buski, Zielki itd. ne obžalujejo.

Zato vam kličem: Storite vse, da spet zaživi misel Prešerna, Aškerc, Gregorčiča, Levstika in Cankarja. Naj se torej nehajo naša jugoslovanska razhajanja. Storite vse, da tudi Cerkev postane dejavnik novega sožitja, graditelj novih mostov, ki naj presežejo stare razlike. Tudi za novo Jugoslavijo velja, kar je v oporoki zapisal Krek: »Vi, ki ste seme izkrvavelega naroda, mislite le eno: kako boste združeni vse svoje moči, vse svoje zmožnosti, vso svojo ljubezen in vse svoje srce posvečali naši jugoslovanski državi, za njen procvit, kulturo in blagostanje.«

Pozovite k ljubezni in bratstvu, ne pa k enostranskim obtožbam in sumničenjem.

Popeljite k miru vere, ne k viharjem tekoče cerkvene politike!

NEOBJAVLJENO, 1991

DVE KATOLIŠKI IZJAVI

V Delu smo istega dne brali kar dve izjavi vidnih katoliških in pridruženih krogov, ki rabita precej pojasnil, če nočemo, da nas zavedeta k napačnim zaključkom.

Prva izjava nosi naslov »Ne sprejemamo ideološko pobarvane slovenske ustave!« Namen takega naslova je seveda zgolj propaganden, saj je ni ustave, ki bi ne imela takšnih ali drugačnih ideoloških osnov. Želi ustvariti vtis, kot da so podpisniki borci zoper ideologijo, čeprav vemo, da so že same osnove njihovega poklica ideološke.

V izjavi pišejo o splavu in ugotavljajo, da je to vprašanje močno spolitizirano. To je seveda res! Prav zaradi tega o splavu zadnji dve leti nisem hotel pisati, saj če je nekaj spolitizirano, razprava o tistem ni več mogoča oziroma je skrajno težka. Mogoča in potrebna pa je razprava o spolitiziranosti. Dobro znano je, da so jo v take vode najprej speljali ravno najbolj reakcionarni krogi v cerkvah in politiki. Razna gibanja zoper splav so bila v večini primerov zgolj glasnik skrajne desnice.

Iskreni, a naivni ljudje, ki so se pustili ujeti vanje, so bili le v okras. K omenjenim gibanjem prištevajo v ZDA Novo desnico, Moralno večino, fašistično Zvezo Johna Bircha itd. V njihovem idejnem okviru delujejo številni znani pridigarji, omenjajo pa tudi ime prav tako znanega ekonomista Friedmana, glasnika nove desničarske tržne ekonomije in privatizacije. Vsem tem gibanjem je značilno prizadevanje, da se odpravi socialna država in ukine financiranje socialne politike. Zanje značilen je rasizem, antisemitizem, boj zoper imigracijo, boj proti splavu ter podpora gibanjem za življenje, nastop zoper sindikate, obenem pa skrb za večanje sredstev za obrambo. Friedmanu pri tem antisemitizmu ne smemo naprtiti.

V takem okviru in ob taki spolitiziranosti je vsak učinkovit nastop zoper splav vnaprej obsojen na neuspeh. Reakcionarni krogi rabijo boj proti splavu samo zato, da se v javnosti s humanističnimi gesli prikažejo kot človekoljubni in poberejo glasove, podporo in denar volilcev. Njihovi udarci padajo tako po borbah za pravico do splava kot po nasprotnikih splava, ki se ne pustijo uvrstiti v njihove vrste. Na tak način boj proti splavu onemogočajo in lahko bi jim celo pripisali namero, da bi si splav izmislili, če bi ga ne bilo. Ni torej nič paradoksalnega, če je smrti nezaželenih plodov kriva v prvi vrsti dejavnost prej omenjenih skrajno desnih, novofašističnih in sorodnih krogov. Na njihovo neiskrenost kaže že samo dejstvo, da istočasno ko pridigajo proti splavu, uvajajo ali odobravajo krute kapitalistične zakone, ki ogrožajo materinstvo in povzročajo splav.

Druga izjava v Delu (Upri se bomo rušenju meja slovenske države), ki opozarja na ogroženost Istre od italijanske iredente, je enako sporna. Ravno politiki, ki so podpisali izjavo, so ustvarili možnosti, da je do nevarnosti prišlo. Pravočasnih svaril niso hoteli poslušati, ko so se v slepi »evforiji«¹ lotili rušenja Jugoslavije. Že takoj spočetka je bilo jasno, da bo Istra ogrožena, z njo pa tudi drugi deli Slovenskega primorja. Še tako dobra slovenska vojska bi tej nevarnosti ne bila kos. Kljub temu so isti krogi, ki se hočejo danes prikazati kot branilci narodnih koristi, še nedavno ploskali ob odhodu JLA z Vrhnike, Postojne, Ilirske Bistrice, Reke itd. Odhod je povzročil skrajno nevaren obrambni vakuum, to pa pomeni, da so naravnost klicali iredento, da naj pride. Razen, če mislijo na pomoč nemške vojske in avstrijskih odredov ter njune politike. Toda, če bi taka pomoč prišla, bi nikoli več ne odšla sama od sebe! Prišla namreč ne bi na pomoč Sloveniji, ampak zaradi svojih lastnih hotenj po prodoru v Sredozemlje in na Bližnji vzhod. Odtod tudi njihovo spogledovanje z iranskim fundamentalizmom in Gadafijevo Libijo.

V izjavi še pišejo, da so zgroženi nad mlačno reakcijo uradnih organov v Kopru ob zadnji fašistični provokaciji. Moti jih tudi molk političnih sil, ki upravljajo koprsko občino. Toda hkrati ne povedo niti besede zoper

še hujšo provokacijo, ki jo je doživela Slovenija v Mariboru z ustanavljanjem nemškega gibanja ob prisotnosti zakletega sovražnika Slovencev, vodje koroškega Heimatdiensta dr. Feldnerja. To je bil signal za začetek odkritega prodiranja nemštva v Slovenijo. Enako kot pod Hitlerjem niso govorili o Avstrijcih, ampak o Nemcih – podrobnost, ki je ušla nekaterim sicer dobrim kritičnim zapisom v tisku o tem dogodku. Razen tega so prav organizacije, ki so podpisale izjavo, soodgovorne, saj so za velikonemški pohod ustvarile možnosti s prilagajanjem slovenske zakonodaje, šolstva, uprave itd. avstrijskemu redu, tja do sličnosti slovenskih in avstrijskih avtomobilskih tablic.

Protest proti italijanski iredenti in molk o tej drugi nevarnosti upravičuje sum, da čakanje na pomoč nemške vojske ni le domneva. Vsekakor pa taka dvoličnost v stališčih ni v skladu s krščanskim etosom, ki ga nekateri tako radi omenjajo. Zato je oboje, obramba ploda in obramba naroda, v takih rokah na trhlih nogah.

DELO, 1991

KDO SE SLIKA Z NADŠKOFOM?

Pogovor o sodobnem katolicizmu in politiki je jasno pokazal, da smo soočeni z nevarnimi teokratskim stremljenji. Omogočil pa nam je tudi lažje razumevanje sedanjih dogajanj v Evropi in pri nas. Ko beremo izjave teologov, smo jim pravzaprav hvaležni, da so odgrnili zaveso, čeprav se najbrž niso zavedali, da to počno. Ko eden od njih očita sogovorniku – tako rekoč iz naroda – da je nekje »pobral floskulo« o ponovni delitvi na klerikalce in liberalce v Sloveniji, se je lotil ene od bistvenih posledic politizacije cerkve.

Pogovor razgrinja pred nami projekt nove klerikalizacije, seveda ne s tem imenom; to pa zbujajo pozornost in resno zaskrbljenost. Eden od teologov pravi: »Danes se postavlja vprašanje preživetja naše civilizacije in bo treba glede na agresivnost verstev, ki se danes po svetu prebujajo, premisliti, ali ne bo za preživetje naše civilizacije potrebno reaktiviranje krščanstva v vseh njegovih oblikah.« Ali to pomeni tudi militantno cerkev? In naprej: »Lahko ugotovimo, da si je ravno katoliška cerkev prizadevala za zedinjeno Evropo, in to že od pred druge svetovne vojne...« Ter: »Vključitev tretjega sveta v razvito gospodarstvo je ena od razsežnosti evangelizacije.« Misli dovolj povedo same zase, posebno če ob njih omenimo še tole: da je »politični moment cerkve bistveno pripomogel, da se je zrušila diktatorska komunistična struktura.« Še več, eden od teologov se navdušuje, da naj bi se cerkev pri nas angažirala, če bi prišlo do nevarnosti romunizacije. K temu lahko prištejemo še izjave raznih katoliških odborov in škofije v zadnjih dveh letih, pa vidimo, da je politična dejavnost duhovnikov izrazit, pogost in načrten pojav.

Klerikalizacija je torej res tu. Toda tu je tudi svobodna misel, ne pa liberalizem. Zato je misel o klerikalizmu in liberalizmu kljub zgrešenosti zadnjega izraza vse kaj drugega kot »floskula«. Klerikalizem namreč po razlagi teologa Truhlarja spoznamo po tem, da se »skuša vrniti v oblast po kaki krščanski ali katoliški politični stranki – kjer skuša, posebno pred volitvami, s pritiskom določiti politično izbiro katoličanov...« Vse to pa se je celo po izjavah teologov zares dogajalo.

Tako nam je pogovor nehote pomagal, da so se povezale prej neurejene misli: Zedinjena Evropa, Pij XII., sodelovanje domobrancev z nemškim okupatorjem, vloga Nemčije in Mitteleurope (zgledovanje po dejavnosti katoliških politikov v Nemčiji), dogajanja v Jugoslaviji in ZSSR itd. Besede o »agresivnih verstvih« že napovedujejo nove verske spore ali celo vojne. Značilno je tudi nestrinjanje teologov s Kovačićevo izjavo, da raje uporablja izraz krščanski kot katoliški. S tem nehote poudarijo svoj katoliški ekskluzivizem in krščanstvo spet nevarno cepijo.

Politizacija seveda vodi k totalitarizmu, če imamo opravka s hierarhično togimi strukturami. Zanikanje totalitarizma ali fundamentalizma zato ne prepriča. Eden od teologov vidi totalitarizem le pri razumu in modruje, da »nič ni pod zemljo spravilo toliko ljudi kot razum, ki se je imel za razumnega«. Pozabi pa omeniti teološki »razum« in zamisliti se v verske vojne, v pobijanje čarovnic, sežiganje heretikov itd. Nič tudi ne pove o totalitarizmu, ko so morali ljudje zaradi službe še v tem stoletju k svojemu župniku po nravstveno spričevalo. Moralno-politična kvalifikacija torej ni izum komunistov: nedavno enoumje je našlo v teološkem dovolj zgledov. Se pravi, da sploh ni res, kot pravi eden od teologov, da je bila cerkev vedno proti totalitarizmu. Ko iščejo v tujih očeh, bruna v svojih ne vidijo.

Na Kovačićevo vprašanje, »zakaj Cerkev vztraja pri vračanju zemljiške posesti cerkvam, če to ustvarja veliko nerazpoloženje med ljudstvom«, nasprotni strani spet zmanjka argumentov pa zato namesto dialoga spregovori nesprejemljiva retorika: »Ali se tistemu, ki ti je ukradel, s tem ko vzameš stvari nazaj, naredi krivica?« Podobno, vendar upravičeno, bi lahko vprašali, ali je tatvina, če narod vzame nazaj, kar mu je bilo nekoč ukradeno? Sicer pa: s kakšno pravico si človek sploh kaj lastnini? Vsako lastninjenje je oddaljevanje od vere in bližje ko je kdo veri, manj mu je mar. Povsem nesprejemljiva je tudi misel teologa, ki postavlja poudarjanje lastnine v kontekst človekove svobode, ki naj bi je »popolnoma razlaščeni ne mogli več uveljavljati«. Naj mu odgovori psihiater židovskega rodu prof. Frankl: ko je bil v taborišču smrti popolnoma razlaščen, je šele doživel polnost notranje svobode. Ali pa sin psihiatra, pastor Bonhoeffer v podobnih okoliščinah in z istim spoznanjem. Vse to pomeni, da je težnja cerkve po premoženju v zvezi s politiko in ne duhovnostjo.

Sicer pa je za ves pogovor značilno veliko retorike in mimogovora ter malo dialoga. Res, prav ima teolog, ki pravi: »Za dialog so najprej potrebni svobodni partnerji, zato je težak v takih družbah, kjer je pomanjkanje kulture dialoga...« Vendar veljajo te misli predvsem za cerkev (kot družbo). Kako naj bo zato teolog, ki sam ni svoboden, niti ne njegova disciplinarno in doktrinarno utesnjena konfesionalna služba, glasnik svobode?

Tako pridemo do enega od sklepov, ki jih v razgovoru pogrešamo: z nesvobodo dialog žal ni mogoč. Pošteni verniki imajo torej prav, ko kličejo: Pustite politiko! Resnica je tam, kjer je ne omejuje nobeno verstvo in nobena cerkvena pripadnost. Dialog je mogoč le s svobodno kulturo prvinske notranje vere.

Za vizijo nove teokratske Evrope, ki povezuje »gospodarstvo« z »evangelizacijo«, so na voljo organizacije, kadri in denar. Vizija je zato zastrašujoča. Vendar so nam prav v pogovoru sodelujoči teologi prinesli tolažbo. Svoje vernike so kaj slabo opisali kot nekake skrivače in oportuniste. Poštenim izmed njih so s tem storili hudo krivico, veliko pa je res takih. V letih realsocializma so npr. prispevali k 99,9 odstotnim izidom volitev... V ustanovah so bili strahopetno tiho, ko je bilo treba kaj reči... Zato lahko načrti o teokratski Evropi uspejo le s sfanatiziranjem ljudi, sfanatiziranost pa je garancija, da bo na njej utemeljeni red tudi enako hitro propadel, kot je nastal. Žal to ne bo šlo brez razvalin.

DELO, 7. 2. 1992

VRAČANJE PREMOŽENJA CERKVI JE VPRAŠLJIVO

O vračanju premoženja cerkvam je mogoče razpravljati iz različnih zornih kotov. S stališča Cerkve je zagovor vračanja seveda smiseln in upravičen. Še več. Ker so bile cerkve že velikokrat razlaščene, bi nas po tej logiki ne smelo presenetiti, če bi zahtevale nazaj še vse tisto, kar so jim vzeli razni cesarji in meščanske oblasti, tja do francoske revolucije in še nazaj. Povsem nasprotna pa so stališča o spornosti cerkvenega premoženja od vsega začetka. Spominjajo na to, kako je prišlo do tega, da so postale cerkvena last kar celotne dežele in celo države z gozdovi in posestvi vred, pri nas npr. škofjeloška posest in Tolminsko. Še bolj kot ta zgodovinska dejstva pa ljudi skrbi vprašanje lastnine zaradi tega, ker je postala nekdanja cerkvena posest družbeno premoženje, od katerega je odvisno naše preživetje.

Toda pustimo tokrat tovrstna razmišljanja ob strani in si oglejmo, ali je vračanje sploh smiselno, če se postavimo na stališče cerkva kot duhovnih ustanov. Preteklost nam namreč nudi veliko primerov, ki kažejo, kako je gospodarska, upravno in politično delovanje cerkva

naposled vedno zdrsnilo v prepad golih posvetnih koristi, ki so za seboj potegnile vse cerkve. Tudi karitativna in misionarska praksa sta hitro postali zgolj orodje npr. kolonialnih oblasti, cerkvenega triumfalizma, verskega spreobračanja in celo genocida številnih preprosto živečih narodov. Prav te dni o tem nazorno priča poročilo o obisku šolskega ministra v mariborskih begunskih centrih, ki govori o fundamentalistični dejavnosti islamskih dostojanstvenikov (Delo, 14. avg.).

Zaradi gmotne naravnosti so cerkve obenem tudi notranje slabele ter preživljale razkole in upore. Cerkve so se pri tem branile ali napadale z vedno hujšim nasiljem in preganjanjem vseh mogočih krivovercev. Spomnimo se samo grmad in verskih vojn. Tudi na jugoslovanskih tleh smo doživljali in spet doživljamo, kam vodi kakršnokoli teokratsko obarvano ali spodbujano hotenje. Nemiri in krvoprelitje na Irskem, v Srednji Aziji, Afriki in drugod po širnem svetu nam dokazujejo, da grmade in verske vojne niso stvar preteklosti.

Pa tudi brez tega živimo v času krize vrednot in morale. Ljudstva vse bolj tonejo v razkroju in izgubljenosti. Prvenstvo bi zato morala imeti duhovna obnova v smislu svobode in odprte duhovnosti, naravnane k pravim smotrom človečanstva, ne pa zapiranje v fundamentalizem preteklosti in krepitev njegove gmotne osnove. Ko opazujemo vojne, begunce, pregnancy, reveže ter množico brezposelnih in ponekod sestradanih ljudi, ko spremljamo rastočo lakoto – npr. v Somaliji – in beg v omamo drog in alkohola, pa naraščajočo posurovelost, sebičnost in strah ljudi, bi lahko spoznali, da človeštvo naravnost vpije po moči, ki jo da le iskrena in čista duhovnost, nikakor pa ne po propagandi vere z reklamnimi prijemi, kakor tudi ne po obnavljanju gmotne moči nekoč že propadle teokratske družbene ureditve.

Ce si cerkve kljub tem svarilom prilaščajo med drugim tudi šolske in karitativne dejavnosti, to ni drugega kot ostanek nekdanje teokratske miselnosti. Kajti oboje je povezano z velikimi gmotnimi sredstvi, ta pa zahtevajo iskanje načinov kako pridobivati denar in lastnino... Še posebno tudi zaradi tega, ker te dejavnosti zahtevajo številne kadre oziroma birokratski aparat. Birokracija pa je tisto, kar ubija še zadnji preostanek duhovnosti.

Vpogled v usodo marginaliziranih ljudi nam razen tega pokaže, kako vpletanje cerkva pri socialnih vprašanjih povzroča samo še nadaljnje poslabšanje socialne stiske, ne pa izboljšanje njihove usode. Navidezna skrb cerkve za odpuščene bolnike psihiatričnih bolnišnic, alkoholike in narkomane je namreč povzročila opuščanje skrbi družbe oziroma države za njihovo zdravljenje in oskrbo. Te ne odtehta pomoč peščici revežev, ki čakajo na skorjo kruha pred samostanskimi vrati. Večina jih prezeba, hira in umira pod mostovi in napušči, v opuščenih predorih itd. Tako tudi v Rimu pred vrati rimskega škofa. Veliko več kot lažno usmiljenje

terja skrajna stiska staršev, ki nemočni gledajo, kako se jim otroci utapljajo v drogah ali ubijajo po cestah zaradi objestnega dirkanja z motorji.

Argument o žalostnih posledicah marginalizacije seveda ne bo prepričal nikogar. Sebičnosti sedanjega časa je kaj malo mar žrtev družbenega obrobja. Toda kriza ne načenja samo obrobnega, za večino tujega človeka, nekoga drugega. Zajeda se že v vsakogar od nas. Na tak ali drugačen način nas čaka vse. Razkroj preži povsod. Današnjemu človeku v stiski ne bo pomagal noben duhovnik, ki v novem avtomobilu šviga okoli, da bi zbral denar za župnišča in cerkve, ali pa nabavil predmete za čimbolj sodobno tehnološko vizualno in akustično propagando. Nova polja in gozdovi v cerkveni lasti so le novi kamni, ki padajo po ljudeh v stiski.

Vsako lastninjenje slabi duhovno moč cerkva in jača institucionalizem v najslabšem pomenu besede. Hkrati predstavlja skrajno slab zgled za današnji svet, ki že tako ne vidi drugega smisla kot grabiti moč, položaj in denar. Če cerkve sledijo podobnim ciljem, pa čeprav deklarativno z dobrim namenom, samo utrjujejo splošno norost, za katero je zbolel današnji človek. Premoženje je poleg tega potuha, ki vzdržuje pri življenju vse tisto, kar v cerkve sploh ne sodi, ali pa je že davno preživelo in je le cokla resničnemu razvoju.

Zaradi tega bi bilo v duhu duhovne preнове, če bi cerkve odločno rekle NE kakršnikoli nameri po vračanju lastnine, ki so jo nekoč imele, ter po ustvarjanju novih gmotnih potreb zaradi dejavnosti, ki ne sodijo k njim. NE brez pogojev in pogajanj. Kajti oboje je le pesek v oči. Če so verniki res verniki, potem cerkvam ne bo težko pri njih zbrati najnujnejšega denarja, ki bi bil še vedno daleč nad uboštvo velikih ljudi, kot so bili Jezus, Frančišek Asiški, Gandi itd.

Na koncu kaže opozoriti, da v preteklosti ni manjkalo iskrenih duhovnikov, ki so z olajšanjem in odobravanjem sprejeli nekdanje razlašanje cerkve, saj so v njem videli priložnost, da se cerkev povrne k svoji pravi nalogi.

DELO, 8,1992

PRAV CERKEV JAMČI LAIČNOST DRŽAVE

Nesprejemljive ocene o spravi v intervjuju g. Rodeta sta v zadnjem sobotnem Delu dovolj prepričljivo zavrgla kar dva prispevka. Vendar je v pogovoru še veliko drugih misli, ki so enako potrebne kritične presoje. Ena od njih je strinjanje g. Rodeta z »lordom Menuhinom..., da mora predvsem slovenska kultura ostati samostojna in neodvisna«. Intervju vrh tega poudarja, da smo Slovenci »zanimivi predvsem kot kulturna identiteta, ne kot državniška, vojaška ali ne vem kakšna«. G. Rode trdno veruje, »da v kulturnem smislu ostanemo samostojni in neodvisni«.

Ne omenja torej ne narodne, ne gospodarske in ne državne samostojnosti. Iz teh izjav lahko zato sklepamo, da soglaša z g. Menuhinom tudi v tem, da se vključimo v neko novo srednjeevropsko državo, ki bi nadaljevala vlogo stare Avstro-Ogrske. Prehodna samostojnost Slovenije in njeno diplomatsko priznanje, ki ga je Vatikan podpiral že od »zgodnje jeseni 1991«, bi potemtakem bila le past. Jasno nam je namreč lahko, da Vatikanu pri priznanju ni šlo ne za Slovenijo ne za Hrvaško, ampak za dolgoročnejše načrte, enako kot v primeru hitrega priznanja Avstrije po prvi svetovni vojni. Poudarek samo kulturni avtonomiji s strani vatikanskega sekretarja ima zato posebno težo in kaže, kaj se v Vatikanu plete.

Razmišljanje g. Rodeta je treba vzeti resno tudi zato, ker je eden od pobudnikov nesrečne cerkvene politike na Slovenskem, ki obnavlja cerkveno posestništvo in triumfalizem. Intervju končuje g. Rode s predlogom, da bi skupščinsko poslopje v Ljubljani kar podrli in zgradil novo, v zgradbo univerze na Kongresnem trgu pa spet ustoličil vlado, tako kot je to bilo v stari Avstriji. Oboje, skupaj s predlogom o preselitvi predsedstva republike v nekakšen slonokoščeni stolp na Gradu, svetuje izrecno le zaradi blišča, ki naj bi bil potreben državi.

Čeprav so ti predlogi nekako na robu oziroma na koncu pogovora, nam vendarle lepo ponazorijo miselnost tvorcev cerkvene politike. Ne skrbi jih, kako ljudem vzeti za gradnjo novih objektov še več denarja, ko ga imajo že itak vedno manj. Gre jim, in to je v intervjuju jasno povedano, za blišč. Kaj pa blišč v resnici pomeni, je na svojo nesrečo intervjuvanec nehote sam pojasnil z uporabo tujke glamur. Slovar slovenskega knjižnega jezika je ne pozna. Angleški »glamour« pa Websterjev slovar tako tolmači: »Kakršnakoli povezanost s predmetom ali osebo s pomočjo katere izgleda predmet ali človek goljufivo poveličan; varljiv ali zapeljujoč čar.« »Glamour« pomeni tudi magijo in čaranje. Več blišča torej rabi prevari in z njo ohranjevanju magijske duševnosti, to pa skušajo izvajati manipulatorji vseh vrst. Duševnost, ki se lovi na blišč, je nižje vrste in bi jo bilo treba odpravljati, ne pa s kičem in leskom ohranjati. Blišč so seveda tudi besede. Glamur je torej slepilo. Takšno je na primer besedičenje o spravi, ki so ga nedavno borci v Kranju popolnoma upravičeno razkrinkali le kot poskus razvrednotenja osvobodilne vojne in kot boj za oblast.

Kot se lahko prepričamo na vsakem koraku, pa cerkev ne svetuje blišča le državi, ampak se sama bogato lišpa tudi s sredstvi svojih vedno bolj obubožanih vernikov. Vendar pri tem ni bistveno vprašanje, čemu v času krize ogromno denarja za blišč novih in prenovljenih cerkva in župnišč in za pozlačene okraske na fasadah. Bolj bistveno je, da rabi »glamour« verstvom in cerkvam za to, da pokažejo svoje bogastvo in moč, to pa je nekaj, s čimer ljudi brez prisile podvržejo, da se

pokorijo in ubogajo. Blesk cerkva in župnišč ni zaradi kake božje slave, ampak zaradi psihološkega vpliva na množice. Vse to z duhovnostjo in kulturo nima nobene zveze. Prav nasprotno! Oblastniškega blišča nobena prava vera ne potrebuje, pa tudi poštena država ne, niti kulturna.

Kar človek v času krize potrebuje, ni blišč, ni elektrifikacija cerkva in ekumenskih križev, niso kičasti angelčki ob slikah škofov, niso računalniki in tiskalniki, ni bogata komunikacijska oprema itd., ampak je to predvsem trud, kako vsakdanje življenje urejati primerno resničnim potrebam ljudi in resničnim zahtevam kulture. Sem sodi tudi pristna duhovna pomoč ljudem v stiski, ne pa magični obredni obrazci. Vloga blišča je le ta, da ljudi zaslužnji in poneumi, kulturno dediščino pa, kot se je zgodilo s cerkvico v Stari Fužini, do kraja uniči.

Kar g. Rode in z njim Vatikan ponujajo, ni nikakršna verska prenova, »aggiornamento«. »Aggiornamento« je že davno mrtev oziroma ga nikoli ni moglo biti, kajti v sami strukturi verskih ustanov je, da služijo posvetnim interesom vodilnih političnih in gospodarskih sil, ne pa materialni in duhovni osvoboditvi človeka in njegove, recimo ji, Cankarjeve vere.

DELO, 28. 8. 1993

TREBA JE NAPREJ

Stranka, ki se imenuje krščanska, je kljub nasprotovanju redkih razumnih članov na svojem kongresu sprejela program, ki ga je predsednik ZL upravičeno ocenil kot »poskus spreminjanja zgodovine, zanikanje narodnoosvobodilnega boja in celotne rehabilitacije narodnega izdajstva«. Dogodek mu je bil »škandal mednarodne razsežnosti«. Skoraj istočasno je cerkev hotela prevzeti Tavčarjev dvorec na Visokem. S tem simboličnim dejanjem je izzivalno poskušala potrditi zmago nad protiklerikalizmom. S tema dejanjema je tisti del »krščanstva«, ki je daleč od Kristusovega nauka, vrgel rokavico v obraz narodu in vsej napredni javnosti. Maske so odpadle in spet stojimo pred duhovi klerofašizma. Še tretji dogodek se je zgodil istočasno: »krščanski« zunanji minister je s svojim ravnanjem ogrozil slovenskost Primorja in se spustil zaplesti v zanke italijanskega iredentizma in fašizma. Še en primer, ki potrjuje, da smo spet tam, kjer smo mislili, da ne bomo nikoli več: pred kolaboracijo z največjim mračnjaštvom.

V času, ko je nespamet privedla slovenski narod v skrajno nevaren položaj brez zavarovanega hrbta, so zdaj storili dejanja, ki vodijo v popoln razkol. Zavrgli so vse krinke in leporečje o spravi.

Zgodovinska dejstva nam pošastno rišejo usodne stalnice:

1. Borut – Odilo.

2. Hren: pobje reformatorjev, rušenje njihovih cerkva, sežig slovenske knjige.

3. Šušteršič – Habsburg.

4. Natlačen – Grazioli – Mussolini.

5. Rožman – Roesener – Hitler.

6. »Krščanska vrhuška« – Haider – Fini – Habsburg – Kohl.

Vse to je bilo storjeno ob tihi, nevedni podpori tistih vernikov, ki še niso spoznali, da jih vplivni vodilni krogi v cerkvi in v tako imenovani krščanski demokraciji vodijo stran od vere. Storjeno je bilo ob nezavedni podpori številnih res narodnih duhovnikov in naivnih vernikov, ki vzbujaajo zaupanje, katerega pa je »vrhuška« sproti preobračala v zaupanje vanjo.

Potrjuje se staro spoznanje, da se dobro v okviru zla ne obnese, ker se še samo spreminja v zlo, ko zlu nehote pomaga: postane vaba, na katero se lovijo prostodušni ljudje. Zaradi tega se ob večtisočletnem izkustvu, kako to gre, moramo vprašati, kaj počnejo pošteni teologi v organizaciji, ki ni nikoli vodila k veri, najmanj pa ne takrat, ko je postala državna in se spremenila v zaukazano enoumje. Kaj tam počne Kueng in nekateri od teologov osvoboditve, ki so pošteno mislili, da delajo za osvoboditev človeka? Kaj še toliki drugi pošteni duhovniki in redovnice, ki še imajo svojo voljo in dostojanstvo? Kaj je storil Kocbek, ko se je znašel v enakem položaju leta 1941 – je molčal?

Spet je čas, ko bo treba osvobajati narod lažnih dušebrižnikov, ko bo treba zares osvoboditi vero od pačenj preteklosti, in ko bo v tem skupnem naporu treba osvobajati človekovo delo in dostojanstvo pred diktatom Trga, Evrope in Novega svetovnega reda. To pa tako, da ne zdrsnemo v novo suženjstvo, suženjstvo državnih, ideoloških, narodnih in drugih malikovanj in dogmatizmov.

Pri tem je treba vedeti: Francosko revolucijo ocenjujemo po simboličnem pomenu zavzetja Bastilje in ne po giljotinah, Maratih in Robespierrih. Tudi moramo vedeti, da usoda pobitih slovenskih reformatorjev, kmečkih upornikov in rodoljubov v prvi vojni in med NOB nikoli ni isto kot usoda mrtvih kvislingov.

Reformacija je zastala na pol poti.

Revolucija je zastala na pol poti.

Osvoboditev je zastala na pol poti.

Treba je naprej!

NOVA DOBA, 9. 11. 1994

IZJAVA SLOVENSKE ŠKOFOVSKE KONFERENCE VSE TEŽJE PRAZNOVANJE BOŽIČA?

Izjava Slovenske škofovske konference naravnost kliče po kritični osvetlitvi, saj izzveni kot klic na boj. Odtod številni odmevi z različnih strani. Za religijo in čas adventa izjava kot politični pamflet niti malo ne ustreza. Po

SSKJ pomeni pamflet sestavek, s katerim se sramoti kaka oseba, stvar ali dogodek. Izjava sramoti našo preteklost, ki jo v slabšalnem smislu besede razglašča za komunistično in trdi, da je »našemu narodu povzročila toliko vsestranske škode«. Že samo oznaka »komunistična preteklost« ne ustreza, saj je bil komunizem šele cilj, ne pa dejansko stanje. Predvsem pa smo ta čas soustvarjali vsi. Res je, da je marsikdo doživel tudi kako krivico, toda kdor je videl, da nastaja vsem napakam navkljub nekaj dobrega, je moral biti kritik, ne pa nasprotnik. Nesprejemljiva in nedopustna je posplošitev, da je nastajajoči družbeni red povzročil vsestransko škodo. Ustvarjena ni bila samo socialna varnost, ko nihče ni trepetal pred tem, da se bo jutri znašel na cesti, ampak so bili zgrajeni tudi temelji našega osebnega in narodnega življenja. Če je tisti čas kaj ogrožalo, to ni bilo snovanje pravih komunistov, ampak delovanje ozkih in samozagledanih osebnosti ter povzpeticov in vrinjencev, ki so se znali zriniti v politiko. Večina le-teh je bila nedavno med prvimi, ki so preskočili v nove stranke in iz partijcev postali kristjani, demokrati itd. Take značajske slabosti ne zna odpraviti noben družbeni red. Žal je je v današnjih strankah še veliko več kot včeraj. Nekoč, v času Konstantina, je uničila krščanstvo.

Prav tako ne moremo naprtiti preteklosti – kot to počne izjava – odgovornosti za današnjo nepoštenost in »splošno žalostno stanje«. Če bi bila današnja »morala« res kaj vredna, bi že prinesla kakšne sadove. Teh pa ni, nasprotno, moralni razkroj je vedno hujši. To pa je razumljivo, saj »morala« tradicije, kakršno uveljavlja vojskujoča se cerkev, sploh ni morala, ki bi znala odgovoriti na zahteve našega časa, ampak je moralizem, ki je z moralo v popolnem nasprotju. Taka je npr. dvoličnost, ko morajo ljudje dajati ogromna sredstva za blišč ter izgradnjo in opremo župnišč in cerkva, a cerkveni vrh istočasno na videz prizadeto tarna, da se stopnjuje stiska naših ljudi, »ki izgubljajo delovna mesta ali pa za svoje težko delo dobivajo nezadostne prejeme«. Ni torej res, da »je ponudba evangelija in cerkve sorazmerno tiha in skromna«; oziroma, tiha in skromna je le ponudba evangelija, medtem ko gredo dohodki ustanove strmo navzgor. Vsega tega prav gotovo nista kriva ne komunizem ne preteklost, ampak reakcionarni prevrat, ki sodeč po izjavi, že grozi, da se sprevrže v novo protireformacijo, čeprav je bila že prva preveč grozovita, da bi se smela ponoviti. Celo jezuitski zgodovinarji so poročali, kako je pregnjala, morila in izganjala protestante, sežigala knjige in rušila njihove cerkve in pokopališča; skratka, ko je počela vse tisto, kar danes kot etnično čiščenje pripisujemo Balkanu.

Morale nam nikoli ne prinese avstrijakantsko pajdašenje s Habsburžani, ki je slovenski narod privedlo na rob samomora. Kje smo, lahko beremo v reviji 2000, 71/72. Tudi Zahod že opozarja na soodgovornost Vatikana za tak razvoj. Morale tudi ni v lažni spravi, ki s prstom kaže

samo na povojne poboje, da bi tako prekrila, kako so duhovni voditelji domobranstva blagoslavljali početje, ki se je končalo z vdinjenjem in prisego Hitlerju: početje, ki ga ni zakrivil preprost človek, ki je potem plačal krvavi davek za zločin njegovih duhovnih zvodnikov. Nedavna oddaja na TV Slovenci v Argentini nam je nehote nazorno pokazala, kako je domobranstvo osramotilo slovensko zastavo, ko jo je izobesilo ob stran kljukastega križa; kako je to izdajo in prisego s svojo prisotnostjo potrdil škof dr. Rožman (če bi bila prisega res lažna, je moralno lažno prisegati?); in končno, kako se v Argentini prižnica še vedno zlorablja za nečedno politično propagando. Nobene zveze z moralno tudi nima novi vatikanski katekizem, ki dopušča smrtno kazen, se pravi nekaj, kar je enako umoru.

»Tisočletja dokazujejo, da človeka bistveno še nihče ni pre naredil,« je pisal Finžgar (Iskrice v Delu). Enako velja za stare ustanove. Cerkvene poslanice in pastirska pisma vseh časov zaznamuje – isti duh oholosti, zatohlosti in zastraševanja, čeprav odet v besede o miru, ljubezni in spravi. Toda končno že prodira spoznanje, da je blišč verstev varljiv in da je prenova v cerkvi prazno pričakovanje. Mnogim je že jasno, da je samo dobro, če je kritika institucij naredila še korak naprej in podvrgla kritičnemu pogledu tudi dosedanje predstave o bogu, Kristusu itd. Resnica, ki so jo ljudje skušali izraziti s temi pojmi, se odkriva samo v svobodnem iskanju in v življenju, ki je v skladu z notranjo odgovornostjo. Oboje v ustanovah ni mogoče, saj v njih odloča le indoktrinacija. Seveda je cerkvena vodstva zato strah, da bodo izgubila trdna tla pod nogami.

Novemu sporu, ki ga napoveduje škofovski »klic na boj«, se lahko izognemo le, če vse »izme«, verske in drugačne, izpraznimo in zapustimo! Dokler ne storimo tako, bomo enako razdvojeni, kot smo bili že v prejšnjem stoletju. Predvsem pa, slepi bi bili, če bi moralno prenovno iskali v mraku tradicionalnega moralizma.

DELO, 22. 1. 1994

CERKEV IN ZAHODNA AGRESIJA NA JUGOSLAVIJO

G. Ambrožič, škof v Kanadi, je takoj po usodnih dogodkih v Sloveniji pisal prijatelju, nadškofu in metropolitu dr. Šuštarju v Ljubljano zelo pomembno pismo (Delo, 20. 7. 1991). Pismo se glasi: »Dragi Lojze... Naj vam vsem, od Tebe in Kučana do Peterleta, Bučarja, Janše, Rupla in Kacina in še koga drugega, čestitam (ta beseda je vse prešibka) k vašemu odločanju, korajži in brihtnosti v zadnjih treh ali štirih tednih... **Dobili ste politično in vojaško bitko, zmagali ste na še odločnejši fronti javnih občil in svetovnega političnega mnenja.**« (Polkrepko v citatu).

To pismo sem posebno poudaril v uvodu v Titanikov sindrom (Unigraf, Ljubljana 1995), knjižico zapisov o slovenski usodi, objavljenih od leta 1989 dalje. Tako sem storil, ker pomeni pismo priznanje izredne odgovornosti hierarhov cerkve za začetek vojne v Jugoslaviji. Tako pomembnega priznanja s strani odgovornih cerkvenih voditeljev ne bi dobili, če bi pisec pisma vsaj malo pomislil, kaj piše, in če bi prejemnik enako razmislil in pismo raje skril, kot da ga je ponudil časopisom. V pismu je namreč povsem jasno prikazana soodgovornost slovenskega mitropolita za »brihtne« odločitve, ko je skupaj z drugimi dobil politično, vojaško in propagandno vojno.

Vloga Cerkve pri razbijanju Jugoslavije in za nastanek vojne na njenem prostoru je s tem pismom, in seveda ne samo z njim, dovolj jasno razkrita. Štiri leta kasneje je enako jasno izpričal odgovornost Cerkve za dogajanje v Jugoslaviji **papež Janez Pavel II., ko je med dopustom v Dolini Aosta ob srbskem zavzetju Srebrenice in začetku napada na Žepo dejal, da je početje bosanskih Srbov »zločin proti človeštvu«, »poraz civilizacije« in »ena najtemnejših strani v zgodovini Evrope«.** (BBC, 16. 7. in Delo, 17. 7. 1995). Pristranost in strupenost teh besed lahko prav ocenimo, če se spomnimo, da dva meseca prej, ko je Tudjmanova vojska zavzela srbsko Zahodno Slavonijo in pri tem zagrešila strahoten pokol prebivalstva, sploh ni nič rekel. Celo BBC, ki je prej v glavnem sledila širom sveta orkestrirani satanizaciji Srbov, je morala takrat nekaj reči o zločinih Tudjmanove vojske in policije. V jutranji oddaji BBC v angleščini 5. 5. in 7. 5. 1995 se je angleškim novinarjem posrečilo prebiti zaukazani molk o tem. Čeprav so bili kmalu utišani, smo vseeno po njihovi zaslugi lahko zvedeli o zločinih, ki so se zgodili med drugim tudi v bližini Jesenovca, nekdanjega ustaškega taborišča smrti iz časa NDH. Novinarji so se tedaj čudili, da so Združeni narodi spričo zločinov nad civilnim prebivalstvom ostali čudno tiho, čeprav je šlo za do takrat najhujšo odgovornost hrvaške vlade. V istem času katoliški poljski »humanist« Mazowiecki o vsem tem ni hotel nič vedeti, ko je obiskal Zahodno Slavonijo v svojstvu funkcionarja ZN. Ni se pozanimal niti, kam so vojaki nekaj dni v največji tajnosti vozili pobite civiliste, niti ni odredil kake preiskave. Samo dva meseca kasneje je v primeru Srebrenice podobno kot papež kar brez preiskave najostreje obsodil srbsko stran zaradi zločinov »največjih razmerij« in »skrajne brutalnosti« ter obenem zahteval preiskavo o tem. Sicer pa so taki dvojni standardi značilni za vso zahodno politiko in Cerkev, pa tudi za tej politiki uslužne Združene narode.

V primeru Srebrenice razen tega sploh ni šlo za napad na zaščiteno in demilitarizirano področje ZN. Tako ime so Srebrenici sicer res dali, bilo pa je le lažna nalepka. Srebrenica ni bila samo eno od središč zbiranja in oboroževanja muslimanske vojske, ampak obenem kraj, iz

katerega je ta vojska izvedla več napadov in tudi požigov ter pokolov po srbskih vaseh v okolici. Še pred tem so bili tu zagrešeni najokrutnejši zločini proti srbskim civilistom. Še veliko močnejše ofenzive pa so muslimani izvedli z drugih »zaščitениh območij« v Goraždu, Sarajevu in Bihaču.

Kar zadeva vojno v Bosni, tudi ni šlo za nikakršno »srbsko agresijo«, kot je to vedno znova razglašala vatikanska in svetovna propaganda. Kako bi naj bili Srbi agresorji, če so bili od nekdaj v Bosni domačini, avtohtono prebivalstvo? So bili potemtaka tudi slovenski partizani na Koroškem agresorji? So bili agresorji pripadniki TIGR-a na Primorskem in kasneje primorske osvobodilne brigade med NOV? Po vatikanski logiki vsekakor. Tudi general Maister je očitno bil eden takih agresorjev...

Sicer pa dopolnjuje sliko o dogodkih v Srebrenici še nekaj poročil, ki so jih objavili novinarji BBC 14. in 15. 7. Poročali so tudi o enako kritičnem pisanju angleškega časopisja. Times je npr. pisal, kako so muslimani iz Srebrenice granatirali srbske položaje, nakar je šele kot odgovor sledil srbski napad. Dan kasneje pa so angleški časopisi pisali, kako so muslimani v Tuzli zavirali prihod beguncev iz Srebrenice in onemogočali pomoč. Samo zato, da bi se propagandno okoristili z njihovo bedo. Tudi smo iz poročil lahko izvedeli, da se je iz Srebrenice prebilo 3000 muslimanskih vojakov, medtem ko se jih je 2000 znašlo v srbskem ujetništvu, nekaj tisoč pa so jih še pogrešali. Ali zna Vatikan pojasniti, kako je moglo biti sedem ali več tisoč muslimanskih vojakov v demilitarizirani Srebrenici? Ali pa, kako se jih je veliko tisoč zaenkrat uspešno postavilo v bran v prav tako demilitarizirani Žepi? O deset in več tisočih vojakov poročajo tudi iz Goražda, medtem ko je v Bihaču cela armada, ki ni dolgo tega izvedla kar dve ofenzivi, obakrat z znatnimi uspehi. Zato raje recimo: »Zločin proti človeštvu«, »Poraz civilizacije« in »Ena od najtemnejših strani v zgodovini Evrope« je bil orkestriran napad na Jugoslavijo, pri njem pa je odigrala Cerkev nečastno vlogo.

Vmes med Ambrožičevim pismom in papeževo pristransko obsodbo je še veliko tega, kar kaže na vpletenost katoliške cerkve v jugoslovansko tragedijo. Zgodovinar, ki bo nekega dne bral izjave hierarhov in raznih cerkvenih odborov ter komisij v Družini, Glasu koncila, v Osservatoru Romano ter po drugih časopisih in v nam doslej nedostopnih arhivih, bo našel še obilo dokazov za odgovornost Cerkve za novo vojno na Balkanu.

Nekaj tega sem omenil v Titanikovem sindromu in bi tu ne ponavljal. Danes je vsaj razgledanim že postalo jasno, da v bistvu v vojni proti Jugoslaviji sploh ne gre za razprtije med našimi narodi, ampak za vojno Zahoda proti Vzhodu; niti ne samo za uničenje komunizma, ampak tudi za razbitje Rusije. Gre za utrjevanje in širjenje Nata, v tem okviru pa tudi za uresničevanje nekaterih hotenj na nižji ravni, ki hočejo priti z vojno

do veljave. Eno od njih hoče uresničiti nemški Drang nach Süden, prodor k Trstu, Jadranu in naprej proti Turčiji. Drugo hotenje pa predstavljajo načrti o nekakšni restavraciji habsburškega cesarstva v obliki podonavske oziroma srednjeevropske federacije. Vendar zaradi različnih hotenj in koristi ta vojna ne poteka gladko. Med volkovi, ki so se pognali čez jugoslovanske meje in sprli tamkajšnje narode, namreč ni prave ljubezni.

Nekaj novejših dogodkov in izjav dopolnjuje in potrjuje sodbe, izrečene, že v času pisanja prispevkov, zbranih v Titanikovem sindromu. Glavni urednik italijanske Reppublice Eugenio Scalfari je po poročilu v Delu (17. 7.) mimogrede opravil »še z večnimi papeževimi protesti zoper vojno v Bosni, češ, naj raje pomisli na to, kako zavzeto je Vatikan pritiskal na to, da je treba priznati neodvisno Hrvatsko. To in pa podobna nestrpnost Bonna v prid Ljubljani in Zagrebu je pospešilo razpad Jugoslavije in odprlo bosansko klavnico.« Podobna mnenja in ocene so že prej dali vidni evropski politiki. Nekateri izmed njih so izrecno poudarili krivdo Vatikana in Nemčije za razvoj dogodkov v Jugoslaviji. Zelo zgovorno je tudi poročilo v Slovincu (10. 4.), ki dokazuje vpletenost Vatikana v vojno v Bosni in obenem kaže, kako daleč od resnice so cerkvene izjave o miru. Poročilo navaja, kako je novi mostarski škof »prišel iz Vatikana« in kako je odtlej »izpolnjeval vatikansko politiko«. To pa je pomenilo, da je delal za vzpostavitev in krepitev zavezništva med katoliško in muslimansko stranjo, ki je bilo seveda naperjeno proti Srbom. Vatikan se je pri tem moral truditi, da umiri tiste katoliške kroge v Hercegovini, ki jim sodelovanje z muslimani ni ustrezalo. Novemu škofu je šlo za »normalizacijo razmer v vsej Bosni in za resnično oživitev hrvaško-bošnjaške federacije«. To pa seveda nikakor ni bilo samo politično vprašanje, na kar kaže podpora škofa komandantu Tudjmanove vojske generalu Bobetku, ko se je ta z enako nalogo mudil v Travniku. Po poročilu Slovenca mu je takrat novi mostarski škof »javno poslal zelo prisrčen telegram, s katerim mu izraža podporo«. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da je blagoslovil vojaška prizadevanja, ki so sledila tradiciji nekdanje muslimanske divizije Handžar in ustaštva s Širokega Brijega.

Vojna na Balkanu je povzročila že več žrtev kot poboji inkvizicije v vsem času njenega obstoja. Zato obžalovanje preteklosti, o kakršnem slišimo zadnja leta iz Rima, ne more prepričati nikogar. Zato tudi izzvenijo v prazno velike besede o spravi, ljubezni, miru in ekumenizmu, izrečene na množičnih shodih po letališčih in stadionih.

Pripis I: Komaj dan po zaključku zgornjega prispevka je iz Doline Aosta papež Janez Pavel II. še jasneje potrdil svoja skrajno sporna in nesprejemljiva stališča. Zbranim novinarjem je spregovoril o pravični obrambni vojni zoper »srbske napadalce« oziroma za vojaški poseg

proti njim. Malo prej je Zahod sprejel odločitev, da bo v okviru Nata izvedel uničujoče zračne napade na srbske položaje, mostove, hidrocentrale itd., če bodo Srbi še napadali. Obrambno vojno je papež upravičeval s katoliško doktrino o pravični vojni. Delo je 24. 7. poročalo takole: »Papež Janez Pavel II. je včeraj imel pravi politični nastop, ko se je poslavljajl iz Doline Aoste... Dejal je, da je napovedana intervencija Nata v Bosni zadnja možnost. Problem je vedno isti, je problem pravične vojne, obrambne vojne. Obstaja pravica do obrambe.« Toda: če je bila kakšna pravična vojna, je to bil nastop generala Maistra v Mariboru, slovenski koroški osvobodilni boj po prvi svetovni vojni, NOB itd. To so res bile obrambne vojne. Nata pa na prostoru Jugoslavije ni nihče napadel in nima kaj početi tam. Vsako vojno dejanje Nata na tem prostoru je zato čista agresija. Agresija, ki je hkrati zaradi svoje ogromne uničevalne moči in premoči sama po sebi do kraja nemoralna. Se pravi, da bi moral papež vsako tuje vojno posredovanje, bodisi Natovo ali v okviru ZN, najostreje obsoditi, ne pa ga hvaliti, zagovarjati, ali celo zahtevati ga. Na tak način je storil porazen korak naprej od krivične obsodbe bosanskih Srbov k ščuvanju k vojni proti njim. Papeževe besede so zato izzvenele kot poziv, kot zelena luč, naj zahodni sveti uresniči svojo grožnjo – bodisi sam bodisi s pomočjo vazalov.

Pripis II: Papeževemu nastopu je res sledil nov zagon vojne. Že naslednjega dne so se v Splitu sestali Izetbegović, Tudjman in Zubak ter potrdili muslimansko-katoliško vojno sodelovanje. Takoj zatem se je Tudjmanova vojska odpravila v napad proti vsem srbskim krajem v Bosni in v nekaj dneh osvojila Grahovo in Glamoč ter pognala v beg 20.000 srbskega prebivalstva. Takoj nato je v ameriškem senatu voditelj republikanske večine Bob Dole dosegel dvetretjinsko večino pri izglasovanju zakona o odpravi embarga za dobavo orožja bosanski vladi. Pri tem je sledil papežu, ko se je skliceval na obrambno vojno: »Ljudje imajo pravico, da se branijo...« (Večer 28. 7.) Istega dne je Nato sprejel potrebne sklepe za uresničenje grožnje o napadih na srbske cilje. BBC je 29. 7. poročal o izjavah predstavnikov ZN, ki izražajo resno bojazen, da lahko pride v nekaj dneh do napada na Republiko Srbsko krajino in do nevarnosti, da se vojna razširi. Občila že pišejo o možnosti, da se sproži tretja svetovna vojna. Neodgovorno igranje z ognjem najvišjih posvetnih in verskih predstavnikov pa vendarle morda še kaj v zadnjem trenutku zaustavi in prepreči najhujše.

Sledijo dnevi, ko se novice prehitujejo. Tudjman obkoli Srbsko krajino s sto tisoč vojaki, oboroženimi z najmodernejšim zahodnim orožjem. Vse radijske postaje poročajo, da je dobil tiho privolitev Združenih držav za napad. Tako pošlje Srbom ultimāt, ki je v bistvu enak ultimatu avstrijske cesarske vlade Srbiji 1914. Še vojna se potem začne skoraj ob enakem času: prva svetovna vojna je izbruhnila 28. julija,

sedanja teden dni kasneje, 4. avgusta. Enako kot si je Hitler izmislil napad Poljakov na Nemčijo kot povod za vojno, si je Tudjman izmislil srbske napade na Gospić, ki jih po izjavah predstavnikov ZN sploh ni bilo! In enako kot je začel Hitler vojno z bombardiranjem Beograda, je Tudjman začel vojno z bombardiranjem Knina, kjer so ostale samo še ženske, starci in otroci, saj je bilo vse moško prebivalstvo vpoklicano za obrambo. Tako se je začelo drugo obdobje vojne Nata, predvsem Nemčije, Avstrije in Amerike, proti Jugoslaviji. Enako kot Hitler, se je to novo zavezništvo oprlo na secesionistično peto kolono, ki je v prvem obdobju razbila Jugoslavijo.

V kratkih štirih dnevih je bila Krajina pogažena, vse prebivalstvo, 200.000 ljudi, pa pognano v beg in v smrt. Vodstvo izkušenih ameriških generalov ter odlično nemško orožje in pomoč satelitskih obveščevalnih podatkov so opravili svoje. V dneh, ko je napad že pokazal prve uspehe, je še Nato napadel z letali srbske raketne položaje, Tudjmanova letala pa so metala bombe in mitraljirala bežeče kolone beguncev ali pa jih je njegova vojska ponekod uporabila za ščit pri svojem napredovanju. Ameriški predsednik Clinton je celo v angleških časopisih izzval obsodbo z izjavo, da je bila operacija koristna za vzpostavitev dokončnega miru. V resnici pa je bil opravljen najstrahotnejši popolni genocid, »zločin proti človeštvu«, »poraz civilizacije« in napisana je bila »ena najtemnejših strani v zgodovini Evrope«. Zeleno luč za vse to je prižgal papež v Dolini Aoste 23. julija.

Pripis III: Samo nekaj dni kasneje je Nato začel zračno ofenzivo proti bosanskim Srbom: na vojaške in civilne cilje je zmetal na tisoče bomb in raket. Pobil je več kot 130 civilistov. Kot izgovor za napad je uprizoril pokol v Sarajevu in ga pripisal srbski strani. Ruski, francoski in angleški izvedenci ter celo nekaj Američanov je ugotovilo, da srbska vojska ni bila kriva. Toda nek vplivnejši Američan in ZN so hitro pripisali vso odgovornost Srbom, ker so potrebovali izgovor za začetek zračne ofenzive. Spet so storili enako kot Hitler leta 1939: obtožil je Poljake, da so napadli nemško radijsko postajo, potem pa je poslal tanke, da so pregazili Poljsko. Tokratno izmišljotino Nata o srbski vlogi pri pokolu v Sarajevu je smel Sunday Times razkrinkati šele več tednov po začetku napadov Nata. Ruski polkovnik je to storil takoj, čeprav v strahu, da ga bodo likvidirali. Ostaja le vprašanje, ali je zločin nad lastnim narodom tudi tokrat, enako kot pred leti, storil islamski fundamentalizem, ali pa je resnični krivec CIA, ki je izvedena tudi v takih dejanjih. In kaj je z molitvami za mir v Bosni? V Dnevniku beremo 1. septembra: »Podporo zračnim napadom Nata je izrekel tudi papež, ki je v posebni poslanici zapisal, da velja na bombardiranje gledati kot na opozorilo, da je treba spoštovati pravice vseh, tudi šibkih, in ne kot na bojevanje proti eni strani.«

VZGOJA VERE, VEROUK IN TEOLOGIJA

Velikokrat se zgodi, da risarska ustvarjalnost otrok na mah usahne, ko se v šoli srečajo s poukom risanja. Nekaj podobnega se zgodi z vero, ko zadene ob verouk. Tako kot pouk risanja pogosto oži in ubija otrokovo ustvarjalnost, pouk verstva oži in ubija njegovo vero. Vera namreč ni predmet. Pa tudi ni ta ali ona konfesija. Vsa verstva so samo jecljanja človeške misli o nečem, kar je nad besedo. V vseh je del resnice in lepote, vendar pomešan z delom nevednosti, zmot in celo laži. Ko se otrok med veroukom zave teh ožin in senc, ga podzavestno nekaj stisne, da ga bodisi odbije bodisi ukloni.

Ustvarjalnost, stisnjena v kalupe, ni več ustvarjalnost. Pot vere se v ustanovah prav zato oži in spreminja v nevero. V bistvu vere je namreč njena širina in pot iz ožin. Je del širine in tudi globine življenja. Taka je vera brez imen. Če vseeno mora spet in spet seči po imenih in rabiti tudi kak simbol ali antropomorfno podobo, ve, da so to le stopnice, ki jih je treba čimprej prehoditi, da bi potem vse take podobe postale preteklost.

Na tem mestu ne kaže prezreti slabih posledic razvoja civilizacije, posebno zahodne, pri kateri se je verska dimenzija življenja zožila samo na neko ustanovo, obred ali praznik, medtem ko je vsakdan obvladala groba in varljiva posvetnost. V »sakralnost«¹ zožen delček življenja je na tak način postal izumetničen in še bolj varljiv od posvetnosti. Pri vsem tem je razcepljenost segla v vsakega posameznika. Poskusi, da bi jo z utrjevanjem cerkvenih ustanov premostili, so obsojeni na neuspeh. Razdvojenost se z ustvarjanjem skrajnosti samo utrjuje.

Vzgojo vere lahko primerjamo s potjo k resnici. Taka pot je mogoča le v svobodi, ki presega vse prejšnje uspehe, pa če se zdijo še tako visoki. To je obenem pot, ki shodi že z začetkom življenja in ga spremlja prav v vsem. Vidimo jo npr. v prisrčnosti, s katero se mati pogovarja s svojim še nerojenim otrokom. Potem je v ljubezni dojenja in v modrosti, kako otroka navaditi čistoče. Vera pozneje raste, ko otrok med drugimi otroki spoznava, da on sam ni vse in da je v sebičnosti in imetju tudi nekaj grdega. To so zametki spoznanja, da je treba biti in ne imeti. Pouk vere se potem nadaljuje v prvi ljubezni, da bi dozorela v ljubezen, ki je obenem odgovornost. Zato je ljubezenska lirika tako podobna religiozni. Vera je tudi vzgoja iskrenosti in požrtvovalnosti. Obenem pa je to vzgoja smisla za skrivnostno in za spoznavanje resnice. Zato je tudi pot v znanost pot v vero. Je pa tudi vednost o minljivosti, pa vendar slutnja neke resnice, ki ostaja vsej minljivosti navkljub. Resnična vera tej stalnici ne more dati imena. Če bi ji ga dala, bi ne bilo več tisto, kar je. Vera je tudi v ustvarjalnosti. Pri tem pa ne mislimo samo na kako umetnost, ampak tudi na ustvarjalnost najbolj preprostih dejanj, ki zahtevajo predanost in veščino. Kako npr. prav obrniti koso in kako z

ljubeznijo sklesati kamen, ki ga potrebuje zidar. Taka ustvarjalnost nenehno posveča minljivo, ne da bi ustvarjala malike.

Velika učitelja vere sta trpljenje in smrt. Učita, kako ju je treba biti vreden. Dajeta nam mero, da ni nečesa preveč ali premalo, obenem pa nam kažeta pot k resnici v sebi, proč od prividov minljivosti.

Potem se učimo vere s tem, kako jemo, kako delamo, kako uporabljamo prosti čas, kako in kam odvržemo smet, kako pobožamo psička... Tudi tako, da se trudimo, da naša beseda ne bi žalila, pa čeprav moramo včasih ostro zakričati in čeprav kljub najboljšemu namenu vendarale žalimo. Vera pripoveduje, da se do smrti spotikamo in motimo. Ne dopušča pa dvoličnosti. Ne upravičuje laži velikih besed, ne potrebuje jih in se od njih odvrča. Če pa jo spremlja laž, se včasih zgodi, da vzplamti v ogenj, ki laž použije z vsemi maliki vred.

Vera je tudi v prizadevanjih, kako odstranjevati družbene krivice, izkoriščanje človeka po človeku, teptanje dostojanstva žensk, nasilje enega naroda nad drugim itd. Skratka, to ni beg, ampak, kot pripoveduje indijski spev Bhagavadgita, je to odločitev na Kurukšetri, sredi bojišča, sredi življenja.

Še veliko tega bi se dalo reči o vzgoji vere. Kolikor je njeno mesto tudi v šoli, je očitno, da to ne more biti predmet, saj je del vseh predmetov. Vendar seveda le kot vera, ne pa kot verstvo ali konfesija. V vseh predmetih je prostor za vzgojo osebnosti, za klesanje resnicoljubnosti in iskrenosti. Povsod naj se učimo, kako ločiti laž od resnice in kako priznati nevednost. Predmeti, kot so literatura, zgodovina, sociologija, psihologija itd., pa so prostor za pouk o tem, kakšne moralne, religiozne in filozofske poglede je človeštvo doslej spoznalo ali preseglo. To je kritičen pregled, ki ga ni mogoče prepustiti ideologom in teologom, saj mora odkrito spregovoriti o njihovih vzrokih in posledicah, o vseh plusih in minusih, o vseh vrhuncih in prepadih. V znanosti vere ni prostora za stranske ozire. Pri tem ni nič hudega, če učitelji ne najdejo vedno soglasja. Učenec bo dojel, da so na stvari možni različni pogledi, ali pa, da stvari še niso dovolj dognane, zato se lahko tudi motijo. Tako se navadi kritičnosti.

Verouk različnih verstev in njihove verske šole take svobode in širine ne dovoljujejo. Njihova naloga je, da indoktrinirajo. Otrokom natikajo plašnice ideologije in jih utapljajo v obsesijo zaukazane obrednosti. Zato v sodobni socialni državi, ki se trudi, da bi bila zares demokratična in napredna, ne more biti prostora za tako vzgojo, ki duha oži, namesto da bi ga širila. Ni res, da bi morala demokracija vse dovoljevati. Če nekaj človeka le preveč oži in ponižuje, v njej ne more najti svojega mesta. Posiljevanje duha ali telesa ne more biti del njene svobode.

Isto velja za univerzo in druge najvišje šole. Sodi teologija vanje? Odgovor je seveda »ne! Kajti teologija, kakršna se goji v okviru raznih

verstev, je v njihovi službi. To je torej indoktrinacija, zožitev. Primerjamo jo lahko s kako ideologijo. To pa seveda ni znanost, ki bi sodila na univerzo. Katoliška teologija vrh tega, da ni svobodna v svojem nauku, tudi nima res svobodnega učiteljstva. O tem, kaj reči in kaj ne, in kdo sme učiti in kdo ne, na koncu odloča cerkvena hierarhija, celo Vatikan. Konfesionalna teologija je torej lahko le predmet za psihološko, filozofsko, sociološko in drugo raziskovanje.

Univerza, če je res univerza, seveda brez vere ne more. Vtkana je v samo njeno bistvo, saj je del celostnega spoznavanja sveta. Razni ugledni fiziki, matematiki, astronomi, medicinci, psihologi, biologi in drugi vedno češče, vsak po svoje, to dejstvo priznavajo. Obenem s tem pa sodi k nalogam univerze tudi verstvo kot objekt raziskovanja. Univerza lahko vse to delo opravi le v svobodi. Širine njene naloge tedaj ni mogoče zožiti na en pogled ali šolo. Celó realsocializem ni v času največjega vsiljevanja svoje ideologije reducirál filozofije v marksizem. Čas, ki se hvali po svoji odprtosti, bi zato še toliko manj smel veroznanstvo reducirati v to ali ono teološko smer, ali pa jo kar vključiti kot posebno fakulteto.

DNEVNIK, 19. 3. 1991



URADNA CERKEV V SLOVENSKEM ZAMEJSTVU

ODPRTO PISMO ODGOVORNIM VODITELJEM CERKVE NA KOROŠKEM

Na tem pismu bo le en podpis. Pišem ga samo kot posameznik. Toda prepričan sem, da bi ga – kolikor zahteva pravice za koroške Slovence – podpisali prav vsi Slovenci, saj posreduje njihovo skupno bolečino pa tudi skupno željo po spravi med dvema narodoma.

Pišem Vam o smrtni obsodbi, ki jo že dolgo piše duh nasilne in nenasilne ter načrtne in spontane germanizacije nad slovenskim življenjem na Koroškem.

Pišem Vam kot eden tistih intelektualcev, ki čutijo, da se bo današnji svet lahko izmotal iz razkroja in propadanja le tako, da obudi v sebi živo vero v Boga, kateri nas kliče k ljubezni in resnici.

Na južnem Koroškem je bila resnica še ob koncu prejšnjega stoletja, da je bila večina župnij popolnoma slovenskih! Kakor vemo, velja to za župnije tja do Šmohorja v Ziljski dolini, pa preko hribov med Vrbskim in Osojskim jezerom tja do Djekš nad Velikovcem. To je bila severna meja strnjene slovenskega narodnega ozemlja in le večji kraji so bili delno ponemčeni.

Potem, posebno po plebiscitu leta 1920, je sledilo obdobje najbolj krutega, najbolj surovega in najbolj nečloveškega potujčevanja, katero je doseglo svoj vrh v času nacizma. Toda Hitlerjevi nasledniki so že zopet obudili njegovega duha. Že več kot petdeset let se torej bori slovenski človek za svoj obstoj. Še vedno kljubuje, čeprav so nekateri klonili in čeprav je veliko otrok, ki danes ne govorijo več slovensko, ker so jih potujčili v otroških vrtcih, šolah in celo v cerkvah.

Danes je potreben izreden pogum, če hoče Slovenec ostati zvest svojemu jeziku. Toda prav tisti, ki so ga deset in desetletja tlačili in zastraševali, licemerno govorijo, kaj da morejo, če starši ne prijavljajo otrok k slovenskemu pouku.

Žal je bila politika cerkve na Koroškem eden od temeljev potujčevanja. Škofija v Celovcu je bila npr. pobudnik določil, zaradi katerih se je v zvezi s šolskim zakonom omejila raba slovenščine tudi pri verouku. Tako je postala eden od potujčevalcev naših otrok. Slovenski duhovnik, ki mu vest ni dala, da bi se pokoril, je moral na zagovor. Škofija tudi še danes daje veliko denarja za nemška mala semenišča, še skoraj miloščine pa ne prizna slovenskim versko-vzgojnim ustanovam, pa čeprav je tretjina duhovnikov na Koroškem slovenskega rodu!

Bežno naj sledi še nekaj primerov. Nedavno je bila posvečena nova cerkev v Borovljah. Obred je bil nemški. Kot v zasmeh in izziv vsem Slovencem se bohota v cerkvi le nemški napis, slovenskega pa ni nikjer. V cerkvi v Kostanju je bila (po čigavem naročilu!) z apnom prebeljena freska Sv. Cirila in Metoda. Pri Gospe Sveti, ki je srce slovenske pobožnosti, še vedno stoluje človek, ki ne ravna krščansko, ko seje mržnjo in ščuva zoper Slovence. Škofija pa ni našla načina, da bi ga od tam odstranila, niti ni znano, če je kaj ukrenila, ko je grobo žalil spomin ne samo obeh slovenskih apostolov, ampak tudi papeža Janeza Dobrega.

Na nekem krščanskem sestanku v Tinjah je bilo govora o enakopravnosti obeh narodov na Koroškem. Vendar enakopravnosti ni. Ni je niti v uradu, niti v cerkvi. In čeprav bi jo uvedli, četudi bi od danes naprej ne bilo nobenega nasilja več, če bi nehalo poniževanje, če bi vsi pričeli govoriti le lepo o Slovencih, ali bi to bilo dovolj? Mar ne vemo, da je bil Slovencem razrušen prenekateri temelj, ki bi jim omogočal nadaljnji obstoj, saj jih tako udarjene, kot so, čaka še zlo urbanizacije, ki asimilira huje kot nasilje! Ni torej dovolj enakopravnosti: pripraviti je treba vsaj to, kar je bilo zagrešenega v tem stoletju.

Slovenci znamo oprostiti nasilniku, ki je zamahnil s sekiro. Znamo sprejeti nazaj brata, ki ga je zapeljal tujec. Toda nikdar ne bomo odpustili pastirju, ki je pomagal pobiti svojo ovco, nato pa je ranjeno zapustil, ne da bi ji nudil pomoč. Tistega dne, ko bi se zgodilo, da bi Slovenci izumrli, bi zamrla tudi cerkev. Ne samo na Koroškem, tudi tu na tej strani Karavank. Kajti ljudje bi se odvrnili od cerkve, ki je izdala samo sebe. A ne bi se odvrnile le žrtve; zapustili bi jo tudi tisti, ki se je danes poslužujejo v svoje germanizatorske cilje.

Zato kličem vse vas, ki vodite cerkev na Koroškem: popravite kar je bilo razrušenega. Zavzemite se za zatirane. Pozovite Slovence, da vztrajajo pri svojem jeziku in da naj se ga ne sramujejo. Zahtevajte, da se njihovi otroci povrnejo h govoricam dedov, če so jo pozabili. Znova uvedite slovensko bogoslužje in slovenski verouk povsod tam, kjer je bil tak verouk in kjer je bila taka raba, preden je čez juž. Koroško v tem stoletju pljusnil val narodne mržnje. Dan za dnem delajte na tem in dan za dnem hodite s to poslanico od vasi do vasi, od ulice do ulice in od hiše do hiše in ne nehajte prej, preden krivica ne bo poravnana. Vaša beseda pa naj bo jasna in odločna.

Gospod škof, bodite kot sv. Pavel in ne bojte se udarcev, ki bi morda padli po vas, če tako storite. Kajti veliko dejanje bo pri ljudeh dobre volje, pri Slovencih in Avstrijcih, hitro našlo posluh. Popravljen krivica bo ugasnila sovraštvo. Motijo se namreč pri Heimatdienstu, da bi bilo spora konec, če bi bili uničeni koroški Slovenci. Tu, preko Karavank, nas je še dva milijona, ki ne bomo pozabili. Tudi na Koroškem bodo

ostali vsemu navkljub. Naš živelj je ranjen, ni pa na mrtvaški postelji. Že vstaja nov rod na Koroškem, ki bo znal obuditi starega slovenskega duha. Toda čigava bo krivda in kakšna bo sodba, če se bo nasilje nadaljevalo in če bo lepega dne naš narod zopet prisiljen, da brani svoj obstoj! Ne! Ne nove vojne, ne večnega sovraštva! Še je čas, da se z ljubeznijo popravijo krivice in reši spor. Zato storite vse, da bo vsakdo lahko s ponosom in brez strahu govoril jezik svojih dedov. Šele takrat bo mrtev zlokobni nacionalizem, šele potem se bosta lahko objela naroda soseda, narod Haydna, Mozarta in Schuberta pa narod Gallusa, Prešerna in Gregorčiča.

Tako Vam pišem, ker hočem verjeti, da je nekaj lepih besed Slovencem, ki ste jih izrekli v zadnjem času, gospod škof, privrelo iz srca in iz spoznanja, ki ga daje modrost poznih let, in da to ni le krinka, kot trdijo nekateri in naštevajo dokaze.

Tako Vam pišem, ker delam že vrsto let v stavbi trpljenja, v Begunjskem gradu, kjer so med vojno trpeli in umirali številni Slovenci, da bi prenehalo tako zlo, kot sedaj razjeda Koroško. Njihovo upanje živi z nami in nas spodbuja.

Pišem pa Vam tudi v imenu solz neznane mamice, ki je s solzami v očeh poslušala slovensko pesem, ko smo obiskali njeno vas nekje med Osojskim in Vrbskim jezerom in ki jo je zlomil jok, ko smo se poslavljali.

**SLOVENSKI VESTNIK, 18. 12. 1970; NAŠ TEDNIK, 21. 12. 1970;
DELO, št. 25, 1970**

POT KRŠKE ŠKOFIJE PROTI PREPADU

Pri nenehnem zapostavljanju in zatiranju slovenskega življa na Koroškem ima znatno vlogo tudi tamkajšnja Cerkev, ne glede na to, da ve dosti povedati o sožitju, kar pa je le kritje za njeno raznarodovalno početje. S takim ravnanjem ne prispeva le k postopnemu uničevanju slovenske narodne skupnosti, ampak hkrati izpodkopava svoje lastne temelje. Ko dopušča, da je še kar naprej orodje temačnih svetnih sil, preprečuje vrednotam, ki jih razglaša, da bi med ljudmi našle pravi odmev. Med njimi naj posebej omenimo vrednoto ekumenizma, kajti prav ta ima nalogo, da premosti prepade med verami in postane s tem vzgled za premagovanje vseh drugih ločnic nestrpnosti in sovraštva. Vendar se moramo vprašati, kolikšna sta zaradi ravnanja koroške Cerkve verodostojnost in moč ekumenske besede, ki jo slišimo z Dunaja. Razmere na Koroškem namreč kažejo, da v avstrijski Cerkvi še živi stara velikonemška protiekumenska in obenem protievangeljska miselnost, ki je nekoč preganjala in zapirala slovenska apostola in njune učence, ki je sežigala Jana Husa in ki je iz Salzburga ter pozneje iz Celovca vodila genocid slovenskih rodov po današnji Avstriji.

Odgovor je jasen: dokler ne bo to zlo, ki je rastlo iz stoletja v stoletje in spreminjalo Cerkev v orodje političnih, gospodarskih in nacionalističnih sil in ki si danes prizadeva, da bi použilo še zadnje slovenske rodove na Koroškem, ne le zatrto, ampak dokler ne bo tudi popravljeno, kar je še mōči popraviti, toliko časa ni mogoče verjeti v nikak ekumenizem, pa čeprav ga slišimo iz še tako spoštovanja vrednih ust.

Ko opozarjamo na eno od nevarnosti, ki grozi čisti podobi in vlogi Cerkve, kljub temu verujemo, da lahko nastopi med kristjani samimi in med njimi ter drugimi verstvi duh medsebojnega spoštovanja in vzajemnosti na poti k skupnemu cilju najvišje Resnice. Verujemo v ekumenizem, ki bo odprl nove strani religiozne in človeške zgodovine. Toda ekumenizem bo zares zaživel šele takrat, ko bodo tisti, ki ga razglašajo, odpravili vsa tista večja in manjša žarišča medsebojnega sovraštva, ki so kakor gnojni tvori na telesu Cerkve, in ko ne bo več poizkusov, da bi zlorabili vero za dosego večje svetne mōči. Prav zaradi takih povsem neverskih razlogov so se cerkve nekoč cepile in zapletale v spore in zaradi njih je temnela luč, ki naj bi jo oznanjale.

Koroška je torej preizkusni kamen za današnji ekumenizem. Še toliko prej zato, ker leži ta dežela v Avstriji, ki naj bi imela v njem pomembno vlogo. To je preizkusni kamen, ki ni važen le za Avstrijo in za nas, ampak za vse, ki jim je kaj do resničnega tovarštva, ne pa le do farizejsko sladkih besed o spravi. Pa tudi za vse, ki še hočejo verjeti, da je napočil čas, ko bodo razne cerkve širom po svetu izkoreninile vsakovrstne zlorabe iz svoje prakse.

Še več. Koroška je preizkusni kamen za to, da bomo videli, ali bo Cerkev zopet ustoličila stari klerikalizem in krenila po poti diplomatske oportuniteti, ki se očitno raje ozira na močnejšega oziroma skrbi za usodo Cerkve v večjem narodu, ali pa bo prevladala evangelijska pravičnost, ki se ne meni za velike ali male, temveč se zavzema tudi za manjšega, kadar je teptan. Ali se bosta torej Dunaj pa tudi Vatikan umaknila pod varen plašč izgovora o nevmešavanju v razmere krajeвне Cerkve, ali pa bosta pomagala, da bo na Koroškem naposled prevladalo, kar je še zdravega, in odpravila nezdrave razmere.

In tretjič: Koroška je preizkusni kamen, ki bo pokazal, ali naj ljudje dobre volje še upajo v nov duh v Cerkvi, ali pa naj dokončno zavržejo vsako upanje in iščejo resnico religije zunaj okvirov te ali one konfesije.

Nevarnost, ki smo jo omenili, lahko skrbi tudi ljudi širom po svetu in ne le tistih, ki jih skeli koroška bolečina. Če že ne bodo slišali o zlu na Koroškem, bodo slišali za kako podobno zlo drugje, in če ne bomo odpravljali zla tukaj, ga tudi drugje ne bomo. Prav zaradi takih razlogov so mnogi kolonialni narodi ob osvoboditvi v veliki meri zavrgli krščanstvo.

Še posebno velika pa je nevarnost za Slovence, kajti preveč je že bilo razočaranj, ki so jih morali preživeti. V preteklosti se je vedno znova

zgodilo, da so jih razočarale prav Cerkev in sile, ki so stale za njo. Posebno v prelomnih časih je bila tako imenovana uradna Cerkev nemalokrat proti njim. Ni in ni dojela znamenj časa. Tega ne spremenijo svetle izjeme, kakršna je bil npr. škof Slomšek, da navedemo samo njega; pa tudi ne dejstvo, da je nižja duhovščina večinoma ostajala s svojim narodom in bila z njim vred steber obstoja, kulture in enotnosti našega ljudstva.

Ob takem, posebno opaznem vedenju uradne Cerkve v prelomnih časih, se je oblikoval odnos našega človeka ne le do Cerkve, ampak tudi do vere. Bolj ko je človek postajal prosvetljen, bolj je bil ta odnos negativen. Že od začetka krščanstva se je žal vedno znova dogajalo, da je bila Cerkev zoper našega človeka ali pa je dobro zanj vzniknilo iz sil, ki so bile uporniške.

Začetki krščanstva so bili za obširna prostranstva slovenskega naseljenega področja hkrati začetki suženjstva. Boj za svobodo je tedaj pomenil tudi boj za staro vero, zoper krščanstvo. Potem je prišla reformacija in zopet je bil upornik tisti, ki je dal narodu prvo tiskano knjigo.

Zlo, ki se je vrnilo v Cerkev v preteklosti, torej živi dalje tudi v sedanjosti. Služi kot slab zgled o vlogi Cerkve in spodbuja usihanje njene moči. Tudi zato, in ne le zaradi skrbi za narodni obstoj zamejskih rodov, je nujen mogočen preprič v Cerkvi v našem zamejstvu. Kar se Koroške tiče, zaenkrat ni znamenj, ki bi obetala novega duha. Še več. Nekatera dejanja v njej je mogoče označiti za zločinska; pri tem se zavedamo, kako težka je ta beseda. Ko je imel pred meseci gosposvetski župnik Mucher v Vernberku hujskaško in šovinstično pridigo, podobno kakim političnim govorancem, in ko so zaradi tega protestirali slovenski koroški duhovniki, posamezniki in organizacije, je koroški škof najprej ošvrknil te, ki so se pritožili, namesto da bi kaznoval tistega, ki je sprožil ogorčenje. Če je bil le-ta kasneje deležen kakega tihega opomina, je to toliko kot nič, posebno če se spomnimo, kako je bil leta 1950 takoj prestavljen in suspendiran neki slovenski duhovnik, katerega vsa krivda je bila v tem, da se je dostojno in tehtno zavzel za pravice svojega rodu. Ponovni napad je storil človek, zoper katerega je bilo že veliko upravičenih pritožb. Za gospoda Mucherja je znano, da ni samo sovražen slovenskim ljudem, ampak je že prej žaljivo pisal in govoril tudi o slovanskih apostolih Cirilu in Metodu ter o papežu Janezu XXIII. takoj po njegovi smrti. Zaradi vsega tega je gospod Mucher veljal za simbol protislovenske gonje. Strupenost te simbolike je še toliko večja, ker stoluje pri Gospe Sveti, ki je starodavno slovensko svetišče. Vendar bi bilo zgrešeno, če bi s prstom kazali le na njega. Z zaščito in potuho, ki jo je dobil od celovške škofije, je pripadla mračna čast simbola za zlorabo religije vrhovom uradne koroške Cerkve. Odslej so torej pozivi na to vodstvo odveč. Cerkev na Koroškem je potrebna pomoči od zunaj, saj je celovski

škof dokončno pokazal, da ostaja zvest zaščitnik velikonemških hujskačev in eden od sokrivcev nadaljnje germanizacije.

Na Koroškem gre torej za veliko več kot za notranjo zadevo tamkajšnje Cerkve. Če so drugod dolžni, da pomagajo, je slovenska Cerkev dolžna, da javno in izčrpno seznani vse druge krajevne Cerkve, predvsem pa Vatikan, z zatiranjem slovenskega človeka v zamejstvu. Tako bi se »internacionaliziralo« vprašanje, ki bo sicer potegnilo v blato vse, ki so bodisi soudeleženi ali pa neodločno in medlo stojijo ob strani, ne da bi zares pomagali.

ZNAMENJE, 1975, 5, 385–388

SLEPILA KOROŠKE ŠKOFIJE

Od leta 1970 dalje odmevajo s Koroške čedalje glasneje bobni Hitlerjevih potomcev. Pravzaprav so se oglašali že dolgo pred Hitlerjem in niso nikoli utihnili. Izbruhi strupenih besed tam od govornikov Heimatdiensta do njihovih somišljenikov, ki vodijo druge stranke, nas vedno bolj spominjajo na leta pred drugo svetovno vojno.

Toda od 1970 leta dalje smo s Koroške slišali tudi besede o spravi, sožitju in odpuščanju. Največ jih je bilo na škofijski sinodi leta 1972. Ponovno smo jih slišali v Postnem pastirskem listu, ki ga je koroški škof naslovil svojim vernikom januarja 1975. Ob njih bi človek utegnil pomisliti, da koroška noč le ni tako črna. Pomislil bi, da se še sliši glas poštenja in razuma.

Ali pa bi imel prav, če bi tako pomislil? Je res na vidiku nov duh sprave? Je res med izbruhi velikonemštva na eni strani in človekoljubnimi gesli na drugi taka razlika, kot se zdi? Ali lahko torej upamo, da je koroška Cerkev stopila na svetlejša pota, kot jih je ubirala 900 let, ko je bila eden od stebrov potujčevanja?

Sprava, sožitje, odpuščanje... same lepe besede. Še več: te besede bi morale pomeniti vodilo človekovemu ravnanju. Toda tako vlogo bodo dobile le, če jih bodo mislili resno in odkrito in če bodo izrečene s trdno odločnostjo, da se uresničijo v vsej svoji vsebini. Če bi bile iz takega duha, bi jih lahko sprejeli z veseljem, kot znak, da je med ljudmi prišel lepši dan medsebojnega zaupanja in prijateljstva.

Toda sprava, sožitje in odpuščanje so lahko tudi samo besede, ki jih tisti, ki jih je izrekel, ne misli resno. Če je tako, so to najhujše laži! Tedaj so nevarnejše, kot je odkrita laž, ki je že navzven grda in jo takoj spoznamo. Nevarnejše zato, ker vemo, da lahko lepa beseda usodneje zavede. Je kakor strup, ki ga ponudimo v kristalni čaši, pomešan med najbolj sladko pijačo.

Ko že nekaj časa poslušamo iz Koroške poleg groženj in zastraševanj tudi lepe besede o spravi in sožitju, si moramo biti na jasnem, ali jih

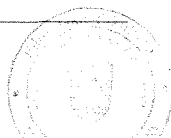
izgovarjajo pošteno ali ne. Ali res mislijo, kar govorijo? Ali so resnica, ki obeta, da bo nastopil nov čas bratstva, ali pa so laž, ki bo našim ustnicam še bolj približal morilsko kupo genocida?

Kako naj tedaj spoznamo, kaj je resnica? Mislim, da bo zadostovalo, če se pri iskanju odgovora ozremo samo na nekaj dejstev. Videli bomo, da nam bodo ta dejstva kaj hitro razbila naša prostodušna pričakovanja, da je na Koroškem zavladal nov duh, čeprav le v Cerkvi.

Sprava ni le beseda. Pomeni, da je poprej vladal spor in da se je zgodilo tako kot pri vsakem sporu, ko je zagrešenega veliko zla in krivic. Tisti, ki je močnejši, to je večina, je v sporu vedno tisti, ki huje udari. Slovenski pregovor pravi: »Kdor je jačji, tlači«. Manjšina je vedno žrtev. Če hočemo zdaj spregovoriti o spravi, bi se morali najprej zmeniti, kako bodo odpravili krivice in kako poravnali zlo. Šele potem, ko storilec odpravi krivice, si obe stranki lahko sežeta v roko. Pa ne prej!

Ali je bila popravljena kaka krivica Slovincem na Koroškem? Južna Koroška je bila še v začetku tega stoletja enako slovensko ozemlje kot vse ostalo, ki je danes svobodno. Velikonemški načrti, ki imajo svoje korenine dolgo pred Hitlerjem, so hoteli to ozemlje razkosati. Pravočasni razpad stare Avstrije je preprečil, da se niso uresničili tudi na Štajerskem, Kranjskem in celo Primorskem, kjer so se zadnji Habsburžani menili o nemškem klinu od Trbiža proti Gorici in Trstu. Uresničujejo pa se na Koroškem, najprej v prvi republiki, potem pod Hitlerjem in zdaj v drugi republiki. Načrtno zabijanje nemških klinov je povzročilo, da v marsikaterem še pred desetletjem popolnoma slovenskem kraju danes že od tretjine ali več ljudi, zlasti otrok, govori nemško. K tem ukrepom sodi predvsem sistematično ponemčevanje v vrtcih in šolah. Potem sodi sem izobčevanje slovenščine iz javnega življenja ter celo skrunjenje grobov.

Kaj od vsega tega je še mogoče popraviti, da bi bila možna sprava? So postali vsi otroški vrtci na slovenskem ozemlju vsaj dvojezični? Isto se lahko vprašamo glede šol. **ALI JE DVOJEZIČNOST URESNIČENA ZA OBE NARODNI SKUPNOSTI?** Kje je nad 100.000 Slovencev, kolikor jih je živelo na Koroškem ob prelomu stoletja (še leta 1890 so našteali 101.030 ljudi, ki so izjavili, da govorijo slovensko, kar je pomenilo 29,53 odstotka vsega prebivalstva Koroške. Že takrat je bilo Slovencev v resnici dosti več). Še leta 1922 je bilo 80 župnij, kjer se je uporabljal samo slovenski jezik, dvojezičnih pa je bilo 26. Leta 1964 je bilo prvih le še 21, drugih pa že 53. Medtem ko je bilo v južni Koroški leta 1922 8 le nemško uradovanih župnij, jih je bilo 1969 leta že 40. Po zadnji sinodi, ki je veliko govorila o spravi, so še nadaljnje župnije postale dvojezične in kmalu samo slovenskih ne bo več, če bo šlo tako naprej. Češ da je tako demokratično. Sinoda je s tem uzakonila tisto vrsto dvojezičnosti, za katero vemo, da je zadnja stopnja k popolnemu potuj-



čevanju. TO JE NAMREČ DVOJEZIČNOST SAMO ZA EN NAROD, LE ZA SLOVENCE. Vemo, da so otroci, ki govorijo nemško, pa tudi slovenski, ki so prijavljeni v nemško šolo, pri verouku izvzeti iz dvojezičnosti. Zanje velja le nemščina. Vemo tudi, da ni nikake dvojezičnosti v Celovcu in Beljaku, ki sta naravni središči dežele. Ne, dvojezičnosti ni, kadar gre za kraje in ljudi, ki jih je že uspelo potujčiti! Zahtevajo pa dvojezičnost v še slovensko govorečih delih dežele in uvajajo nemščino, če se priseli zgolj peščica nemško govorečih prebivalcev, pa tudi zaradi zahtev nemčurjev, ki nemško sploh ne znajo. Le-ti utegnejo kot podaljšana janičarska roka Heimatdiensta v okviru župnijskih in občinskih svetov še bolj utesniti uporabo slovenščine ali pa jo sploh odpraviti.

Ordinariat je bil tisti, ki je bistveno pripomogel k odpravi dvojezičnosti za VSE šoloobvezne otroke. To je obenem pomenilo odpravo dvojezičnosti pri verouku. Danes se mora zato večji del slovenskih otrok učiti verouk le v nemščini, saj starši zaradi zastraševanj nimajo poguma, da bi jih prijavili za slovenski pouk. Tudi tako je postal verouk dejavnik potujčevanja.

Po vojni je ordinariat razen tega zapovedal, da je treba »upoštevati spremembe na jezikovnem področju«, ki jih je dejansko povzročila nasilna germanizacija pod Hitlerjem in v prvi republiki. »Dvojezičnost«, kakršno je razglasila sinoda, je s tem odlokom v polnem soglasju! Sinoda tudi pravi, da »je treba uporabo obeh deželnih jezikov koordinirati.« Seveda ne tako, da bi bile v vseh celovških in beljaških cerkvah tudi slovenske maše in da bi bili tam nameščeni duhovniki, ki bi obvladali oba jezika!

Leta 1941 je ordinariat izdal odlok, ki zapoveduje na pokopališčih samo nemške napise. Danes je večina napisov še vedno samo nemških, celo na grobovih ljudi, ki so bili zavedni Slovenci.

Škofija govori o spravi, vendar je kljub protestom pustila pri Gospe Sveti, ki je središče slovenske duhovnosti, župnika, ki se v sovraštvu do Slovencev ne loči od Heimatdiensta. Ta župnik je zato simbol ravnanja škofije.

Očitno je, da celovski škof noče odpraviti starega zla. V svoji poslanici dobesedno piše, da »... ni treba odstraniti vse raznolikosti mnenj in dejanskih konfliktov; sprava je pač v tem, da ob VSEJ RAZLIČNOSTI (podčrtal pisec) najdemo pot k človeškim odnosom«. Se pravi: vse naj ostane, kakor je bilo uresničeno z nasiljem preteklosti. Ostane naj Heimatdienst, ostanejo naj rezultati potujčevanja, nemški napisi na pokopališčih, nemški verouk, nemški otroški vrtci itd. V poglavju o Koroški spregovori g. škof zelo določeno tudi o Nemcih, toda ali je res, da so vsi nemško govoreči Avstrijci Nemci? Obsodil je tudi »ločitvene zidove«. Ni povedal, katere. Toda vemo, da to leti na Slovence, ki nočejo več na pogovore na Dunaj. To je torej poslanica, ki govori o

»pristni krščanski poti«, v resnici pa je navdahnjena od najbolj mračnih krščanstvu tujih sil.

Na Koroškem velja vse tisto, kar je nedavno zapisal J. Slak o potujočevalni vlogi videmske škofije in o hudih duhovnih razmerah v Beneški Sloveniji. Pri tem je poudaril: »Tako je šlo in tako gre še danes po določenem tiru«. V Benečiji od Mussolinija dalje, na Koroškem že 900 let.

Koliko zla je torej popravljenega? NIČ! Nasprotno: zlo se nadaljuje, nekje odkrito, drugje preoblečeno v demokratične fraze. Koroški ordinariat je pokopal encikliko »Mir na zemlji«, ki med drugim pravi: »Vse, kar se naredi zoper narodno manjšino z namenom, da se zaduši in zatire njena življenjska sila, je hud prestopok zoper pravičnost, in to še bolj, če takšno postopanje meri na uničenje manjšine«. Uničenje pa je prav gotovo velikonemški cilj na Koroškem. Slišali smo, da bo zavladal mir, ko enega od obeh narodov ne bo več. Koroški škof je podobno, kot mnogi njegovi predniki, sokriv za tak razvoj. S tem ni le grobar manjšine, ampak tudi lastne Cerkve. Nekaj slovenskih besed, ki jih je izrekel ob izrednih ceremonijah, nič ne spremeni dejstev. Te besede ne odtehtajo milijonov in milijard zadušenih slovenskih besed in pesmi, ki jih je pomagala moriti tudi škofija. Izjave brez dejanja so le slepilo.

Sožitje. Nekdo ima hišo. Pod zaščito tuje oblasti se vanjo naseli tujec. Najprej zasede eno sobo, potem drugo, potem tretjo. Lastnik se stiska le še v eni sobi in kuhinji. Seveda tedaj ne more biti ne miru, ne sožitja. Pa pride nekdo in poreče: »Čas je za spravo in sožitje; dve stranki sta v hiši, a ena ne more do kuhinje: ali bi ne bilo prav, če bi tista, ki ima ognjišče, pripustila še drugo zraven? Ali bi ne bilo lepo, če bi si obe stranki segli v roke?« Utesnjeni lastnik bi dejal: »Oprosti, sosed! Zavedam se, da sem ti v preteklosti prizadejal trpljenje. Ponižno te prosim za odpuščanje. Moje ognjišče je tvoje ognjišče. Odslej hodiva v bratski ljubezni.« V bližnji cerkvi bi zazvonili zvonovi v čast dosežene sprave. Vstala bi nova »skupna Koroška«.

Ta vložek v razmišljanje je farsa, ki pa je žal dobesedno resnična. Da bi bila farsa še bolj karikirana, naj pripišem, da je tujec očital gospodarju, da je pritepenec, ki naj se pobere čez Karavanke.

Po vsem, kar sem zapisal, količkaj trezen človek ne more več dvomiti o tem, kaj pomenijo besede sprava, sožitja in odpuščanje, ki jih slišimo s Koroške. V njih torej ni resnica, čeprav jih posamezniki brez dvoma izgovarjajo v poštenem hotenju. Ne vedo, da drugi, veliko bolj odločilni, to njihovo dobronamernost zlorabljajo.

Prepričan sem, da je bilo nujno opozoriti na vso to neizmerno neiskrenost, da bi nihče v svoji prostodušnosti ne nasedel ali celo mislil, da so nekateri glasovi iz Celovca »pomemben prispevek k resnični spravi«. Kajti zlo, ki raste iz preteklosti v bodočnost, ne prizadeva le slovenske

narodne skupnosti kot celote, niti ne samo njenih posameznikov, ki jih čaka zmaličenje njihove osebnosti v potujčenju. Zlo se razen tega vedno znova vrača tudi nad nemško govoreče Avstrijce in nad same Nemce. O tem nas dovolj dobro pouči zgodovina. Za Cerkev pa je predvsem važno, da se zlo vrača in obrača tudi proti njej. Bolj ko popušča taki nekrščanski dejavnosti v svojih vrstah, kot sem jo omenil, bolj ugaša pri ljudeh posluh za krščanstvo, in vedno več jih je, ki gredo brezbrizno mimo.

V koroški Cerkvi je preveč ledu, da bi od nje lahko pričakovali rešitev.

DELO, 8. 3. 1975

SKUPNA KOROŠKA – ZA KOGA?

Nedavno je v Celovcu izšel drugi del knjige z naslovom *Das gemeinsame Kärnten – Skupna Koroška*. Prebiranje te knjige me je utrdilo v prepričanju, da je bil moj nedavni prispevek »Slepila koroške škofije« (Delo, 8. 3. 1975, – Slov. Vestnik 14. 3. 1975) povsem točen. Iste misli, ki sem jih kritiziral, so prisotne tudi v tej knjigi. Pri nekaterih od njenih piscev je povsem očitna miselnost, ki jo ves čas zagovarjajo nemški nacionalisti tja od Heimatdiensta do predstavnikov raznih strank.

Knjiga naj bi bila napisana v duhu bratstva in sporazumevanja, o čemer je govorila koroška sinoda. Uredila sta jo oba vodilna sinodala prof. dr. V. Inzko in dr. E. Waldstein. Že zunanja podoba kaže, da v njej ni duha sožitja ali ljubezni. Je že tako, da je nemški napuh tako vsiljiv, da se ne zna skriti niti takrat, ko se hoče. V knjigi piše npr. na naslovni strani, da je izdana v Klagenfurtu. Nikjer ne beremo Celovec, kar bi bilo v duhu sprave in medsebojnega spoštovanja. Prispevki nemških piscev so samo v nemščini, slovenski prispevki pa so dvojezični. To velja v glavnem tudi za ostale priloge. Ali bi bilo preveč, če bi tudi nemške tekste prevedli v naš jezik? Ali to ne potrjuje dejstva, ki ga vsiljujejo velikonemci, naj dvojezičnost velja le za Slovence?

Prvi pisec je dr. E. Nussbaumer. Obuja lažni mit o tisočletnem sožitju med Nemci in Slovenci na Koroškem, podobno kot Perkonig s svojo sliko hrasta in lipe, ki se objemata. Šele z nastopom nacionalizma v prejšnjem stoletju naj bi prišlo do razhajanj. Odveč je še enkrat poudariti, da je bilo slovenstvo na Koroškem podjarmljeno in zatirano, tja od nesrečne prošnje kneza Boruta za bavarsko pomoč. Po izgubi svobode so prihajali nemški grofje in naseljenci. Središča javnega, gospodarskega in političnega življenja so postajala bolj ali manj nemška. Slovenec je ostal le kmet. Ni torej res, kar nam že v začetku poskuša prikazati Nussbaumer. Svojo misel razvija dalje in najde tudi v dobi nacionalnih sporov znova oživljeno težnjo po sožitju, ko so se na obeh straneh trudili

za medsebojno spoštovanje. Navaja Rizzija, Einspielerja, Perkoniga itd. Perkonigovo delo imenuje himno skupni Koroški. Kakšna pa je vrednost te himne, nam je lepo orisal prof. Messner v Koroških razglednicah, prav ob njegovi viziji hrasta in lipe. Prof. Messner piše, da so obe drevesi posekali, ker sta bili preveč nagniti. Nussbaumer se nikjer ne distancira od velikonemških zločinov, storjenih nad Slovenci. Iz njegovih ust ni obsodbe zločinov nacistične oblasti. Toda zelo spretno uporabi neki iztrgani citat Leva Detela, da bi ožigosal slovenski fanatizem, ko citira: »Naravno je, da lahko opazujemo pri nekaterih slovenskih koroških pisateljih neke vrste fanatizma...« Končuje s citatom, ki je v polnem soglasju z zloglasno teorijo o dveh ekstremizmih, s katero poskušajo odbiti pravične slovenske zahteve, oziroma jih postaviti v isto vrsto s šovinističnimi velikonemškimi načrti o uničenju slovenstva. Citira prijatelja pisatelja Perkoniga J. Lindnerja: »Vsi si želimo mir. Daj vsakomur svoje in odstrani provokatorje bodisi z leve, bodisi z desne«.

Sledi prispevek predsednika katoliške akcije Avstrije (o katoliški akciji vemo, da je odigrala v preteklosti skrajno reakcionarno vlogo; v Sloveniji pa je bila steber narodne izdaje, kar pomeni obenem izdajo Cerkve) dr. L. Weissa. V tem prispevku je vsekakor nekaj lepih misli. Toda vse te lepe misli ostanejo prazno leporečje ob osnovnem tonu. Ko govori o usihanju slovenskega življa in njegovi ogroženosti, tudi on ne spregovori o načrtnem raznonarodovanju. Nasprotno. Posebej poudarja, da bi bilo zgrešeno domnevati, da je usihanja kriva kaka prisilna germanizacija. Vzrok zanjo naj bi bil le gospodarski. Omenja sicer nasilje med nacionalsocializmom, pravi pa, da germanizacije ni mogoče očitati drugi republiki! Tudi to je neresnica, če se spomnimo samo tega, da državna pogodba ni uresničena; da je bilo kmalu po podpisu te pogodbe ukinjeno dvojezično šolstvo in uveden diskriminatoren šolski zakon itd. Na koncu prispevka kliče obe strani, naj vsaj eno leto prekineta s kakršnokoli polemiko, da bi tako prišli do ozdravljivega »leta molka«. To je zopet v duhu gesla, naj ekstremisti obeh strani molčijo. Ni drugega kot uspavanka, ki naj pomiri »emocije«, ali z drugimi besedami: ki naj uspava komaj prebujeno slovensko samozavest. Le neizprosni in oster boj za narodne pravice bo omogočil preživetev slovenskega življa, vse drugo pa pelje le v molk pokopališč. Dr. L. Weiss to prav gotovo ve. Njegov »Schweigejahr« in »molk pokopališč« sta le dvoje odtenkov istega hotenja.

Dr. Waldstein, begunec iz ČSSR, predsednik Katoliške akcije Koroške, je še izrazitejši in še slabše skriva svojo resnično podobo. Že kar v začetku povzame mit o ekstremistih z obeh strani: »Nacionalni ekstremi obeh narodov nam dnevno nudijo dokaz njihovega zoženega obzorja: stalno ponavljajo svoja gesla, vedno argumentirajo iz svojega ozkega zornega kota...« Ko tako še naprej »žigosa« oba ekstrema – čeprav gre

enkrat za nasilnika in drugič za žrtev zatiranja – pride do misli o tem, kako vsaka stran riše svojo lažno podobo, ena »Kärnten in deutschen Stil«, druga »Koroška à la Slovène.« Nato omeni zahteve po ugotavljanju manjšine, ki jih postavljajo nemško nacionalni krogi, na drugi strani pa slovenske zahteve po upoštevanju teritorialnega principa. Pri tem se potruži, da bi rešil zloglasno ugotavljanje manjšine, kar po njegovem ni drugega kot ugotavljanje teritorija. Piše, da se ugotavljanje manjšine in teritorialni princip torej sploh ne izključujeta! Da bi se izognili nekemu prihodnjemu ugotavljanju, naj bodo za osnovo prejšnji popisi prebivalstva. Ne pove pa, kar so zelo podobno dokumentirali prof. dr. Zwitter, dr. Zorn in drugi, da tudi prejšnji popisi prebivalstva v Avstriji ne delajo niti približno prave podobe o številu Slovencev. Še huje je, ko se očitno pridruži heimatdienstovski tezi o prastrahu, le da namesto »Ürangst« napiše le »Angst«: »Nemški Korošci se bojijo za enotnost svoje domovine in za svojo svobodo – *in to po pravici* (podčrtal J. Z.), če imamo za ponovljive dogodke po obeh svetovnih vojnah«. Tako njega kot druge njegove somišljenike bi lahko vprašali le to, če je pozabil, da je mejo na Karavankah podrl Hitler, ki mu je nemško govoreča Koroška pripravila navdušen sprejem, ko je prišel. Podobno kot Nemci v ČSSR. Njegove misli so zelo podobne geslu »Kärnten frei und ungeteilt«, ki ga tako vneto ponavljajo nekdanji člani in nasledniki nacistične stranke.

Kakšno je pravo sožitje, oziroma kakšno je bilo, nam piše v isti knjigi župnik g. A. Čebulj. Svojo pripoved prične z opisom oskrunitve domače cerkve po folksverovcih. Pozdravimo lahko tudi misel, ki jo je zapisal dr. J. Tischler, da je toleranca premalo. Namesto tega kliče po medsebojnem spoznavanju in spoštovanju.

Prispevka prof. dr. Vospelnika in dr. Inzka prinašata nekaj koristnih informacij, ki bralca seznanjajo o neuresničenih zahtevah Slovencev, oziroma o neuresničeni državni pogodbi. Posebej naj poudarimo misel prof. dr. Vospelnika, da bi pri normalnem razvoju danes moralo biti na Koroškem več kot 150.000 Slovencev. Razen tega vsekakor plodnega dela pa najdemo misli, ki jim ne moremo pritrditi. Prof. dr. Vospelnik npr. zahteva nadaljevanje notranjeavstrijskega dialoga, dr. Inzko pa svetuje Avstriji, naj ne prenapne svojih ukrepov, ker bi to prisililo Jugoslavijo k internacionalizaciji vprašanja (ki si je Jugoslavija v resnici, kot pravi dr. Inzko, niti ne želi!) Za kaj gre? Za to, da naj se stvar poleže, emocije pomirijo. Tudi tu je skrita misel, s katero je sklenil Weiss, ko je pisal o Schweigegahr – letu molka. Čemu torej molk, čemu ne internacionalizacije, čemu dalje voditi dialog gluhih? Pojasnilo dobimo v članku M. Siegerta v Neues Forum (glej Naš tednik 24. 4. 1975). Siegert piše: »Ruhe in der Slowenenfrage braucht die Regierung schon deswegen, weil sie ihre aufwendigen UNO-Pläne nicht gefährden will (Bau der UNO-City, mit der Perspektive einer Übersiedlung der UN-Zentrale von

New-York nach Wien); diese Pläne stünden sehr in Frage, wenn Jugoslawien Österreich vor der UNO wegen der Slowenen anklagte... Auch die Eiertänze um das Vöest-Projekt in Südafrika werden ja aus diesen Grund veranstaltet.« Iz tega citata, ki sem ga pustil kar v nemščini, jasno izhaja, da tudi pisanje obeh omenjenih piscev ne služi interesom Slovencev, ampak nemškega velekapitala, ki sklepa bogate posle z rasističnim režimom v Južni Afriki. Tega ne spremeni dejstvo, da sta prav gotovo zastavila pero v iskreni želji, da bi koristila svojemu narodu.

Med dokumenti je natisnjeno pastirsko pismo škofa dr. J. Köstnerja z dne 27. 6. 1974. Tudi v njem najdemo misel o ekstremistih z obeh strani, ko piše, da obe strani »postavljajo pretirane zahteve«. To pomeni, da je strpal oboje v en koš: na eni strani zahtevo po uresničitvi državne pogodbe, saj Slovenci v svojih izjavah ne zahtevajo nič drugega kot to; in na drugi strani zahteve po uničenju slovenskega življa, izražene v tisti zloglasni misli, da bo na Koroškem mir, ko enega od obeh narodov ne bo več. Vemo, da med Slovenci doslej ni bilo »ekstremistov«. Nihče ni pozival na oborožen odpor in nihče na nasilje, celo za pasivni odpor ni bilo glasu. Nihče tudi ni predlagal takih rešitev kot npr. priključitve k Jugoslaviji, niti kake avtonomne južne Koroške po zgledu Kosova ali Vojvodine. Ni lepo, če je g. škof tako zastavljeno pismo lepšal in navajal evangelij, da se »med seboj ljubimo« (Jan 15, 12). Če že navajamo evangelij, bi lahko tale odstavek: »Za sodbo sem prišel na ta svet, da tisti, ki ne vidijo, spregledajo in da tisti, ki vidijo, oslepé« (Jan 9,39–40). Zbranim farizejem je Kristus pomen svojih besed tako razložil, ko so ga vprašali, če so tudi oni slepi: »Če bi bili slepi, bi ne imeli greha; tako pa pravite: Vidimo; vaš greh ostane.«

Značilna je še ena podrobnost knjige. Za prispevek je bil naprošen tudi dr. F. Zwitter. Omenil je pozitivno vlogo ljudskih duhovnikov in ustanovitve Mohorjeve založbe. Potem pa je zelo kritično spregovoril o tem, kako je škofija po vojni prepovedala brati Slovenski vestnik in kako je ekskomunicirala bralce in funkcionarje slovenskih organizacij. Uredništvo knjige opravičuje škofijo, češ da je tako ukrepala na podlagi vatikanskega dekreta z dne 1. 7. 1949, ki prepoveduje sodelovanje s komunizmom. Nato navaja odločbo koroške škofije z dne 19. 9. 1949, ki razglša Demokratično fronto delovnega ljudstva kot komunistično orientirano in zato ukrepa v smislu vatikanskega dekreta tako glede te slovenske organizacije kot glede Slovenskega vestnika. Toda kdor zna brati, bo takoj videl, da bi škofiji ne bilo treba slediti vatikanskemu dekretu, ker le-ta govori o komunističnih organizacijah, ne pa o »komunistično orientiranih«. Razen tega vemo, da so v Demokratični fronti delovnega ljudstva sodelovali ljudje raznih nazorov. Jasno je torej, da je bil ukrep izveden le zato, ker je šlo za slovensko organizacijo. Če te svoje krivde niti danes ne priznajo, oziroma so jo v bistvu z odlokom

leta 1967 celo ponovili, pomeni, da se od preteklosti niso distancirali (to npr. zahteva dr. Zwitter). Ker pa se niso distancirali, je glede njih tako, kot pravi pregovor, da volk dlako menja, narave pa nikdar.

Knjiga Skupna Koroška torej ni knjiga ljubezni in medsebojnega spoštovanja, ampak primerek, ki dokumentira najbolj črno farizejstvo. Samo potrjuje nam, da smemo vnovič na podoben način oceniti vodilne smeri sinode, kakor in kolikor so usmerjene z vrha in kolikor zadevajo narodnostna vprašanja. Glas tistih, ki so se v sinodi trudili za pravo spravo, je torej še vedno glas vpijočega v puščavi. Še en dokaz, da taka ocena, kot jo podajam, drži, je v tem, da smo skoraj hkrati lahko brali v Našem tedniku, kako so v še eni cerkvi odstranili slovenske napise na križevem potu. Polagoma, neopazno, izgublja slovensko obeležje cerkev za cerkvijo. Tudi to je »Tafelsturm«; ne brezobzirno odkrit, kakršen je bil tisti, za katerim mislimo, da je stal Heimatdienst, ampak počasen, zahrbtno smrtonosen, pospremljen s sladkimi besedami. Da ni iskrenosti, dokazujejo tudi v isti knjigi priobčeni prispevki predsednikov koroških strank, za katere vemo, da so se združili v enotno protislovensko fronto, govorijo pa tudi oni o mirnem sožitju, zaupanju in razumevanju, tako kot npr. predsednik FPÖ. Tudi on pri tem ne pozabi obreginiti se ob ekstremizem in dodati, da ni slovenske Koroške.

Nadaljnji dokument, ki potrjuje našo kritiko, je bilo nedavno zborovanje katoliških časnikarjev Avstrije, ki si je za kraj sestanka izbral sicer narodno prosvetno izredno delavno Tinje. Po poročilih tiska bi o nemško govorečih govornikih lahko rekli isto kot o knjigi Skupna Koroška. Kar pa je tam bolj zbolelo, je bilo, da je vidni slovenski javni delavec dr. Inzko spregovoril tiste neverjetne besede, ki so spodbudile Narodni svet Koroških Slovencev, da se je od njih takoj distanciral. Dejal je: »Slovenske organizacije še davno niso izkoristile vseh možnosti za notranje-avstrijski dialog! Mi smo avstrijska manjšina, mi smo koroški Slovenci, nikdar pa nismo jugoslovanska manjšina!« To, o neizkoriščenem dialogu, je ena od misli Skupne Koroške. Hujša je misel o tem, da koroški Slovenci niso jugoslovanska manjšina. V tem ne moremo videti drugega kot odmev nekega avstroslovenstva, ki ne more priznati Jugoslavije, ne tiste iz leta 1918, ne nove. Obenem vidim v tem odmevu miselnost, ki še vedno živi na obeh straneh Karavank, miselnost o nekaki srednje-evropski Sloveniji, o nekaki slovenski Švici itd. – seveda brez Jugoslavije. To je misel, ki takoj išče za pomoč Zahod, če se počuti ogroženo. Najprej se je ta misel utelesila v ravnanju kneza Boruta, ki sem ga že omenil. Rezultat je bilo tisočletno podjarmljenje slovenskega naroda in izguba 2/3 slovenskega ozemlja. Potem je to misel klerikalne gospode med prvo svetovno vojno, ki je klicala »Srbe na vrbe«. Potem najusodnejše dejanje, ki je privedlo do sodelovanja z nemškim okupatorjem in narodne izdaje po delu klera v nekdanji Ljubljanski pokrajini. Korenine

te miselnosti so se vedno razrastle v veliko zlo, zato jih nikar ne obujati! Vzemimo za primer razmere na Koroškem v prejšnjem stoletju. Že takrat so se pojavili tako imenovani Nemcem prijazni Slovenci, ki so govorili o spravi. Toda njihovo delovanje se je sčasoma sprevrglo v navadno vindišarstvo, v izdajo slovenskega naroda, kakršno danes zagovarja prof. Einspieler. Najsi so bili klici o prijateljstvu še tako pošteno zamišljeni, izid je bil torej drugačen. Jasno je, da Slovenije ni brez Jugoslavije. Tudi Koroški Slovenci ne bodo preživeli brez lastne zavzetosti in radikalnosti na eni strani in podpore matične Jugoslavije na drugi.

Glede na to, da so se take korenine vedno znova oživele prav iz katoliških krogov, bi bilo prav, če bi tudi pri nas slišali besedo odločnega distanciranja od njih. Namesto tega nam je ljubljanska Družina že večkrat postregla s hvalo ravnanja celovške škofije. O njem govori kot o »pomembnem prispevku k resnični spravi«. O sestanku v Tinjah pa beremo v bistvu pozitivno oceno, čeprav vsebuje tudi nekaj nejasne kritike (27. 4. 1975): »Čeprav je ta ali oni govornik razvijal misli, katerim v skrbi za naše rojake onstran Karavank ne moremo pritrditi, je bil ta pogovor koristen«. Če vzamemo v roke Naš tednik z dne 17. 4. 1975, vidimo drugačno podobo; pozitivne so bile le misli dr. Grilca in dr. Moritscha, vse drugo je bilo ena sama dezinformacija, oziroma informacija v narekovaju, vključno s slepilno formulacijo dr. Veiterja o rešitvi vprašanja dvojezičnih napisov v duhu »lingvistične fairness«.

Mislím, da je zadnji čas, da se slovenska metropolija odločno distancira od odkritih in prikritih protislovenskih dejanj tako v celovski škofiji kot škofa Santina, oziroma kar zadeva razmere v videmski škofiji. Prav te dni smo za nameček doživeli hudo provokacijo škofa Santina v Trstu, ki v cerkvenem obredu ob otvoritvi spomenika v Rižarni ni dovolil tudi slovenske besede. To dejanje je globoko nekrščansko, saj bi že iz pietete do umrlih, in med temi je bila večina Slovencev, moral spregovoriti v njihovem jeziku.

DELO, 17. 5. 1975

MORALNI RAZPAD KRŠKE ŠKOFIJE

Odgovor Koroškega nemško-slovenskega koordinacijskega odbora na moje kritike je nov dokument zavoženega duha, ki vlada v krški škofiji. Dokazuje, kako nujna je bila kritika razmer, ki vladajo v koroški Cerkvi. Podobno kot v vseh drugih protislovenskih krogih tudi tu najdemo poskus, da bi enačili žrtev z napadalcem, jagnje in volka. Govori namreč o obojestransko napačnih odločitvah, kar ni drugega kot zgodba o ekstremih na obeh straneh. Podobno misel o ekstremistih na obeh straneh širi kanonik Schröer v članku o Cerkvi na Koroškem: »Doch es

ist und bleibt eine Tragik, das so viel guter Wille auf deutscher und slowenischer Seite immer wieder durch nationale Extremisten blockiert und ein Erfolg verhindert wird – auch zum Schaden der Mehrheit.«

Ne smemo se čuditi, če so med podpisniki vidni predstavniki avstrijske katoliške akcije, se pravi organizacije, katere pogubno vlogo smo mogli občutiti tudi pri nas. Žalostno pa je, da najdemo med podpisniki tudi slovenska imena.

Jasno je, da je vsa kritika v Znamenju veljala tako imanovani uradni Cerkvi, pa je zato zgolj pesek v oči poizkus, da bi se s poštenim delom slovenskih duhovnikov dokazovalo, kako da je Cerkev vendarle čista in kako je prav njena zasluga za slovenski narod velika. Menim, da se podpisniki nimajo pravice sklicevati na veličastno delo slovenskih duhovnikov, podobno kot se deželni glavar ni imel pravice sklicevati na uspehe slovenskih gospodarskih organizacij na Koroškem, ko se je hvalil, kaj je storila Avstrija, saj so le-te zrasle kljub vsemu uradnemu prizadevanju, da bi slovenski živeli zamrl.

Krška škofija se tudi ne more sklicevati na nekatera svetlejša obdobja svoje zgodovine. V najbolj odločilnih trenutkih za razvoj slovenske skupnosti namreč takih svetlih obdobj ni bilo. Lučke svetlobe preteklosti se izgubljajo ob žarometih teme sedanjosti. Eno usodnih obdobj je bil čas plebiscita in hkrati čas vlade škofa Adama Hefterja. Odgovor koordinacijskega odbora pravi, da ga slovenska javnost ne sodi pravično. Kdo je torej bil ta škof? Znani avstrijski preučevalec manjšin Veiter piše o njem, da je veljal za »Deutschbetont« oziroma, da je bila njegova drža »Deutschtumsfreundliche«. Slovenski duhovniki, ki so preživeli tisti čas, vedo povedati še marsikaj. Zgodovina med drugim poroča o njegovem nastopu v času plebiscita, ko je ponižal dostojanstvo svojega položaja do te mere, da je napisal pamflet, v katerem nastopa zoper slovenskega generalnega vikarja in hkrati s tem zoper zagovornike slovenskega boja za narodno osvoboditev. Ne pozabi se obregniti ob srbsko in pravoslavno nevarnost, ki naj bi grozila Koroški. Obenem je spretno agitiral za avstrijsko stran, ko je nasprotnikom očital, da ne upoštevajo papeža. Deloval je torej kot pravi deutsch-nationalec. Eden izmed njih je bil tudi poznejši nacist Steinacher, ki je v času Hitlerjeve Nemčije zapisal: »Avstrija nismo hoteli reči. Nemčija nismo smeli, pa smo rekli Koroška.« Hefter je odgovoren tudi za preganjanje slovenskih duhovnikov po plebiscitu. Zorn navaja, da so takrat odstranili, premestili ali upokojili okoli 20 zavednih slovenskih duhovnikov, nekaj pa jih je moralo bežati. Med premeščenimi je bil tudi dekan Limpl, ki so ga kmalu zatem nacionalisti skušali ubiti. Znanega duhovnika Trunka pa je preganjal že med vojno, ko ga je ordinariat pregnal iz slovenske župnije Perave pri Beljaku in ga konfiniral na Jezerskem. Hefterjevo podobo nam dopolnjuje tudi njegov podpis pod izjavo, ki jo je dal skupaj s kardinalom

Innitzerjem in drugimi avstrijskimi škofi ob priključitvi Avstrije k Nemčiji leta 1938. V tej izjavi med drugim piše: »Am Tage der Volksabstimmung ist es für uns Bischöfe selbstverständliche nationale Pflicht, uns als Deutsche zum Deutschen Reich zu bekennen...«

Zanimivo je, da oba škofa, ki sta Slovencem naredila največ škode, Hefter in Köstner, rada navajata pismo papeža Leona XIII. Zato je prav, da si to pismo ogledamo. To je dokument, ki sodi v zastrupljeno ozračje zadnjih desetletij ječe narodov, stare Avstroogrske. Naslov pisma je: *Litterae Leonis PP. XIII ad Archiepiscopos et Episcopos Bohemiae et Moraviae*. Papež ga je napisal 20. avgusta 1901. Sklicevati se na to pismo v našem času je očiten anahronizem; tolmačiti ga je mogoče le z ozračjem, ki vlada v krški škofiji, katera se očitno še ni znala osvoboditi duha stare Avstrije. Pismo sicer spregovori o potrebi po medsebojni ljubezni. Toda v tem ni njegovo bistvo. Resnično podobo nam nudijo tile odstavki: »Jedenfalls verdient der Schutz der Muttersprache, wenn er sich innerhalb bestimmter Grenzen hält, keinen Tadel; was jedoch von allen übrigen Privatrechten gilt, muss auch hier als geltend festgehalten werden, dass bei ihrer Verfolgung der gemeinsame Nutzen des Staates nirgends leide. Es ist also Aufgabe der Leiter des Staates, unbeschadet der Billigkeit, den ungeschmälerten Bestand des Rechtes der Einzelnen zu erstreben, vorausgesetzt jedoch, dass hiebei das gemeinsame Wohl des Staates in Kraft bestehe.« »... wird ferner... der Vortheil folgen, dass die Diener des Heiligthums die Gläubigen wirksamer ermahnen werden, beim Schutze und im Kampfe um die ihrem Volke eigenen Rechte das Mass nicht zu überschreiten, oder, von allzu grossen Eifer fortgerissen, die Gerechtigkeit und das gemeinsame Wohl des Staates hintanzusetzen.«

Če prečitamo to pismo, vidimo, da letijo puščice izključno proti zname-njem prebujanja tlačenege češkega naroda, saj se je samo ta boril za pravice svojega jezika. Ukor je bil torej namenjen žrtvi. Namesto spodbude in solidarnosti s tlačnimi, ukor njihovemu preporodu. Namesto besede opomina tlačitelju, molk o tem, da sodi narodno zatiranje med nekrščanske dejavnosti. V tem pismu tudi vidimo isto misel, kot jo razširja današnja krška sinoda, ki se skupaj z deželnim glavarjem Wagnerjem bori zoper »emocije«. Vprašati se moramo, kaj so emocije? Videli bomo, da so pogoj narodnega obstoja in preporoda, kajti brez emocionalnih zgibkov ni dejanj in tudi ni obrambe. Emocij nimajo mrlič. Boj proti emocijam je torej v skladu s heimatdienstovsko zahtevo po miru pokopališč. Emocije namreč vzbudijo dejanja, ki utegnejo v zadnjem trenutku preprečiti, da žrtev s časom ne zdrsne v klavnico narodnega genocida. Pismo Leona XIII. je torej ne le zastarel in preživel dokument, ampak je bil že v svojem času skrajno negativen oziroma reakcionaren. Prva skrb mu je očitno bila skrb za avstroogrsko državo in za ohranitev takratnih družbenih odnosov.

Pismo še pravi, da se duhovnik ne sme mešati v spore med narodnostmi. Toda vprašamo se lahko, kako spravlja gospod Köstner to misel v sklad s tem, da je Mucher, ki ga list Naš tednik imenuje hujškaški župnik, lahko pri lanskoletnem slavlju abwehrkämpferjev v Vernberku govoril tudi take misli: »Wir können nicht genug deutscher Trachtenvereine gründen und andere Vereine und Ortsgruppen. Wir können nicht genug deutschen Fahren weihen und können diese nicht hoch genug in den Himmel heben, damit alle Welt sieht: Hier ist ein deutsches Land, ein deutsches Territorium. Damit alle Welt sieht, hier ist nicht ein slowenisches sondern ein deutsches Land...« In še bolj, kako je mogel imenovati kot vojaškega kurata J. Dullerja za nacistično provokacijo v Kotmari vesi na koncu letošnje pomladi? To izrazito protislovensko dejanje ob udeležbi SS Kameradschaft IV je torej škof poživil z blagoslovom zastave. To je samo drobec zločinskih provokacij in dejanj proti Slovincem, za katere je v polni meri odgovoren koroški škof. Zato je kakršnokoli opravičevanje njegovih ravnanj s strani slovenskih podpisnikov bodisi spričevalo njihove skrajne neodgovornosti bodisi njihovega popolnega analfabetizma v zadevah, ki so jih podpisali.

Zelo neokusno je torej taistega škofa imenovati kar za »mirotvorca«, ki naj bi bil žrtev napadov z dveh strani. Razen seveda, če ni mišljen »mirotvorec« pokopališč, kot smo že omenili. Tudi SS je bila »mirotvorec«. Še danes vladata mir in tišina nad številnimi grobovi njihovih žrtev. Podobno je dolgo tega umolknila slovenska beseda v premnogih cerkvah Koroške, čeprav se v njihovih klopih še vedno drenjajo potomci slovenskih staršev. Enako hitro padajo slovenski napisi na križevih potih.

O dušno pastirski oskrbi slovenskih vernikov na Koroškem dobimo več predstave v nekaj stavkih publikacije Cerkev na Slovenskem, kot v obširnem odgovoru koordinacijskega odbora. Čitamo: »Za osebne probleme dvojezičnega in slovenskega področja škofija nima posebnega škofovskega vikarja. Škofija tudi nima malega slovenskega semenišča... Pritisk nemške večine v deželi zelo otežuje pastirstvo... Raba določenega jezika v cerkvi je ponekod pogojena z dejavnostjo ponemčevalnih organizacij, torej spet oznaka (o uporabi jezika v Cerkvi, op. pis.) ni odraz dejanskega narodnostnega stanja.« Dodati moramo še, da se župnije spreminjajo v dvojezične, čeprav pravih Nemcev sploh ni ali skoraj ni, le zaradi zahtev zveržene nemškutarske miselnosti dela slovenskega prebivalstva. Pa tudi če bi bilo nekaj Nemcev: po isti logiki bi potem morala vladati dvojezičnost povsod v Celovcu, Beljaku in še marsikje drugje. Vsaj simbolično bi morala biti pri vseh obredih v stolnici v Celovcu. Krška škofija oziroma sinoda je torej odpravila le slovenske župnije in jih spremenila v dvojezične. S tem je uresničila okrožnico Heimatdiensta z dne 21. novembra 1923, ki jo je podpisal poznejši vojni

zločinec Maier-Kaibitsch. Okrožnica namreč zahteva, da si je treba »najnujnejše prizadevati, da se bodo te župnije (slovenske) spremenile v jezikovno mešane (slovensko-nemške).« To navodilo vojnega zločinca so torej pomagali uresničiti tudi slovenski člani sinode!

Pa tudi sam Inzko je pred leti jasno pokazal na raznarodovalno početje škofije. V brošuri »Koroški Slovenci v evropskem prostoru« piše najprej o zloglasnem Wedenigovem odloku, ki je ukinil dvojezično šolstvo, in dodaja: »Poleg tega se je poslabšal na manjšinskih šolah s šolskim zakonom in dekretom celovškega škofijskega ordinariata tudi položaj veroučnega jezika. Medtem ko je veljalo do sklenitve šolskega zakona načelo, da se mora poučevati verouk za slovenske otroke v materinščini, predvideva nova ureditev za otroke, prijavljene k slovenskemu pouku, poučevanje verouka v nemškem in slovenskem jeziku, na glavnih šolah pa samo v nemškem jeziku.«

Resnično podobo krške škofije nam riše tudi med drugim Naš tednik 16. junija 1976 pod naslovom: »Slovenski duhovniki – večkrat tujci v lastni škofiji« in »Verodostojnost škofije obremenjena«. Drugi članek nam nudi povzetek številnih kritičnih misli slovenskega duhovnika rektorja Kopeiniga. Grajal je, da ordinariat dovoljuje mašo ob prireditvah, kakršne so bile v Dobrli vasi, v Vernerku in Kotmari vesi. Bičal je manjkajočo solidarnost škofije drugje, pa to, kako daje škofija vse preveč pozornosti denunciantom, ki tožijo slovenske duhovnike, in raziskuje ovadbe, ne da bi prizadete duhovnike sploh povprašala. Kljub sklepom sinode še ni v dvojezičnih štampiljk in formularjev. V številnih farah, kjer doma še govorijo slovensko, sploh ni več slovenske liturgije itd.

Podobno piše Glasnik slovenskega duhovniškega društva v članku o slovenskih duhovnikih v zamejstvu: »Izkušnja po sinodi nas opozarja, da so sicer demokratični sklepi ostali bolj na papirju. V praksi nemške skupine zaradi agresivnosti, povezanosti in podpore od zunaj še nadalje vsiljujejo med slovensko manjšino raznarodovanje. Če se v strnjeni slovenski vasi pojavi le nekaj nemških vikendov, njih lastniki že zahtevajo nemško božjo službo.«

Resnico o razmerah v krški škofiji ocenjuje tudi dr. Grmič v zaključku svojega članka o Krški škofiji in Slovencih takole: »Spoznali smo lahko precej jasno, da je bila usoda slovenskega človeka na Koroškem tudi na cerkvenem področju skoraj ista kakor na drugih področjih njegovega življenja in dela. Slovenci so se povsod srečevali s podobnimi poizkusi potujčevanja in narodnega zatiranja.«

Naj omenimo še Udeta, ki v članku v Novi poti kritično oceni ravnanje krških škofov od Kahna dalje. Rohrachar je bil npr. tisti, ki je pod Hitlerjem prepovedal rabo slovenščine. Ude zaključuje: »Upravičeno je trditi, da kaže knezoškofijski ordinariat v Celovcu tudi v območju bogoslužja močne nemško-avstrijske nacionalistične tendence. Cerkev

je na Koroškem, kolikor je to zavisno od knezoškofijskega ordinariata in namške duhovščine, poleg šole najučinkovitejši germanizator.«

Tudi glede škofa Kahna ni vse tako, kot piše koordinacijski odbor, ki pravi, da je bil poseben prijatelj Slovencev. Johann Unterluggauer piše v knjigi, posvečeni škofovemu življenju in delu z naslovom »Škof Deo Gratias«, za katero je dal imprimatur znani Kadras, takole: »Er suchte den nationalen Frieden im Lande zu erhalten und bremste nach Möglichkeit den nationalen Streit, der auf slowenischer Seite besonders im Aufschwung der nationalen Bewegung in Krain seit Beginn der Achtzigerjahre eine starke Stütze fand. Er griff wiederholt im nationalen Kampf im Priesterseminar zugunsten der Deutschen ein und stellte den Grundsatz auf, dass im Seminar die deutsche Sprache die allgemeine Umgangssprache sein müsse.«

Ob koncu bi se lahko vprašali, kdo škoduje veri: tisti, ki opozarja uradno Cerkev, da vsaj minuto pred dvanajsto zavrne zlorabo, v katero je zabredla, ali tisti, ki se na vse pretega trudi, da bi zlorabo nekako prekril in opravičil? Popolna Cerkev seveda ni mogoča. Toda to naj ne bo opravičilo za zlo preteklosti in sedanjosti, ampak spodbuda, da se oboje odpravlja. Če ni mogoče ustvariti zemeljskega raja, to ne pomeni, da bi smeli visoki cerkveni uradniki soustvarjati zemeljski pekel.

ZNAMENJE, 1976, 6, 365–368

O KATOLIŠKEM GLASU

Delo poroča 24. 3. 1976 o belogardističnem pisanju Katoliškega glasu, ki izhaja v Gorici. V njem je bilo več člankov, ki pomenijo napad na Jugoslavijo. Nekoga, ki se zanima za razvoj in bodočnost zamejskih Slovencev, zadeva ne more pustiti neprizadetega. Kajti dobro za zamejstvo je v veliki meri odvisno od tesnega sodelovanja z matično domovino. Pisanje v Katoliškem glasu pa zabija klin med prizadevanji tu in onstran meje. Vrh tega ga zabija tudi med zamejce same, čeprav vemo, kako jim je potrebna enotnost; končno pa loči med seboj tudi katoličane. Prav v Gorici poznam nekaj katoliških intelektualcev, o katerih sem prepričan, da se s takim pisanjem ne strinjajo in upam, da ga bodo tudi sami obsodili in preprečili.

Na tak način je postal Katoliški glas velika nevarnost za naše ljudi v zamejstvu, ko je dal svoje strani na razpolago emigrantskim hotenjem. Razlog za nevarnost pa ni le v tem, da zabija klin. Še huje je, da s svojim pisanjem nadaljuje pisanje v kakem medvojnem Slovencu ali Slovenskem domu. Nadaljujejo torej tam, kjer so belogardisti morali nehati leta 1945. Že takrat njihovo delo ni bilo drugega kot nož v hrbet našemu človeku. Postali so navadno orodje fašizma in nacizma. Pisanje

v Katoliškem glasu kaže, da danes ne mislijo drugače. Zopet iščejo zaveznike, ne da bi jim bil mar pouk zgodovine, ki je vedno znova pokazal, da jih ti zavezniki izrabljajo za svoje cilje in jim življenje Slovencev in drugih Jugoslovancev ni nič mar. Ti zavezniki so jih tako zdaj kot v preteklosti kosali, npr. na kakih mirovnih konferencah. To bi storili zopet, če bi ustrezalo njihovi veliki politiki. Iskati v tuji politiki pomoč, je miselnost, ki ji ne kaže ponovno nasedati, saj je že nekoč pripravila dovolj zla.

Ta nečedna igra meče senco na svetla dejanja primorskih duhovnikov v času fašistične Italije in ne pomeni drugega kot izdajo tudi njihovega dela. Ob tej priliki naj omenim, da sem v zadnjih letih zelo jasno, javno in v pismu vabil in opominjal ljubljansko nadškofijo, da se distancira od svojih predhodnikov, ki so med vojno sodelovali z okupatorjem in zapravili ugled Cerkve. Žal opominov niso poslušali, čeprav so podobni nasveti prihajali tudi od nekaterih duhovnikov. V zadevi Katoliškega glasu imajo ponovno priložnost, da se distancirajo od enega in drugega, se pravi od belogardizma med vojno in novobelogardizma, ki hoče zasejati razdor v vrstah zamejcev.

PRIMORSKI DNEVNIK, 6. 4. 1976

URESNIČITEV

Okvir tej knjižici je dvajseto stoletje. V prvi polovici sta ga zaznamovali dve svetovni vojni. Toda kljub temu je sprva potekalo v znamenju upanja. Brezupno vzdušje ob koncu prejšnjega stoletja, fin de siècle, je bilo premagano. Znanost je stala pred novimi velikimi odkritji. Duhovni svet se je začel osvobajati zatohlosti in zlaganosti verskih ideologij in ustanov. Proti kapitalizmu in njegovemu brezdušnemu teptanju človeka je nastopil socializem, ki je obljubljal njegovo osvoboditev. Narodi so dosegli neodvisnost: najprej v mračni srednji Evropi po prvi svetovni vojni, potem izpod jarma kolonializma v svetu po drugi vojni.

Desetletja so minevala in upanja naj bi se izpolnila. Toda namesto pričakovanega se je morala zarja svobode vsepovsod umikati nazaj v upanje. Na koncu je bila le še geslo, fasada, za katero se je skrival isti duh nasilja in hinavščine kot v vseh prejšnjih stoletjih. Ljubezen do bližnjega, bratstvo, enakost in svobodo so zaznamovale grmade, papeške bule, giljotine in taborišča. Stoletje se končuje v znamenju brezupa, hujšega kot v času fin de siècle, kajti pred vrati je fin de millénaire.

Poskus osvobajanja človeka v socialistični družbi je prinesel začetek socialnega reda, ki ga je moral posnemati tudi zahodni svet. Toda kmalu sta se namesto komunizma razbohotila birokratizem in nasilje. Dogmatizem je zaustavil razvoj socialne misli. Končno se je vzhodni svet sesul, zahodni pa je začel demontirati socialno državo. Thacherizem in reaganizem sta najavila vstajenje povampirjenega kapitalizma, planetarnega kozmopolitizma izkoriščanja človeka po človeku. Množice na vzhodu, ki so še včeraj vzklikale svobodnemu delu, so zdaj začele ponavljati »Trg, Trg!« Zakorakale so v Evropo kot zibelko Trga, kot da bi od nekdaj ne bile v Evropi. Znanost je nadaljevala pot odkritij, toda kapitalistični ustroj sveta in njegova tehnologija sta privedla do hude ekološke krize. Narodi se niso zares osvobodili od cesarjev in kolonizatorjev, ampak so vstajali namesto njih domači zaslužnjevanci. Namesto osvoboditve vere so se spet oglasili ideologi verstev s svojim fundamentalizmom in nasiljem verskih ustanov. Spet je spregovoril srednji vek.

Stoletje in z njim tisočletje se končuje z navidezno zmago reakcije. Verske ustanove triumfirajo s pomočjo prevar sodobne množične psihologije. Namesto vere govori fideistična propaganda. Optimizem znanosti duši ekološka kriza: namesto bogastva je delež vseh ljudi rastoča umaza-

nija, ko niti zrak na vrhu planin ni več čist. Sneg na pobočjih, še ves svež, že sivi od saj. Namesto socialne države zmaguje sebično samouveljavljanje. Mali narodi iz okrilja svobode bežijo nazaj pod okrilje tvorb, ki so jih stoletja dolgo izkoriščale in ubijale. Slovenska politika se spogleduje s Habsburškimi, Rusija pa na kolenih moleduje ameriškega bogataša, medtem ko je njen Leningrad spet postal Sankt-Peterburg.

Zdi se, kot da se je vse upanje sesulo. Vsa dobra hotenja so umolknila. Pošteni humanisti in revolucionarji zagrenjeno čakajo na smrt. Ljudje ne vidijo ničesar več, razen sebe. Nekateri grabijo zase in obenem z zlobnim užitkom podirajo vse pred seboj. Čas reakcije je tudi čas regresije. Preteklost zmaguje, toda tudi nje nihče ne vzame prav zares, le okoristiti se hočejo z njeno modnostjo. V muzejih iščejo stare simbole in si jih pripenjajo na prsi. Slovenija je vrgla v kot svojo himno in hoče zavreči še zastavo, medtem ko je grb spremenila v pošastno znamenje bližajoče se katastrofe.

Taka je resnica časa, pa vendar v njej ni resnice. Saj resnica ni v minljivem.

Svetle zamisli prejšnjih stoletij dvajseto ni znalo uresničiti. Neizpolnjena naloga čaka prihodnje rodove. Zaradi njih je vredno pisati o vrednotah in resnici, čeprav se trenutno malokdo zmeni zanje. Današnji svet išče po knjigarnah samo metre knjig, da bi z njimi pomnožil kič svojih soban.

Sredi podrtega sveta ostajajo misli, kakršne so nam dali velikani preteklosti, vsaj za tiste, ki v času stiske vendarle kaj preberejo o vrednotah, da bi lažje prebrodili današnji čas laži in nesreč.

V vsem tem času je nastajala ta knjiga. Sprva so to bili članki, objavljeni v raznih revijah in časopisih, ki so odražali leta, v katerih so se pojavili. V začetku je bilo v njih še preveč upanja, preveč pričakovanja. Mnoga upanja so se izkazala za varljiva. Kar naj bi se izčistilo, se ni izčistilo, še več, še huje umazano je bruhnilo na dan. Družba in verstva so si pri tem podajali roke. Članki in razmišljanja so verno spremljali, kaj se je dogajalo. Zaman so opozarjali, kaj se pripravlja. Misel je s časom vred zorela. Ko je bilo tako zbrano delo predstavljeno založniku, je ta pomislil, ali bi ne bilo bolje vse skupaj podati na novo, bolj povezano v celoto. Spet so minila leta. Še naprej sem urejal članke, črtal, kar je bilo preveč, in ohranjal misli, ki naj bi bile dokument o tem, kako je misel zorela in na kaj se je oprla. To je bil čas, ko se je podirala polpreteklost in so vstajali iz grobov okostnjaki davne preteklosti. In tako se je uresničil nasvet založnika; duhovi smrti, ki so uhajali s pokopališč, so bili tisti, zaradi katerih je bila potrebna nova sinteza, nov izraz, potreben živim.

Polnoč je, čas duhov. Kdo ve, koliko let bo še trajalo, dokler ura ne odbije eno, ko se duhovi povrnejo v svoje grobove. Ta čas je treba

preživeti, vsem porazom in obupu navkljub. To je čas, podoben puščavskemu poletju, ki izsuši vse, da ostane le razbeljen kamen. Vsaj tako se zdi. Toda narava pod peskom le skriva semena, ki jim je namenila, da oznanijo novo pomlad. Zato to pisanje.

Prepričan sem, da je kljub temi, ki končuje tisočletje, ali prav zaradi nje še toliko važnejše prebirati pisce, omenjene v tej knjigi. Tolstoj, Rolland, Gandhi, Tagore in drugi govorijo prihodnosti. Dvajseto stoletje še ni bil njihov čas. Pa ne gre samo za to, da jih beremo. Vsako branje ima smisel, če je podobno kot pri jogi istočasno tudi vse življenje usmerjeno k iskanju in uresničevanju pravih smotrov. Mnogi izreki velikih ljudi nam kaj povedo šele takrat, ko sami doživimo isto. Doživimo pa bodisi ob udarcih in v nesreči, bodisi v tihih trenutkih, polnih radosti. Potem šele vemo, kaj so tisti možje hoteli reči in šele potem si upamo navajati jih. Kajti navajanje velikih misli, ne da bi človek čutil njihovo vrednost, bi bilo prazno delo.

Ta knjiga noče biti filozofija, če pod tem pojmom razumemo zgolj neko naporno razumsko dokazovanje in sklepanje. Toda je filozofija, če besedo razumemo dobesečno kot ljubezen do resnice. Je tudi vera, a spet le, če besedo razumemo kot notranje spoznanje in ne kot navlako človeku tujih podob in predpisov verskih ideologij preteklosti. Delo ni nastajalo v laboratoriju ali kabinetu. Nastajalo je sredi življenja. Kak drobec se je utrnil med kratkim premorom v ordinaciji, ko je odšel en pacient s svojimi problemi in sem čakal naslednjega. Nekaj jih je nastalo v trenutku, ko je sončni zahod rdeče ožaril nebo. Potem spet se je kaj utrnilo, ko je bilo tako hudo, da bi človek zavpil od bolečine. Nastalo je ob porazih in zmagah, drobnih in velikih, kakršnih ne manjka v nobenem življenju. Tako se je misel preverjala in tako je obenem iskala svoj izraz.

Beseda o vsem tem naj teče kar se le da poljudno, kot misel, kakršno potrebuje znanstvenik, ko poskuša preprosto pojasniti, kaj je delal in kaj spoznal. Toda predmet spoznanja je tu življenje, o njegovem jedru pa ni mogoče govoriti, kot govori običajna znanost. Nekje zmanjka besed. Preostane le še pesniška govorica, in tudi ta nekje odpove. Ostaja tudi glasba. Toda tudi v njej je nekaj, kar »ni tisto«. Romain Rolland v svojem Jeanu Christophu piše, kako je njegov junak, ko se je približal smrti, spoznal, da ves njegov trud po uglasbitvi ni mogel izraziti tistega, kar je res čutil. Enako velja za slikarja ali kiparja, za glasbenika in pisatelja. Šele pote, ko utihne beseda in se porazgubi zvok, se oglasi resnica, ki v molku govori sama sebi. Preden se to zgodi, naj tudi v tej knjigi spregovori drugačna govorica kot v prvih desetih poglavjih, prej pesem kot pripoved o doživljanjih mnogih ljudi, tudi o mojih.

Knjiga je o spoznavanju resnice v samem sebi in o veri, kakršna naj bi bila, in ne kakršno zlorablja čas, da bi dušil svobodo. To je vera, ki je

v človeku in ne v bogovih, v srcu in ne nekje za oblaki. Vera kot nekaj najresničnejšega in ne kot nekaj popolnoma drugačnega. Njo naj najavi drugi del, medtem ko naj prvi del pomaga odstraniti predsodke, ki branijo spoznanju pot do resnice.

BESEDE

Besede dejstva hkrati razjasnjujejo in zamegljujejo, približujejo in oddaljujejo. Včasih nastanejo zaradi njih prav zabavni nesporazumi. Toda nesporazumi morajo biti tudi veliko bolj resni in ljudje se celo sprejo, ker vsak po svoje razume kako besedo.

Z zapleti je še najmanj težav v tehniki, kjer so pojmi zadostno razmejeni in dovolj jasno izraženi. V vedah o človeku, kamor sodi tudi spoznavanje samega sebe, taka jasnost ni mogoča. Če se hočemo vprašanj prav lotiti, se moramo potruditi, da tuje besede prav dojamemo, svoje pa prav pojasnimo. Žal dostikrat tudi to ni mogoče. Besede kratkomalo ne morejo zares verno predstaviti resničnosti.

Pri tem niti ni bistveno dejstvo, da imajo besede večkrat kar po nekaj pomenov ali pa so nekoč pomenile eno, pozneje pa nekaj popolnoma drugega. Te vrste zapletov je lahko veliko ne le pri sorodnih jezikih, ampak tudi med različnimi narečji istega jezika.

Zveza, v kakršni beseda nastopa, in okoliščine, v kakršnih je bila uporabljena, ji dajejo svojski čustveni odtенок in s tem pomen, zato niti enake besede niso zares enake. Beseda bog recimo zazveni drugače verniku, ki si pod njo predstavlja neskončno dobro ali mogočno božanstvo, kot gospodarju, ki so mu med vojno v imenu boga požgali domačijo. Svojski pomen ima, ko je zgolj oznaka za skrivnost, drugačnega, ko pomeni poveljano bitje.

Še najboljši slovar ne pomaga. Ne preostane drugega, kot da besede sproti pojasnujemo, nekaj važnejših pa predstavimo že takoj na začetku.

Kaj je osebnost, kaj persona, kaj individuum? Navadno se sploh ne zamislimo, kaj je kdo mislil, ko je uporabljal eno od teh besed. Prezremo, da je nekaterim pomenila osebnost isto kot persona, se pravi samo nekaj zunanjega, nekakšno masko, skozi katero je v stari Grčiji govoril igralec na odru. Drugim pomenita osebnost ali persona le različnost posameznikov zaradi posebnih značilnosti vsakogar od njih. Spet tretjim pomeni osebnost celovitost človeka predvsem kot družbenega bitja.

Prav tako raznovrstno je pojmovanje individuum. Mnogim je isto kot osebnost. Kvečjemu pomeni posameznika, ki ima posebno razvito kako lastnost, ki ga odlikuje in loči od drugih. Vendar o individuumu beremo tudi nasprotno, kot o nečem bistvenem in nedeljivem v človeku, kar ga z drugimi spaja in kar je isto z nedeljivim bistvom samim po sebi.

Tako zamišljen individuum je torej nekaj drugega kot osebnost ali kot posameznik. V tem bistvenem pomenu naj služi individuum tudi nam, medtem ko naj nam osebnost ali persona pomeni podobno kot v sodobni psihologiji človekovo celokupnost oziroma celovitost, z vsemi razlikami in lastnostmi vred.

Namesto individuum lahko rečemo tudi jaz, vendar le v neosebnem, ontološkem pomenu. Po angleško je to Self, v staroindijski modrosti pa Atman. Znana je enačba, da je Atman Brahman; ali drugače, osnovna resnica človeka je eno z osnovno resnico vsega. Nemški mistik Eckhart je to globljo istost tako izrekel: »Eno k enem, eno iz Enega, eno v Enem in Eno v enem, večno.«¹ Namesto o individuumu bi tedaj lahko govorili tudi o globinskem jazu, ki se z zaimkom jaz seveda pomensko ne ujema. Spoznavanje sebe tedaj pomeni odkrivanje individuumu v sebi oziroma osnovne istosti ali absolutnega bistva.

Veda o človekovem bistvu vključuje vero in filozofijo. Ne smemo pa pri tem obojega niti deliti, niti vere enačiti z verstvom, filozofijo pa s kakim ozkim, razumarskim dlakocepstvom. Oboje, vera in filozofija, naj nam bo le ljubezen do resnice, ki zahteva celega človeka, zaznavo in čustvo, pa tudi razsojanje in dejanje. Vsaka cepitev bi bila nedopustna.

Vera, kot naj jo tu razumemo, je en vidik ljubezni do resnice, ki nas usmerja k bistvu, ki je sicer ves čas tu, a vendar nekako skrito, nedognano, neuresničeno. To je obenem nekaka notranja zaznava ali občutenje resnice in odnos do nje in do vsega, kar izvira iz nenehnega približevanja k spoznanju. Vera je tako rekoč »na poti«. Z njo je v marsičem podobno kot z naporom znanstvenika, ki je prepričan o obstoju resnice, pa čeprav je še ne pozna. Enako kot znanost mora vera svojo vedenje o resnici nenehno spreminjati in dograjevati.

Za enak namen kot beseda vera nam služi tudi tujka religija. Dobesedno pomeni nekaj ponovno povezati. Zaradi tega kot izraz ne ustreza povsem. Povezujemo dve ali več stvari. Tu pa, ko govorimo o bistveni resnici, se povezujemo z njo kvečjemu v prenesenem pomenu besede. V resnici pa gre za zlitje. Tako zamišljene vere ali religije zato tu ne razumemo kot kakršno koli verovanje ali verstvo z vsemi nauki, zapovedmi in ceremonijami vred. Vera naj nam pomeni nekaj prvinskega in osnovnega.

Verstva ali konfesije so torej nekaj drugega. To so le nekake okamnine vsakokratnega izraza vere in še vsega tistega, kar se je v dolgih obdobjih nanje prilepilo in naplavilo. To so večinoma starodavni nauki, pogledi, navade, obredi, predpisi za življenje, zapovedi itd. Naj je bilo kar koli od tega sprva še tako pristno, je sčasoma postalo podobno ideologijam in vedenjskim obrazcem, ki človeka ne osvobajajo več, ampak ga verižijo in odtujujejo samega sebi. S seboj nosijo pečat vsakokratnih razmer, nekdanje dojemljivosti in razumevanja. V njih se zrcalijo posebnosti minulih kultur in civilizacij. V vsem njihovem izrazu se verstvom zato

pozna, da niso upoštevala znanstvenih spoznanj, ki so narekovala nenehno spreminjanje pogledov v skladu z vedno novimi odkritji. Namesto tega so ustoličila govorico mitov in simbolov, ki so počasi izgubili vsak smisel. Tako so se vzdrževale predstave o raznih božanskih bitjih, od politeizma do podob o enem bogu.

Verstva so se kljub vsem slabostim ohranjala, ker so znala privabljati z resnicami, ki so jih prirejale in ujele v posvetni izraz svojih hotenj. Živela so vpeta v družbeni red vodilnih razredov ter si tako pridobila neizmerno družbeno in gmotno moč. S tako vlogo so tako prepojila ljudsko zavest, da so ohranila potreben strah in poslušnost celo v času astronautov in računalnikov. To je obenem pomenilo vzdrževanje nižjih stopenj duhovnosti, ki jih ni težko uporabiti kot opore oblasti.

Potem so tu verske skupnosti ali ustanove, ki naj bi služile udejanjenju in širjenju verstev. V resnici pa so tako močno zakoreninjene v zakonitostih sveta, politiki, družbenem redu, denarju, lastnini itd., da je vse to postalo vodilo njihovemu ravnanju. Značilna zanje je gola posvetnost, vendar prekrita s plaščem svetosti. Katoliška cerkev se celo razglša za »vesoljni zakrament rešenja«.²

Zaradi svoje posvetne usmerjenosti so se verske ustanove vrinile kot posrednik med človeka in njegovo resnico. Med njiju je stopil njihov uradnik, duhovnik. Svarilo Kierkegaarda pred vsako posredniško vlogo je ostalo nemočno. Kierkegaard seveda ni mislil samo na cerkev. Vsako posredništvo je imel za posredništvo neresnice, vključujoč svete knjige. Vendar velja to predvsem za verske skupnosti, ki skušajo s svojim posredovanjem obvladati vse bistvene dogodke v življenju ljudi, kot so rojstvo, poroka, smrt ali pa vprašanja krivde. Odločanje o tem, kaj je resnica, si je v katoliški cerkvi prisvojilo najvišje cerkveno učiteljstvo. V okviru verstev zato človek ne more biti svoboden in samostojen. Skupaj s cerkvami je vernik vprežen v voz posvetnih interesov.

S sektami se dogaja podobno. Sprva je v njih izraženo kako pristno človeško spoznanje ali hotenje, predvsem kaj takega, kar so večinska verstva zanemarila. Toda tudi taka pristnost, ki sprva vzbudi pozornost in pritegne, kmalu doživi usodo ujetega ptiča v kletki ustanove. Skupaj z ustanovo je v sektah še kletka ozka, duh v njej pa nestrpen in zadušljiv. Prvotna dobra misel ustanovitelja sekte se v rokah učencev kmalu spremeni v svoje nasprotje. Posebno še zato, ker kažejo psihiatrična preučevanja sekt, da je več kot šestdeset odstotkov njihovih članov razmeroma izrazito motenih osebnosti. Poleg njih so v sektah redno tudi vrinjenci, s pomočjo katerih poskuša družba sekto obdržati pod nadzorom, ali pa se v njej zbirajo agenti, ki jo skušajo zlorabiti kot orožje za dosego svojih ciljev.

Tudi bog je beseda, ki ima zelo veliko pomenov. Verstvom je bog neko posebno bitje, ki je nekaj drugega od narave in človeka. To je bog

teizma.³ Drugačen pomen ima beseda bog v deizmu, panteizmu in panenteizmu. Še drugačen pomen ima pojmovanje boga kot skrivnosti ali kratkomalo kot resnice, do katere se mora človek šele dokopati. V vsej raznolikosti pomenov naj nastopa beseda bog tudi tu.

Naslednja beseda, kjer v rabi spet ni enotnosti, je duhovnost. Nekaterim pomeni isto kot duševnost, predvsem tako, ki je nad zgolj nagonskimi in gmotnimi potrebami in danostmi. Vendar je primerneje o duhovnosti spregovoriti le v zvezi z res globljim iskanjem in doživljanjem bistvenih resnic o življenju.

Duševnost pa naj nam pomeni vse drugo, o čemer govori psihologija, ko opisuje svet in zakonitosti našega opažanja, čustvovanja, mišljenja, spomina itd.

Tako pridemo do vprašanja o svetem ali sakralnem. Ljudstva, ki so tisočletja iz roda v rod živela v najtesnejšem stiku z naravo in se v njo bolj celovito poglobljala kot kak razumnik za pisalno mizo, so čutila svetost v vsem. Desakralizacija je nastala šele s praznoverjem, ki je svetost pripisalo samo še posebnim predmetom ali stvarjem, ki so svetost sprva le simbolizirale, potem pa so si jo vso prisvojile. Blisk, grom, mogočne reke, gore in drevesa so obvladovala vse bolj desakralizirano zavest. Na koncu so verstva pripisovala svetost samo še svojim obredom in praznikom, svetim podobam in knjigam, cerkvam ali templjem in njihovim služabnikom.

Bolj ko je bilo sakralno izgnano iz sveta, bolj se je potem vračalo kot nekaj strašljivega ali celo zlega, podobno kot se gost v pravljici, ki je trkal na naša vrata, a smo ga odgnali, potem vrne kot maščevalni duh. Sveto je tedaj postalo človeku nekaj, kaj je občutil z grozo in trepetom, kot nekaj povsem tujega in popolnoma drugačnega. Temu ustrezno si je ustvaril tudi podobo boga, ki mu je pripisal človeške lastnosti. Tako je nastal bog sodnik, ki kaznuje vse, ki se mu niso hoteli pokoriti. Pred samoljubnim in ljubosumnim bogom je verniku preostalo le klečeplazno spoštovanje iz strahu in trajen strah pred smrtjo zaradi strahu pred soočenjem z mogočnim sodnikom.

Nekaj povsem drugega je doživljanje svetega v samem sebi in v vsem, kar je. Z njim postane sveto vse, tudi življenje živali, rastlin in kamnov. V tako doživljenem svetem ni več prostora za strah. Toda sveto začne spet bledeti, ko se vključi misel, ki ga hoče razčleniti. Spregovori o imanenci in o transcedenci, toda sveto ni ne eno ne drugo. Se pravi, da je nekje meja, kjer je treba znanstvene, filozofske in teološke knjige odložiti in raje poseči po pesmih, če hočemo razumeti, kaj so svetost, duhovnost, bog, individuum, globlji jaz itd. Vendar tudi pesniška govorica lahko zvabi le v golo čutnost in celo osladnost. Misel in z njo beseda sta torej dragoceno orodje, ki pa ne zmore vsega. Še pesem mora nekje utihniti. Tudi ona je le posrednik, ki se mora umakniti.

Težave z besedami nastajajo med drugim zaradi njihove omejenosti. Najslabše je, če jih tako omejene absolutiziramo. Psihologija množic nam pove, kako si v izrednih okoliščinah posamezne besede pridobijo skoraj absolutno moč. Ljudi naelektrizirajo za ali proti nečemu, ne da bi sploh razmislili, kaj je resnica in kaj je dobro zanje. Propagandne krilatice z magično močjo, kakršne uporabljajo verstva, poženejo ljudi v boj ali na kolena. Značilno zanje je črno-belo slikanje. Takrat, ko je treba kako misel razveljaviti, a zmanjka dejstev, zadostuje eno samo lažno geslo, ki naj ji vzame ugled. Izrazi, kot so idealist, materialist, ateist, panteist, solipsist itd., so nemalokrat rabljeni kot nalepka, ki naj ugonobi nasprotnika.

Ogledali smo si samo nekaj težav, ki jih nosi s seboj vsako sporočilo. Na koncu samo še nekaj o nazornosti sporočil. Predvsem jih na enak način sploh ni mogoče predstaviti hkrati najbolj razgledanim in najmanj izobraženim ali dojemljivim ljudem. Ponazoritve, ki se uklanjajo nižjim ravnam duševnosti, niso ustrezne niti njim, za razgledanega človeka pa morejo biti skrajno moteče. To velja za slikanje boga, dobrih in zlih duhov, pekla in nebes, hostije, krivde in kazni itd. Kdor take besede stalno govori ali sliši, se mu vtisnejo kot nekaki mejniki v mišljenje in se jih ne znebi več. Otroške slikanice o bogu, ki je hodil po zemlji, utrejo antropomorfne predstave za vse življenje. Vendar to ne govori proti potrebi po ponazoritvi in poljudni razlagi, ampak proti poskusom, kako poljudnost samo po sebi kot nekaj svetega vcepljati preprostim ljudem in otrokom. Otroci, ki bi slišali o poteh boga po zemlji kot o pravlji, bi bil, nasprotno, veliko na boljšem od tistega, ki mu je to bilo prikazano kot sveta resnica. Veliko razprav o verstvih, z njimi vred pa o življenju sploh ne pride nikamor prav zaradi okamnin takih svetih resnic, ki jih človek kot kamne prenaša v svoji podzavesti ne glede na to, ali vanje veruje ali ne.

Najglobljih in najpristnejših doživetij in spoznanj pa ne omejuje samo nemoč besed. Vedno se začetni preblisk resnice že pri tistih, ki so ga doživeli, hitro ukloni ustaljenim načinom dojemanja in razmišljanja. Zaradi začetne silovite jasnosti in prepričljivosti ne opazimo, kako se vsak nauk toliko bolj pogreza v sivino vsakdanjosti, kolikor dlje je njegova misel od začetne iskre. Med ustanovitelji verstev in filozofskih šol v tem ni razlik. Kak Parmenidov »Ono, kar je«, Kantov moralni imperativ, Bergsonov vitalni elan ali Marxov antropološki materializem so le iskre, ki jim njihova misel ni mogla slediti do kraja.

Resnični ustvarjalci so nemalokrat uničili lastna dela, čeprav, kot naš slikar Petkovšek, šele zaradi bolezni, ki ga je v nasprotju z njihovo vrednoto soočila z neuspehom vsakršnega človekovega dela. Spoznali so, da ni »Tisto«, kar so naredili. Podobno zamika človeka, ki stoji pred zbirko največjih knjig modrosti tisočletij, da bi vse skupaj zmetal proč. V vseh verstvih in filozofskih razpravah se resnica najprej prižge, potem pa izgublja v temi.

OVIRE

Ena od ovir pri spoznavanju samega sebe je v zaostalih oblikah duhovnosti, ki jih današnja verstva še vedno na široko ponujajo in utrjujejo, seveda v sodobnejši preobleki. To je duhovnost na nižji, malikovalski ravni. Druga ovira pa je sodobna, zgolj v zunanji svet obrnjena miselnost potrošništva, ki jo napaja množični zgled okolja. Za obe oviri so značilni predsodki s svojo ozkostjo in nestrpnostjo. Obe človeka oddaljujeta od samega sebe.

Omejena duhovnost na eni strani in povsem posvetna naravnost na drugi sta kakor dva malika, ki terjata zase vso pozornost, vse drugo pa prepuščata slepoti. Kakor vsak malik sta polna blišča, ki privablja. Mrk vrednot zakrijejo vedno večje izpisane pozlačene črke o njih. Med njimi so na prvem mestu Svoboda, Upanje, Ljubezen, Pravica, Bog.

Zlato tele ni nič drugačno. Med enim in drugim malikom, verskim ali posvetnim, sploh ni bistvene razlike. Pohlep grabi obakrat na vse strani. Častilcev malika ne zmanjka, saj verujejo v nagrabljeni denar in užitek. Ne spregledajo varljive maske, ki skriva smrtno želo. Množice drviyo k maliku, ne da bi se zavedale prepada, ki zazija na poti k njemu.

Enako kot blišč, preslepi razum v službi malikov. V resnici ni drugega kot zveržen racionalizem, ki ga spremeni iz enega najplemenitejših človekovih orodij v orožje, ki mu izbije resnico iz rok. Človek brez razuma postane sam orodje njemu tujih sil. Toda vsaka skrajnost ali nenaravnost se slej ali prej konča s krizo. Ljudje se znajdejo v hudi stiski. Zavedo se praznine, ki so jo imeli za polnost. Denar se razkrije kot blato, cerkveni blišč pa kot navaden kič, brez duha v sebi. Če ne prej, se to zgodi takrat, ko usahnejo še poslednje resnične dobrine. Vse večja zunanja stiska sproži notranjo. Toda le malo jih je, ki se v nesreči streznijo in se odženejo kvišku, ven iz zasmrjenega brezna ljudske neumnosti in pokvarjenosti.

Nekaterim je streznjenje le kratkotrajno. Vajeni prividov in predsodkov kmalu zamenjajo prejšnjo prevaro z novimi. Namesto denarju se vržejo v objem cerkvi, ali obratno. Zaletavanje iz ene skrajnosti v drugo je še značilnejše pri izobražencih, ki so bili dobri strokovnjaki na svojem ožjem področju, povsod drugod pa so ostali plitvi in nebogljeni. Ko jih je vrglo iz tira, so se znašli nepripravljeni, da bi zares dojeli, kaj se je zgodilo. Postanejo spreobrnjenci, ki so zamenjali enega malika z drugim. Ker so v svoji stroki znani in ugledni ljudje, postanejo zgled še drugim, da storijo enako.

Več je ljudi, ki jih niti kriza ne premakne in se s še večjo ihto poženejo za lažnimi prividi. Še bolj krčevito grabijo in plezajo po lestevici družbene pomembnosti ali bogatenja, dokler končno ne zgrmijo v prepad. Veliko jih je, ki v stiski iščejo sebi enake. Ne znajo več biti sami. Zbirajo se v klope in tolpe. Samo v njih še najdejo smisel, ki jih drži pokonci. Zaživijo mimo sveta ali proti njemu. Često si najdejo grešnega

kozla in prenesejo nanj vse svoje napake, potem pa se znesejo nad njim. Spet drugi obupajo, zgolj še životarijo v malodušju, ali pa jim brezizhodnost vsili v roke kozarec.

To so zgledi, ki preprečujejo iskanje resnice. Ljudje začnejo govoriti, da so nemočni in da ni izhoda. Edini bog jim postane iskanje najnižjih oblik ugodja. Morda se še vozijo v dragocenih limuzinah, a so kakor nekake fantastične lupine hroščev, brez osebnosti, ki se jim je že davno razcepila v slepo vreščanje stoterih glasov človekovega dna. Enaki so, ko poklekajo pred zaukazanim bogom, diktatorjem ali »demokracijskim« predsednikom.

Rojstvo malikov je že v otroški dobi. Razni vplivi v času otroštva in med šolanjem morejo kasneje postati nepremagljive ovire. To še posebno velja glede verske vzgoje, ki se je v preteklosti pretežno zožila in izrodila v verouk. Verouk v smislu pouka verstva je zato še vedno med prvimi učitelji nezrele duševnosti, ki onemogoča z rastjo let tudi rast osebnosti. Otrokom vcepi nazore, podobe in navade, ki se jih bolj ali manj oklenejo za vse življenje. Zakoliči razvoj, ki ga pozneje ni lahko spremeniti. Posledice nosijo poznejši verniki ali poznejši neverniki, vsak na svoj način. Prvi se vrtijo okoli svojega malika in molijo k njemu ter ga po potrebi tudi z mečem branijo. Drugi pa ga smešijo in skušajo vreči s prestola. Ne eni ne drugi pa ne spoznajo, da se sploh ne pečajo z vero, ampak le s čudnimi prividi duševne zasvojenosti. Prve kozarce jim jih je v otroških letih natočil verouk.

Verouk nauči otroka zožene in odtujene duhovnosti, ko svetost življenja omeji le na nekaj verskih predstav. S ponazarjanjem uniči bistvo. Odtujenost od samega sebe postane osnova za pogled na vse življenje in ne samo na vero. Hkrati s češčenjem duhovnih podob se otrok navadi češčenja posvetnih malikov. Celó v znanosti se kasneje tako vzgojena oseba ne more osvoboditi gledanja, ki se oklepa podob in predstav o resnici, namesto da bi videla resnico tako, kot je. Na tak način nastajajo ideologije na vseh področjih, od znanosti in umetnosti do politike. Stvari, tudi razum, trgajo iz naravnih sorazmerij in jih posplošujejo. Prevladajo zveličavne resnice avtoritet, ki dejansko sploh niso resnice. Spričo take osnovne odtujenosti izgubijo vsak smisel lepe besede o ljubezni in poštenju, ki jih tako pogosto slišimo v cerkvah obenem z besedami odtujenosti. Odklon od svoje notranje resnice človeka razdvoji, ob kaki hudi preizkušnji pa dokončno razkolje ali uniči.

Verouk praviloma poteka v skupnostih. Hote ali nehote utrjuje čredni nagon. Dokler je samo ena čreda, se zdi vse v redu. Ko pa se ena čreda sreča z drugo, se pojavi zlokobna »MI« in »ONI«. Pri tem smo seveda samo »MI« izbrano ljudstvo. »ONI« pa so v najboljšem primeru pomilovanja vredni reveži, ki jih je treba poučiti in asimilirati, ali pa že kar nevarni sovražniki, ki jih moramo uničiti. V posesti najvišje resnice smo

samo »MI«. To je logika verstev, saj se vsako od njih smatra za najvišje in najpopolnejše. Ni torej čudno, če najdejo sociologi med verniki največ avtoritarno togih osebnosti s kopico predsodkov, nestrpnosti, totalitarnosti in rasizma.

Ko mine čas otroštva in verouka, nadaljujejo verske ustanove začeto delo s pomočjo svojih nauk, obredov in zbiranja vernikov. Toda na tak način ne moreta zoreti niti osebnost niti duhovnost. Vse ostaja v skrbno omejenih kalupih. Nezrele otroške predstave se le navzven pobarvajo bolj odraslo. Vsaka od njih dobi vlogo malega malika, se loči od drugih in cepi duševnost. Nastane izključujoča, stisnjena in krčevita osebnost. V njej seveda ni resnice, zato taka duševnost beži pred vsem novim in nenavadnim in se zateka pod varstvo ustaljenih pogledov. Samo v njih najde varnost, medtem ko od povsod drugod preži strah. Prihiatri, ki teh dejstev ne poznajo, s presenečenjem ugotavljajo, da se verniki proti pričakovanju bolj nevrotično odzivajo na kake udarce v življenju kot neverniki.

V vzdušju, ki ga ustvarjajo ideologije, skoraj nihče ne opazi, da mnoge »resnice« sploh niso resnice. Kdor pa to opazi, se navadno ne odvrne samo od neresnic, ampak z njimi vred zavrže tudi resnico. Odpadu ali odklonu od verstva sledi zato tudi zanikanje vere same po sebi. Pomemben sociolog je zapisal, da je vsa kritika vere pravzaprav le kritika praznoverja, ki paradira v verski preobleki.

Med posebno velikimi »resnicami«, ki jih vceplja že verouk, so miti in dogme o nečem, česar noben nauk ali beseda ne more zajeti ali izraziti. Dogma naj bi bila kvečjemu destilat ali kristalizacija resnice, vendar je v praksi samo njena okamnina. Z vso svojo težo pritiska na človeka in ga trdno drži, da ji ne more uteči, posebno še, če je zanemaril svojo osebno in duhovno rast.

Mitologija ima v sebi sicer čudovito simboliko, a je z njo tako, da mora izpuhteti v nič, saj se šele potem prikaže njeno sporočilo. Simbol je kakor ovoj, ki ga je treba zavreči, če hočemo videti, kaj je v njem. Enako je z miti, ki pripovedujejo recimo o rojstvu božjega otroka, njegovem razkosanju ali smrti in ponovnem rojstvu ali vstajenju. A kaj, verstva iz ovoja delajo večno resnico, vsebino pa prikrojijo po svoje.

Rešujejo lupino, uničujejo pa jedro, čeprav je že Eckhart dejal: »Če hočeš jedro, moraš streti lupino!«¹ Iz velike modrosti delajo veliko neumnost.

Jung⁵ je učil, da so miti podobni obrambnemu zidu, ki preprečuje nenadni nenadzorovan vdor velikanskih sil kolektivne izvenzavesti v zavestno življenje. Se pravi, proti pravcatemu vulkanskem izbruhu, ki bi ogrozil človekovo osebnost. So kot nekaki pretvorniki velikih napestosti v tok, ki ga še prenese naše omrežje. Seveda to velja le, dokler so živi in so še kakor okno, ki dovoljuje pogled v obe smeri. Indijski filozof

Radhakrišnan je iz podobnih razlogov cenil mit in obrednost kot način oziroma stopnjo vzpenjanja od nepopolnega k popolnemu. Zahteval pa je, da pri koreninah nižje duhovnosti ne obtičimo in se ne vračamo k njim. Zapisal je: »Boriti se za star sistem, kot smo ga prevzeli, pomeni boriti se na napačni strani.«

Tudi nekateri psihologi obžalujejo možnost, da bi miti izginili, saj bi z njimi izginili toplina in pestrost, ki jo prinašajo s seboj. Brez njih bi bil svet pust in prazen, je menil psihiater W. Kretschmer. Toda čas gre neizprosno naprej. Magična duševnost se vendarle umika, čeprav je še vedno močno navzoča. Z njo se v pravljico umika tudi mitologija, ki samo še kot pravljica lahko odkrije svoj globlji pomen. Nikomur pa ni potreben mrtev mit, kakršnega skušajo do konca izrabiti verstva, ki se vrivajo med človeka in njegovo vero. Vračajo se k temeljem nekdanjih stavb, izkoriščajoč naravno domotožje po minulem. Toda vse, kar skušajo umetno obuditi k življenju, se spreminja v demonsko silo, kakršna sta današnji verski tradicionalizem in fundamentalizem.

Namesto da bi v pravljici o tem, kako je devica rodila, pomislili na naravni »čudež« rojstva lepe cvetlice, ki je zrasla kakor iz nič ob prašni in zvoženi cesti, se verstva zatekajo v navadno praznoverje, ki ljudi trga od resnice.

Preteklost, ki sili v današnji čas, je vedno nasilje, ki zbudi protinasilje. Odtod nastop ikonoklastov, ki uničujejo podobe in rušijo svetišča, namesto da bi skrbnikom muzejev prepustili, da čuvajo vse to kot spomin na nekaj, kar je bilo. Preteklosti se s silo ne da in ne sme odganjati tudi zato, ker je še vedno del identitete številnih ljudi, ki bi se zrušili, če bi jim ta del identitete s silo iztrgali. To pa seveda ne pomeni, da bi morali preteklost umetno vzdrževati.

S preteklostjo se druži množičnost, ki enako preprečuje zblížanje z resnico. Psihologija množic nam pove, da je duševna raven množic nižja od ravni vsakega posameznika v njih. Posameznik v množici nazaduje na nekdanje nižje stopnje razvoja duševnosti. Enako kot z množicami je z javnim mnenjem in večinskimi stališči. Niso kašipot k resnici.

Ljudje vseh časov so kaj malo odporni do vabil zvodnikov, ki izkoriščajo prav množičnost, da si jih podredijo. Enako velja povsod. S pomočjo velikih zborovanj ali koncertov, romanj, množičnih občil, posebno še televizije, in z drugimi sredstvi propagande dandanes še bolj uspešno kot včasih uničujemo sposobnost neodvisnega mišljenja in napredka. Prevladuje enoumje, h kakršnemu težijo tudi vsa verstva. To je vzdušje, v kakršnem rinejo na površje osebe s hlapčevsko naravo, ki so kot posamezniki strahopetni, v okviru ustanove pa kruti in neusmiljeni izvrševalci njenih hotenj in glasniki njenih pravovernosti.

Do regresije⁶ v preteklost prihaja tudi v času kake hude osebne krize ali nesreče. Če ljudje v notranji veri niso dozoreli, in to velja za večino, jim

ob krizi bruhne na dan infantilna, mitološka religioznost z vsem svojim antropomorfizmom in praznoverjem. Celo, če je kdo bil prepričan ateist, se zgodi, da v strahu pred bližajočo se smrtjo pokliče duhovnika, da mu da poslednji zakrament. Opazujemo, kako si ljudje iz take ali drugačne stiske skušajo pomagati tako, da se spremenijo v pravcate konvertite.

Enako kot vračanje v preteklost, oddaljuje od samega sebe tudi zožitev duševnosti, ki jo povzroči kakršna koli pretirana enostranost. Tak je npr. izključujoč poudarek razumu, ki se pri tem sam najprej sprevrže v nerazum in potegne osebnost za seboj v neresnico. Absolutiziranje razuma ga spremeni v malika, ki povzroči podobne motnje, kot se dogajajo pri verskem malikovanju. Zgodi se, da ostane v vidnem polju samo ena stvar, vse drugo pa ostaja v temi neznanja. Nastane slepa pega za številna dejstva, brez katerih ni mogoče nikakršno pravo samospoznanje. Te vrste je ozki racionalizem, ki vidi resničnost samo še v nečem merljivem oziroma objektivnem. Čustvenih dejstev, estetike, etike in duhovnosti taka »znanost« ne more dojeti, če pa vendarle mora imeti opravka z njimi, meri le njihov zunanji izraz, bistveno pa prezre. Niti ne zave se, da ni nikakršna prava znanost, saj je dostop do resnice le v spoznavanju objektivnega in tudi subjektivnega.

Zoženo gledanje v našem tehnološkem in racionalističnem obdobju nudi nekakšno oporo le še »veri« v materialne dobrine. To je obenem vera v količino. Želi si več in več, več denarja, več premoženja, več užitkov, višji družbeni položaj, več politične moči. Pri tej veri odloča število. Resnico vidi le v njem. Ker tako misli, prezira vse majhno. Manjšine odriva na rob zavesti ali pa jih hoče asimilirati. Hoče si prilastiti več in več. Odtod imperializem držav, narodov, ras, jezikov, verstev. Tudi imperializem moškega spola, ki spreminja žensko samo v objekt spolne naslade. V takem svetu ni prostora za pristno umetnost in vrednoto. Lirika in intimnost sta samo še v posmeh. Namesto individuuma spregovori egoizem.

STRAH

»Iz strahu pred Njim piha veter. Iz strahu vzhaja sonce. Iz strahu gori ogenj, kot tudi Indra in smrt, peta,« beremo v Upanišadah.⁷ Strah je neločljivo povezan s svetom in je kot tak eden od najpomembnejših oblikovalcev človekovega obnašanja. Vplete se in pokvari celo najstrožjo logiko. V strahu se misel in čustvo skrčita in zadržneta, da nastajajo pravcati vozli duševnosti, ki se jih človek ne znebi zlahka, ali pa se jih sploh ne. V strahu zbeži, klečeplazi, laže, napada, ubija, se sam ubije. Strah, ki mu človek ne upa pogledati v oči, prede začarane kroge vedno novega strahu. Spreminja se v zavratno tesnobo, ki upogne hrbtenico in hromi vsak korak. Zaradi vsega tega je strah ena od največjih ovir pri notranjem osvobajanju.

Tesnoba se zgošča v jedra, ki so trša od grč. Od njih se odbije vsaka misel ali čustvo, ki hoče drugam, kot zavaja strah. Grča postane tabu, ki mu ne smemo blizu. Če nanjo opozorimo, se izraz obraza prizadetega zategne, oči se mu odvrnejo, glas onemi. Ob tako zgoščenem strahu ni več razsodnosti, saj strah udari v slepoto. Nastopi tako imenovana hiponoična zavest, racionalna misel pa se zatika in lepi. Ljudje se samoobrambno zbirajo v gručice, ki spregovorijo v jeziku množic in lahkovernosti.

Strah izobražencev je še bolj zavraten. Začarani krogi v še silovitejših vrtincih zveržijo misel. Genialnost na ozkem področju stroke pospremi popolna slepota povsod drugod. Toda ljudje na izobražence vendarle gledajo navzgor, kot npr. na ugledne literate in znanstvenike. Prisluhnejo jim tudi takrat, ko govorijo o stvareh, ki jih sploh ne poznajo.

Že v davnini so iz strahu nastala verstva strahov in duhov. Njihova podoba se je iz roda v rod bogatila z novimi mitičnimi bitji. Ker pa je ves čas ostal v ozadju strah, so v nečem ostajala enaka, čeprav so prevzemala tisočero božanstev ali pa so molila le eno. Trojica judovskega, krščanskega in islamskega verstva si je narisala enega boga nekje visoko nad svetom. Glasno so klicala k njemu, kot da bi bil neznansko daleč. Dlje ko so ga odrivala, bolj je bil velik in obenem veličasten ter grozovit. Postal je ljubosumen stvarnik, ki je zahteval poslušnost in češčenje, bog sodnik, sposoben srda in maščevanja. Pred njim so verniki začeli klečeplaziti v spoštovanju iz strahu, enako kot se zvirajo ljudje pred denarnim mogotcem.

Verstva strahu so strah sproti utrjevala, med drugim tudi tako, da so ga s pomočjo svojih služabnikov uporabljala kot sredstvo vladanja in pokorščine cerkveni in posvetni oblasti. Naravno je, da so zato postala orodje vladajočega razreda. Poslušnost so povzdignila v najvišjo vrlino.

Tisočletna praksa jih je seveda naučila, da je treba strah skrbno odmerjati. Biti ga mora ravno prava mera. Prevelik strah bi uničil svet in verstva, če ne bi iznašla različnih načinov sprave z bogom ali bogovi. Tej je namenjen npr. zakrament pokore, ki odvzame človeku vse grehe in obenem, vsaj za nekaj časa, strah pred kaznovalnim bogom. Toda odvzame ga le, če se vernik podredi Cerkvi in izpove njenemu duhovniku, ki po »pooblastilu«¹ božanstva izreče odvezo: »In jaz te odvežem tvojih grehov v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha.« Spoved torej ni nikakršna psihoterapija, ki bi bila v korist človeku, ampak je njena naloga, da ohrani moč zastraševanja v kar se le da učinkoviti meri. Vernik ostaja na tak način odvisen od strahu, ki postane vedno močnejša pregrada pred njegovo lastno notranjo svobodo.

Razen že predelanega strahu, kakršen se izraža v verstvih in nevrozah ter se zaleze v vse pore, ostaja tudi osnovni strah pred dejstvi, ki življenje grenijo, ogrožajo ali uničujejo. Še najbolj pravična družba

takega strahu ne odpravi. Urejanje družbenih in gmotnih okoliščin življenja je seveda važno, ne daje pa odgovora, kako pregnati tesnobo. Prvobitnega strahu pa v vsakdanjosti niti ni treba odpravljati, saj ima svojo varovalno vlogo.

Prvotna vprašanja vere so, odkod in zakaj sta življenje in svet ter kako razumeti tisto, kar je Frankl²³ imenoval tragično trojko v življenju: bolečino, krivdo in smrt. Če bi hotela ohraniti svojo pristnost, bi se verstva morala vračati k tem eksistenčnim vprašanjem tako dolgo, dokler ne bi našla zadovoljivega odgovora s pomočjo celotnega človeškega vedenja.

Šele neizprosno soočenje tudi z najbolj neprijetnimi dejstvi in najtežjimi neznankami pripomore, da se začne strah umikati. Potem dobimo popolnoma drugačno sliko, kot jo vidijo prestrašene oči. Skupaj s strahom izgine tudi njegov krčevit prijem, ki cepi, duši in veriži našo duhovnost. Šele osrediščenje nam bistveno omogoči prodor v »sredo« stvari. Stvari in dogodki, pred katerimi je človek kot bitje popolnoma nemočen, izgubijo svoj odločilni pomen. Z občutkom za eno v sebi in v vsem, kar je, mine poprejšnja eksistenčna groza.

Poprečen človek je zaenkrat od takega cilja še zelo daleč. Ogromen znanstveni in tehnološki napredek je tesnoba celo še povečal. Z zanemarjanjem notranje narave je povzročil vedno večje neskladje med »notranjim« in »zunanjim« znanjem. Strah pred smrtjo in boleznijo sta zdaj hujša kot pred sto in več leti, ko sta bili obe veliko bolj del vsakdanjosti. Psihiatrične ordinacije polnijo ljudje, ki si nočejo priznati, da jih muči tesnoba, in odklanjajo pogovor o svojih bojaznih. Kar iščejo, je le recept za pomirjevala, ki pa jih dolgoročno še bolj iztirijo. Toda več o tem na drugem mestu.⁸

KRIVE POTI IN ZLORABE VERSTEV

Verstva in njihove ustanove so ljudje od nekdaj izkoriščali za povsem drugačne namene, kot naj bi jim služile. V našem okolju je predvsem znano, kar se je v tem pogledu dogajalo z judovsko, krščansko in islamsko kulturo. Že biblija je pisala o farizejstvu in spreminjanju tempelj v tržnice. Kasnejša zgodovina je ena sama veriga dogodkov, ki so pripeljali do grozodejstev v imenu verstev. Skoraj odveč je tu ponovno spomniti na verske vojne, blagoslavljanje imperialističnih pohodov, inkvizicijo, sežiganje čarovnic, preganjanje in izobčevanje znanstvenikov itd. Med najhujše zločine se lahko prištevata uničevanje staroselskih kultur in genocid domorodnega prebivalstva, še posebno v Ameriki in Avstraliji. V Avstraliji so npr. redovnice dobesečno trgale otroke materam iz rok, da so jih dale v verska vzgajališča, kjer so jim največkrat za vedno pretrgali vse stike s starši.⁹ Prezreti tudi ne moremo kulturnega in duhovnega genocida, ki ljudi odtuji od samih sebe in jih poneumni,

posebno še, če postane kako verstvo prevladujoče. Protestantski pastor Bonhoeffer, med drugo svetovno vojno žrtev nacizma, je pisal: »...opazamo, da vsak močnejši razvoj zunanje moči, tako politične kot religiozne narave, poneumni veliko število ljudi.«¹⁰

Navedeno zlo ni zgodovina, ki je bila in je za nami, ampak se nadaljuje v današnji čas in obljublja, da bo enako v prihodnosti. Na Slovenskem je še dobro v spominu sodelovanje Cerkve med drugo svetovno vojno z nacističnim okupatorjem. Komaj je nedavno kleknila cerkvam nenaklonjena družbena usmeritev, so že spet hitele uresničevati, kar so morale pred slabega pol stoletja prenehati. Zanimivo je pričevanje slovenskega revolucionarja Fistra¹¹ iz časa marčne revolucije na Dunaju 1848. Kot duhovnik in profesor je postal eden od njenih voditeljev. Po propadu revolucije je moral bežati v Ameriko, kjer je odložil svojo vero in cerkveno službo. Amerika tistega časa je bila veliko svobodnejša od zatohle Srednje Evrope, od koder je prišel. Ko pa se je po tridesetih letih vrnil nazaj v Avstro-Ogrsko, je našel spet vse tisto, kar je zapustil ob odhodu: hinavščino, zatohlost, mrak, duhovno bedo in neumnost. Njegove knjige pravzaprav dobesedno opisujejo gnilobo tudi sedanje duhovne kulture, čeprav opisujejo petdeseta in devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Krive poti verstev torej niso stvar preteklosti. Kar je s časom drugače, so samo oblike zlorab, njihovo bistvo pa ostaja enako.

Zloraba je kakor bolezen: napade tudi zdrav organizem, vendar se loti predvsem načetega. V njem se počasi ukorenini, tako da zdravega od bolnega ni več mogoče ločiti. Patologije tedaj ni mogoče odstraniti le z nekakšnim umivanjem ali prepihom, ki bi recimo iz cerkvenih soban odnesel prah stoletij. Enako je z razvojem verstev: patologija prežame s seboj njihovo ideologijo in postane del veziva cerkvene zgradbe.

Del tako nastale patologije je razvoj sposobnosti manipuliranja z ljudmi. Pretanjeni načini vplivanja in znanosti, kako nekoga oviti okoli prsta ali pa ga osmešiti in oblatiti ter na koncu uničiti, tako kot še marsikaj drugega ne sodijo med napake in zlorabe cerkev, ampak med njim ustrezajoča orodja. Prenova ali aggiornamento, ki jo je pred ne tako dolgim časom razglasila katoliška cerkev, je bila zaradi tega prevara, in to ne glede na iskrenost nekaterih, ki so si jo zamislili. Podobno velja glede poskusov, kako dati Cerkvi socialno razsežnost. Marx je o tem mislil: »Socialna načela krščanstva so upravičevala antično suženjstvo, poveljevala srednjeveško krščanstvo, in znajo v stiski braniti tudi tlačenje proletariata. ...socialna načela krščanstva pridigajo strahopetnost, zaničevanje samega sebe, ponižnost, skratka vse lastnosti sodrge...«¹² V vseh verstvih so sicer tudi zdrava tkiva, toda kot organizem so toliko prežeta s patologijo, da jih ni mogoče popraviti tako, da bi lahko človeka vodile k resnici. Kar učijo, ni vera, ampak zgolj konfesio-

nalna doktrina, in ni morala, ampak le moralizem. Verstva so dejansko le odtujena vera in morala, podobno kot je z odtujenim delom, ki ga je šele treba osvoboditi. Pisatelj Romain Rolland je to dobro spoznal. Drobci resnice v verstvih ga niso premotili, da bi jim zaupal. Menil je: »Tistih nekaj drobcev resnice pomaga zakrinkati laž.«¹³

Pot k spoznavanju sebe tedaj ni pot verstev, ampak sprotni spoznavni razvoj, in ni teologija, ampaj prej psihologija in njeno nenehno preverjanje v resničnosti. Toliko hvaljen krščanski etos ni drugega kot mračnjaštvo.

ODKLON OD VERSTEV, ATEIZEM

Odtujitev verstev od človekovega bistva je povzročila, da so se zanemarile resnične človekove potrebe in da je prevladalo le še zanimanje za gole užitke, naslado, denar in družbeno samouveljavljanje. Pospešila je nastanek nevere, kateri nič ni bilo več sveto. Človek ni več razmišljal, kaj sodi k resnici vere in kaj k neresnici verstva. Zavrgel je oboje. Tako je zverženemu verstvu (teizmu) sledilo zverženo brezverstvo. Oba sta povzročila, vsak na svoj način, da so ljudje opuščali razmišljanje o sebi in svetu s ciljem, da bi v obeh našli kak smisel. Odtrgani od bistva so se predali na milost in nemilost vetrovom, ki so jih obračali, kot se jim je zdelo.

Kot se je konec dvajsetega stoletja zrušil družbeni ustroj, v katerem je bil ateizem če že ne zaukazan, pa vsaj uresničevan in vsiljevan, so mnogi ljudje z njegovim padcem čez noč iz nevernikov postali nekritični občudovalci in posnemalci doslej zapostavljenih verstev. V cerkvah so napolnili prve klopi. Med njimi so se še posebno prerivali nekdanji sopotniki in biriči ateizma. Ljudje brez pokončne osebnosti so jim sledili in tako se je svet zasukal nazaj v temačno in neprečiščeno preteklost. Začeli so nakupovti na metre verskih knjig, v glavnem plehkkih ali površnih, kičasto opremljenih propagandnih del. Zgodilo se je podobno kot ob vseh prevratih. Ljudska misel se je iz ene skrajnosti zaletela v drugo. Obakrat je bila zato žrtvovana tudi resnica. Medtem ko so ljudje desetletja prej z verstvi zavrgli tudi vero, so zdaj skupaj z materializmom pozabili na vse tisto, kar je ateizem glede verstev prav ocenil in tudi upravičeno odstranjeval.

To pa so dragocena spoznanja, ki jih ne smemo prepustiti pozabi. Od vseh oblik ateizma naj tu spomnimo predvsem na marksizem, ki je bil najpomembnejši pri oblikovanju družbe v polpreteklem obdobju. Šele zdaj, ko so utihnili njegovi sopotniki in povzpetniki, ki so iz njega delali nekakšno sveto pismo, lahko prvič res svobodno pogledamo v marksistične knjige. To nam omogoči, da mimo zgrešenih in pomanjkljivih sodb zaznamo v njih tudi resnice, posebej važne za našo rabo.

Med njimi je ugotovitev, da so se konfesije oblikovale pod vplivom vsakikratnih družbenih odnosov. Ujete so bile v prevladujoči družbeni

red. Še več, oblasti so vedele, da jim verstva odlično služi kot ena od najtrdnjših opor njihovega reda. Spoznanje o vlogi verstev kot orodja zatiralskih razredov je torej nujno vodilo do zahtev po revolucionarni akciji. Teoretični marksizem sicer ni zahteval njihovega nasilnega rušenja, čeprav se je dejansko to zgodilo. Politična vloga verstev je razumljivo spodbudila ostre obsodbe, izrečene dostikrat v že kar žaljivi obliki. Grobe in neprizanesljive besede nas zdaj sicer motijo, če pa se zavedamo vse globine izmaličenosti družbe in verstev v devetnajstem stoletju, je močen, surov in čustven izraz kritike povsem razumljiv. Zaradi upravičene prizadetosti vre taka govorica sama na dan. Enako je bilo npr. v času pretresov ob reformaciji, ko je Luthrov sodobnik Münzer ne le podobno ostro obsojal cerkvene ustanove, ampak je tudi pozival k nasilju. Naravno je, da je zbudjala izprijenost ne le hud odpor, ampak tudi pretiravanja in skrajnosti, ki jih moramo sicer obžalovati.

Misel, ki je Marx kasneje žal ni razvijal naprej, je bil očitek o brezbožnosti verstev. V svoji disertaciji o Epikuru je zapisal: »Brezbožen pa ni tisti, ki odpravlja bogove večine ljudi, temveč tisti, ki pripisuje bogove nazorom večine ljudi«. ¹⁴ To pa pomeni, da njegova kritika prvotno ni bila areligiozna, ampak je odpravljala le brezbožništvo, kakršnega je širil teizem. Pri tem je Marx upošteval spoznanja sodobnega meščanskega ateizma, ki pa jih je še dopolnil z mislijo, da so verstva nastala kot izraz ljudskega mišljenja, odnosov med ljudmi ter bistvenih družbenih in materialnih okoliščin, ki so oblikovale mišljenje in odnose. Bedo verstev je izvajal iz bede družbenih odnosov: »Religiozna beda je izraz dejanske bede in hkrati protest proti dejanski bedi... Religija je opij ljudstva«. ¹⁴ Zahteva po odpravi verstva kot iluzorne sreče ljudi je bila zato zahteva po dejanski sreči ljudi. Se pravi, da je misel o opiju vse kaj drugega, kot ji očitajo nasprotniki ateizma. Kritiko verstva naj osvetli še nekaj navedkov iz Marxa: »Ta država, ta družba producirata religijo, sprevrnjeno zavest sveta, zato, ker sta sprevrtnjen svet«. ¹⁴ »Kritika ni uničila imaginarnega cvetja na okovih zato, da bi človek nosil okove brez fantazije in tolažbe, marveč zato, da bi okove odvrnil in si utrgal živ cvet«. ¹⁴ Odtod sledi, da je »odprava religije kot iluzorne sreče ljudstva zahteva njegove dejanske sreče«. ¹⁴

Besede o opiju in odpravi verstva se vseskozi nanašajo na sprevrženo ljudsko zavest, kakor se je izražala v konfesijah. V tem smislu lahko marksistično kritiko brez pridržkov sprejmemo. Konfesija, kakršno je imel v mislih Marx, ko je govoril o religiji, je le stopnja človeškega duha, medtem ko so različna verstva le različni »kačji levi«, »ki jih je odložila zgodovina« oziroma jih še bo odložila.

Religija pomeni marksizmu isto kot konfesija. O sami veri, se pravi veri brez antropomorfizmov, dogem, obredov, oziroma o veri v temeljno resnico, v ontološko bistvo ali v pravo bistvo človeka, pa marksizem ne

da zadovoljivega odgovora. Materialistični svetovni nazor devetnajstega stoletja seveda onemogoča domnevo o bistvu v smislu budistične nirvane ali hindujskega Brahmana. Vendar sta tako mladi Marx kot Engels poznala notranje čutenje, kakršno je v bistvu vere. Osemnajstletni Engels je v pismu prijatelju celo izpovedal tako doživetje: »Poznam blaženo čustvo, ki ga ima vsakdo, ki je v notranjem srčnem odnosu z Bogom, racionalist prav tako kot mistik; ... Religija je stvar srca.«¹⁵ Kot odmev takega čustva je tudi kasnejša Marxova misel o »živem cvetu«, ki pa je ni dalje razvijal. Sicer pa, kaj sploh je snov in kaj ideja? Vsekakor bistva ne razumemo ne kot eno ne kot drugo. Tako ali drugače, dejstvo je, da kaže zavzetost marksizma pri odpravljanju vsakršnih družbenih krivic vsaj na tisto vero, ki jo lahko označimo kot vero v človeka. Prav zaradi nje in ne le iz praktičnih ozirov revolucionarne teorije je marksizem moral biti ateističen in protikonfesionalen, ne da bi mu zato smeli očitati, da je bil istočasno zares brezverski, vsaj ne v dobesednem pomenu besede. Ostrina marksističnega ateizma izvira iz zavedanja o človekovi vrednosti, ki jo je, kakor koli se to čudno sliši, teizem še bolj razvrednotil kot ateizem. Vsekakor marksizem pušča bistvena vprašanja odprta. »Saj je bit vendar sploh odprto vprašanje od tiste meje dalje, kjer se neha naše obzorje,« je pisal Engels.¹⁵

Pomanjkljivost marksistične misli je, da se ob takih osnovnih vprašanjih ni dovolj zadrževala. Zato daje toliko večji poudarek ali celo izključujoči posluš mislim, ki imajo le omejeno vrednost. Tako verstva npr. nikakor ni mogoče razumeti le kot izraz človekove bede, ne glede na to, ali je ta naravnega ali družbenega izvora. Kolikor je verski izraz še pristen in še ni postal zgolj konfesionalen, lahko tudi v simbolični in mitični govorici dojamemo pesniški izraz kake resnice in ne samo izraz družbenih odnosov.

Čustvo do otroka, ki ga simbolizirajo otroški liki verstev, ali čustvo do žene kot matere izvirata iz neverbaliziranih globin doživljanja resnice. Nekaj drugega je kasnejše prikrajanje takega izraza v višje organiziranih verstvih. Kakor omenjeno, je bila slabost tudi v praktični potrebi, ki jo je narekovalo revolucionarno delo, po jasnih in nedvoumnih besedah, predvsem pa po črno-belem slikanju, ki edino zares vžiga množice, ki naj revolucijo izvedejo.

Marksistična misel zaradi poudarka družbenim in ekonomskim vidikom ljudske bede pač ni mogla seči k bistvenim vprašanjem samozavedanja. Upoštevati moramo tudi drugačno sliko materije v njenem času v primeri s sedanjimi vizijami predvsem subatomske fizike. Tudi psihologija tistega časa, ki se je komaj osvobajala spekulacij preteklosti, se še ni mogla osvoboditi tudi ožin redukcionizma in pozitivističnih znanosti, v katere je zašla.

Odtod zgrešeno pričakovanje marksizma, da bodo verstva sama preminila, ko bodo ljudje odpravili njihove družbene korenine. Kot smo

videli, imajo verstva še druge razloge, kot je samo tisto, kar pojmujemo kot družbene ali materialne odnose. Potrebna je torej temeljitejša, širša sprememba, predvsem tudi v odnosu do strahu in do dejstev, ki strah izvajajo.

Ob prebiranju marksističnega ateizma in njegovih dobrih pa tudi slabih strani je zelo zanimiva pripomba J. Kirna v uvodu k prevodu Feuerbachovega Bistva krščanstva: »Nima smisla ugibati, kako plodna bi bila zveza Marx-Feuerbach-Engels, toda nedvomno bi bila filozofska dediščina marksizma bogatejša, bolj dodelana, če bi ta triumvirat uspel.«¹⁶ Feuerbach¹⁷ je postavil temelje kritike verstva, na katerih je gradil marksizem. Domnevamo lahko, da bi bila tudi njegova misel bogatejša, če bi se zblížala z marksistično. Toda tudi taka, kakršna je, zasluži, da vsaj opozorimo nanjo, saj je njena zasluga, da je poudarila »naravno, imanentno, vrojeno bistvo človeka«.

Feuerbach (1804–72) je bil predvsem filozof, ki se ni pustil zavesti zgolj razumskemu sklepanju, ampak je poudaril vlogo samozavedanja in zaznavanja ali občutenja dejstev. Marksizem ga je visoko cenil, vendar mu je očital, da je pristal v idealizmu, čeprav je Feuerbach presegel ustaljeno dvojnost med idealizmom in materializmom in pravzaprav ni bil ne eno ne drugo. Odklanjal je vsak teizem, ker je v bogu videl le projekcijo lastnega človekovega bistva, ki se je na tak način utelesilo v nekem posebnem fantastičnem bitju. Božanska mu torej ni bila predstava boga, ki je kot projekcija človeka osiromašila in ponižala, ampak je bilo božansko samo človekovo bistvo. Vsaj bežen vpogled v Feuerbachovo misel naj nudi nekaj navedkov iz njegovega Bistva krščanstva. Podajo naj le njegove zaključke, ne pa dolgih in včasih že kar utrujajočih izvajanj o kritiki verstva.

V nasprotju s konfesijami, ki projicirajo resnico v neko fantastično božanstvo, doživlja Feuerbach svoj ateizem kot religijo srca: »...zakaj religija po svojem pravem bistvu ne veruje v nič drugega kot v resnico in božanskost človekovega bitja, sicer ne na površju, ampak v temelju, ne s svojim mnenjem in iluzijami, ampak po svojem srcu.«¹⁸ In: »Srce ne pozna nobenega drugega odličnega bitja razen sebe... bistvo, substanca tega pa je pravo bistvo srca.«¹⁸

Konfesija, ki ustvarja posebnega boga, mu je »...razkol človeka z lastnim bistvom«.¹⁸ Konfesija, »...vsaj krščanska, je odmišljena od sveta«.¹⁸ Njen vernik »...živi od sveta odtegnjeno... Tak človek pa se odtuja svet, ker je sam od sveta odtujeno bitje...«¹⁸ »Čim bolj je človek odtujen od narave, toliko bolj postaja njegovo motrenje subjektivno, se pravi nadnaravno in protinaravno, toliko bolj se sramuje narave ali tistih naravnih stvari in procesov, ki ne ugajajo njegovi fantaziji in so mu zoprni.«¹⁸ V taki odtujenosti vidi Feuerbach izvor nemoralnosti, hinavščine, laži in nesreč: »Religija je razmerje človeka do

svojega lastnega bistva – v tem leži njena resnica in naravna odrešilna moč – toda do svojega bistva ne kot do svojega, temveč kot do nekega drugega, od njega različnega, celo zoperstavljenega bistva – v tem je njena neresnica, njena meja, njeno protislovje z umom in npravnostjo, v tem poguben izvir religioznega fanatizma, v tem najvišje, metafizično načelo krvavih človeških žrtev, skratka, v tem pravzrok vseh grozot, vseh strašnih scen v tragediji zgodovine verstev.«¹⁷

Na drugih mestih opiše um kot »samozavedajočo se bit«¹⁷ in kot »najbolj nepogrešljivo bistvo«.¹⁸ Srce in um sta mu v bistvo isto, v obeh je zavest tega, kar je človeku »... najbolj notranje, najbolj lastno, poslednji razlog, bistvo njegove individualnosti.«¹⁸ »Končni smoter je zavestni in voljni življenjski nagon, pogled genija, svetlobna točka samospoznanja – enotnost narave in duha v človeku. ... Kdor ima smoter, smoter, ki je na sebi resničen in bistven, ima s tem tudi religijo, četudi ne v tem omejenem smislu teološke sodrge, vendar pa – in tu gre le za to – v smislu uma, v smislu resnice.«¹⁸

Za konec navedkov dodajmo še enega v prevodu, ki je bolj skladen s tu uporabljenim ločevanjem med religijo in konfesijo: »Konfesija se s svojim teizmom postavlja v protislovje z npravnostjo, z umom, s preprostim človekovim čutom za resnico; ljubezen pa je tista, ki celi rane, ki jih konfesija povzroča človekovemu srcu. Ljubezen je svoboda in ateistov ne obsoja, ker je sama ateistična in ker sama, čeprav ne teoretsko, ampak praktično zametuje eksistenco nekega posebnega, človeku zoperstavljenega bitja.«¹⁸

V prid pravkar omenjenih predstav o izvoru božanstev govorijo tudi psihološka spoznanja. Eno od njih se tiče obrambnih mehanizmov duševnosti za ohranitev njenega ravnovesja. Med njimi je Freud opisal projekcijo, ki je sicer kasneje dobila širši pomen, kot ji ga je prvotno začrtala psihoanaliza. Kot projekcijo razumemo obrambno dogajanje, pri katerem se razni vidiki, stremljenja ali duševna stanja s samega sebe prenesejo na nek zunanji objekt ter se tako odtujijo. Enak je nastanek sindroma grešnega kozla, ki ga je opisal psihiater Baruk. Človek projicira navzven oziroma na nekoga drugega, kar njegova zavest ni sposobna ali pa noče priznati kot svoje. Zanikana lastna nagnjenja, krivdo, napadalnost itd. pripiše okolju. S tem se ublaži ali začasno odpravi tesnoba, ki vse to spremlja. Enako se zgodi z neizmer-no, a nespoznano močjo, ki pomeni osnovno človekovo bistvo. Namesto kot nekaj tvornega ga človek občuti kot ogrožajoče in ga poskuša premestiti čim dlje navzven. Projekcija postane na tak način beg pred samim seboj.

Zunanji objekt oziroma grešni kozel je navadno slabotnejša oseba ali sloj prebivalstva, saj je tako lažje obvodljiva in lažje postane tarča agresivnosti. Objekt pa more postati tudi umišljeno duhovno bitje, ki ga

človek potem v njegovi mogočnosti lahko obvlada le tako, da ga odrine visoko, nekam nad oblake, ali pa ga obvlada s pomočjo posebnega obsesivnega rituala, podobno kot se dogaja pri nevrozi. Zato ni čudno, če je Freud način oblikovanja verstev poistovetil z nastankom obsesivnih nevroz.¹⁹ Nevroza mu je bila potemtakem zanj le nekaka posamična religioznost, verstvo pa splošna obsesivna nevroza. V obeh primerih je razvoj osebnosti regresiven oziroma se povrne na starejšo, nižjo raven organiziranosti.

Projekcija lastnega bistva na nek zunanji objekt ima še druge posledice. Zavest o lastnem jedru oslabi. Brez sebe postane človek samo še odvisno bitje. Sam sebe prejema nazaj kvečjemu kot obljubo milosti, ki jo pa jemlje v zakup konfesija kot njen posrednik. Samozavedanje in samospoštovanje zamenja narcizem. Brez notranje trdnosti si človek skuša zgraditi zunanjo. Toda zunanji blesk postane še ena kulisa več za notranjo osiromašenje. Sebičnost in samozaverovanost prekrijeta notranjo bedo. Lahko bi rekli: kdor je svoje bistvo prenesel na neko domišljij-sko bitje, ne more več živeti iz lastnega srca. Lepota združujoče ljubezni postane brez srca samo naslada, slep, nikoli zadovoljen nagon, iz resničnosti iztrgan akt, ki človeka v ničemer ne bogati. Hedonizem in pridobitništvo obenem z izgubo kakršnega koli zanimanja za vrednote pa ne postaneta samo osebna usmeritev, ampak se kažeta kot duh časa in kulture. Posebno za zahodno civilizacijo je značilna enaka samoprevara. Zmagoslavje njene tehnike in trga je zato le ena od stopnic k njenemu končnemu samouničenju.

Pri vsem tem imata podoben vpliv teizem in tista oblika ateizma, ki skupaj s teizmom zametuje tudi človekovo bistvo. Pri obeh ostane človek brez sebe, le da teist notranjost odtuja, ateist pa jo potem zanika.

SODOBNA ISKANJA

Medtem ko sta osemnajsto in devetnajsto stoletje pomenili začetek obračuna z verovanji preteklosti in njihovimi skrbniki, se dvajseto že obrača tudi proti vse preveč racionalističnim pogledom, ki so prevladali hkrati z izginevanjem starih verovanj. Tako vsaj velja za nekaj vodilnih mislecev našega časa. Toda mimo njih se ozka razumarska stališča še vlečejo v sedanji čas, obenem pa grozeče vstajajo skeleti preteklih verovanj. Še bolj kot to pa stopa v ospredje nihilistična miselnost, ki ji je v posmeh vse, od resnih iskanj do največjih neumnosti. Skrbi jo le, kako vse podreti, dobro celo prej kot slabo. Njeni nosilci so polni samega sebe, predani samo jazu, ki je toliko vidnejši, kot je bolj osiromašena njihova notranjost. Po svoje je za tak prazen svet kriv racionalizem, ki je pripravil pot splošnemu razvrednotenju, saj je svetu zaprl pot do lastnega bistva. Oziroma, še prej je pot pripravil zatohli čas odmirajočih verovanj, ki pa so se zdaj hkrati z udarci, ki jih je dobil racionalizem, spet začela dvigati. Povprečen človek je sredi tega ostal sam, izgubljen sredi sveta, prepuščen drobnim vsakdanjim skrbem, zaradi usihajočih verstev pa tudi brez vere. Če pa je ostal vernik, je kot stoletja poprej še naprej prenašal svojo najdragocenejšo bit na fantastične like božanstev, izpraznjen od najboljšega v sebi.

V vsem tem času so živeli filozofi in znanstveniki, ki niso sprejeli takih odmikov. Ni jim bilo važno, kaj so mislile množice in se niso ozirali po javnem mnenju, ampak so ostajali zvesti resnici, kot so jo sami dojemali. Med njimi je bil danski filozof Kierkegaard, ki ni mogel ostreje zavreči popačenosti verstev, kot je to storil, ne da bi pri tem zavrgel tudi resnico. Vedno več vidnih osebnosti se je trudilo ohraniti smisel za vrednote ter doseči pravo razumevanje človekove duhovnosti, tokrat na višji ravni kot v preteklosti. Tako je obenem s kritiko racionalizma nastajalo novo, svobodnejše doživljanje in razumevanje duhovnosti. Omogočila ga je prav znanost s svojim neizprosno ikonoklazmom in s samokritičnim premišljanjem o lastnih napakah in pretiravanjih, predvsem scientizma.

Obrat k celovitemu pogledu na svet srečujemo tudi na področju tistih znanosti, kjer bi ga najmanj pričakovali. Fiziki, ki so se posvetili proučevanju osnovnega ustroja snovi, so doumeli, da ne ustrezajo več kruta načela tedanje vse preveč popredmetene znanosti o vzročnosti in objektivnosti.

Heisenbergovemu načelu negotovosti, do katerega se je dokopala subatomska fizika, se moramo zahvaliti, da znanost opušča dotedanjo izključno vzročno in deterministično držo pri obravnavi pojavov. Heisenberg²⁰ je skupaj z Nielsom Bohrom opazil, da je za napredek fizike važnejše, če se znanstvenik prej čustveno kot pa miselno vživi v pojave. Že pred njim je Nikola Tesla²¹ razkril pomen intuicije pri odkrivanju skrivnosti narave. Nekega večera leta 1882 je med sprehodom po Budimpešti in občudovanjem prekrasnega sončnega zahoda nenadoma kot hipnotiziran obstal ter dobesedno videl svoj motor za izmenični tok. Tako je iznašel pripravo, ki je omogočila tehnično revolucijo. Šele po tem zanosu, ki so ga primerjali z versko blaznostjo, je sledila tehnična uresničitev vizije.

Zdaj vedno več fizikov, npr. Capra in Davies,²² ugotavlja sorodnost ali celo identičnost pogledov subatomske fizike s celostnimi nazori o življenju. Za razumevanje njenih najtežjih vprašanj je Capra še zlasti upošteval pomen staroindijske in starokitajske filozofije. Tudi v tem pogledu je prednjačil Tesla, ki je v nekem pogovoru dejal, da smatra indijsko filozofijo advaite vedante za edino, ki ustreza fizikalni podobi sveta, kakršno je spoznavala sodobna fizika.

V enako smer sta se seveda še bolj zazrli psihologija in psihiatrija, saj je obravnavanje človeka naravnost sililo raziskovalce, da so se lotili globljih, se pravi tudi filozofsko-religioznih vprašanj, predvsem pa, da so našli način, kako pri znanstvenem obravnavanju upoštevati čustvena, estetična, etična in duhovna dejstva, ki jih nikakor niso mogli zanemariti.

Od psihiatrov kaže tu najprej omeniti Jaspersa,²³ ki je svetu sicer bolj znan kot filozof. Soočen s tesnobo in hromečim občutkom nemoči svojega časa, si ni mogel pomagati z zamejenostjo tedanje znanosti. V oboževanju znanosti in splošni razduhovljenosti vedno bolj vplivne uniformirane množične duševnosti ljudi je našel vzrok za zaostrovanje družbene krize. Razklanost med humanističnimi vedami in tehniko mu je pomenila nevarnost za obstoj civilizacije. V svojih filozofskih in psihoterapevtskih prizadevanjih je zaradi tega skušal pripomoči k vzpostavitvi porušene enotnosti življenja, med drugim s povezovanjem med zavestjo in izvenzavestjo. Odtod njegov poudarek »enemu«. Eno je opisal bodisi kot težnjo po bistvu bodisi kot zunajčasovno bit.

Na podobnih temeljih je gradil avstrijski psihiater judovskega rodu Frankl.²⁴ Usoda je hotela, da je svoje nauke dopolnjeval in nehote preizkušal sam pri sebi, ko se je med drugo svetovno vojno, potem ko je izgubil svoje najdražje, še sam znašel v nacističnem koncentracijskem taborišču. Kljub težnji po popolnem razvrednotenju človeka v taborišču je v naravnosti k »enemu« vendarle občutil, da je vredno za nekaj živeti in da mu temeljne svobode nihče ne more vzeti. To mu je pomagalo, da je preživel in da je vrh tega lahko kot zdravnik pomagal sotaboriščnikom, če ne drugače, s spodbudno besedo. Tudi pri njih je opazal,

kako so ob trdni veri v življenje vzdržali kljub strahotnemu pomanjkanju in boleznim, medtem ko so že na pragu svobode umirali tisti, ki se jim je upanje zrušilo. Tudi za današnji čas je značilna eksistenčna stiska, sicer veliko manj dramatična kot v taborišču, a v nečem še bolj zavrtna. Osiromašena zavest časa ne najde več oprijemljive točke in motiviranosti. Lebdi v plehki vsakdanjosti, ko človek začenja ob vedno hujši tesnobi izgubljati sam sebe.

Prepuščenost zgolj zunanjemu svetu in vsakdanjosti, brez misli na kaj drugega, je psihiater Gebattel²⁵ označil kot izgubo sredine (Verlust der Mitte) in najvišjih osebnih ciljev. Tako načeto osebnost hitreje načnejo razni udarci in sprožijo nevrotični razvoj. Gebattel je kot pomoč oziroma kot zdravilni ukrep pri takih primerih svetoval vzpostavljanje človekove celovitosti, »totum humanum«. Povezanost in usklajenost fizičnih, bioloških, psiholoških, socialnih in duhovnih vidikov je posebej poudaril psihiater E. Kretschmer.²⁶ Pri svoji dvotirni psihoterapiji je upošteval vse plati osebnosti in jih skušal harmonizirati s spodbujanjem osebnega poglobljanja, samoobvladovanja in sprejemanja vrednot, hkrati z upoštevanjem telesnih dejavnikov in konstitucije. Njegov sin Wolfgang je pozneje razvil še meditativne tehnike in še bolj kot oče podčrtal potrebo po humanistični naravnosti osebnosti.

Pod vplivom Heideggrove filozofske šole je k celosti navajal tudi švicarski psihiater Boss.²⁷ Njegovemu delu se pozna vpliv indijske spoznavne prakse, ki jo je podrobno preučeval. Še pred njim je Jung⁵ s svojo različico psihoterapije skušal doseči integracijo osebnosti s pomočjo spoznavanja globinskih človekovih silnic. Izvenzavest je delil na osebno in kolektivno. Kolektivno izvenzavest kot nosilko celotne ljudske izkušnje naj bi sestavljali arhetipi, nekakšna v zgodovinskem razvoju izoblikovana dinamična jedra. Zanikanje arhetipov, npr. lastne »sence« oziroma mračne strani osebnosti, človeka navadi, da jih projicira navzven, pozunanji in pripiše drugim. S tako odtujitvijo se odtuji tudi sam sebi, saj zavrne del svoje resničnosti. V tem je vzrok, da ne more prav spoznati sebe, drugih, pa tudi sveta nasploh. Sledi dezorientiranost, ki povzroči razne zaplete in konflikte. Jung je menil, da je velik napredek znanosti in tehnike človeka še bolj odtrgal od samega sebe in povzročil nevarno izgubo sposobnosti za introspekcijo. Ob nespoznanih globljih plasteh obvisi osebnost v praznem, to pa sproži nevrotične težave. Jung je videl rešitev v soočenju z vsemi dejstvi, predvsem tudi z izvenzavestjo, osebno in kolektivno. Menil je, da k soočenju pripomore čut za skrivnostno, ki ga pa nimajo vsi. Če tega čuta ni, manjka nekaj bistvenega, saj je on tisti, ki harmonizira človeka v njem samem in z okoljem.

Francoski psiholog in filozof Diel²⁸ se je lotil podobnih vprašanj s preučevanjem strahu in tesnobe ter načinov, kako vplivata na oblikovanje človekove zavesti in ravnanja.

Očitno se je ravnal po Jungu, ko je soočenje tudi s temno stranjo življenja imel za enega od pogojev za zdravo razsodnost. Vendar ljudje pred težavami in neljubo resničnostjo navadno zbežijo, namesto da bi se z njimi spoprijeli. Soočenja kratkomalo ne zmorejo. Namesto resničnega spoznanja, ki ga omogoči, se uveljavi lažna podoba sveta. Namesto razvoja in ustvarjalnosti nastopi nazadovanje ali regresija na nižje ravni duševnosti. Nastane življenjska dezorientiranost, ta pa iznakazi osebno in tudi družbeno življenje.

Človek potem reagira vse bolj bodisi s tesnobo in depresijo bodisi z grobim samouveljavljanjem in napadalnostjo. Bremena se tako le še podvojijo. Zaradi zgrešenega videnja sveta nastanejo tudi napačne motivacije in zgrešena dejanja. Pred podzavestnimi vedno hujšimi občutki krivde si človek zgradi obrambni jez samoupravičevanja in samopovzdigovanja. Krivdo še bolj projicira na druge. Namesto sveta si ustvari privid sveta in temu ustrezno tudi misli, razsoja in dela. Ustvari si praznino, vanitas, ki ga sili vedno bolj k praznemu fantaziranju in zadovoljevanju navideznih potreb, ki prevzamejo mesto pravih. Kot piše Diel, je to svet banalizacije, ki se kaže v primitivnem zadovoljevanju nižjih teženj in želja. Banalizacija s svojim brezplodnim sanjarjenjem množi take zavajajoče želje in odvede vedno dlje od tistega, kar imenuje Diel bistvena želja. Kaj je bistvena želja, natančno ne opiše. Nakaže, da je v njej smisel za nekaj skrivnostnega, globljega, nekaka življenjska sila. Uporabi tudi izraz življenjska naloga. Mitologija jo poimenuje bog. Življenjski nalogi je nasprotje življenjska krivda, do katere pride, če se prava naravnost in motiviranost sprevrže zgolj v ozki utilitarizem. Podobno kot Kretschmer zato zakliče s starimi Grki »Spoznaj samega sebe!« V tem vidi pogoj za duševno zdravje in harmonijo. Pot k spoznanju pa je zanj introspekcija, ki razkrije resnične potrebe.

Misel, ki se zrcali v delih navedenih psihologov, psihiatrov in filozofov, je še daleč od tega, da bi se uveljavila. Tudi v znanosti se še vedno vse preveč oglašča vse tisto, kar je Diel označil kot banalizacijo, vanitas. Kljub temu čutimo v njej rastoč posluš za vprašanja bistva, kot ga razkriva stara indijska misel, ter za pot h končnemu smotru življenja ali k najvišjemu dobru, kot jo je pokazal že Aristotel takoj na začetku svoje Nikomahove etike. To pa je pot k notranjemu gledanju, k teoriji oziroma k resnici v samem sebi. Aristotel je pisal: »Vendar ne smemo prisluhniti tistim, ki nas prigovarjajo, naj se kot ljudje omejimo samo na to, kar je človeškega, naj se kot smrtniki omejimo samo na minljivo, ampak se moramo, kolikor je v naših močeh, povzpeti k nesmrtnosti in storiti vse, da bi živeli v skladu z najveličastnejšo silo, ki biva v nas. Četudi je ta sila po obsegu nekaj neznatnega, vendar po svoji pomembnosti in vrednosti daleč presega vse drugo. Zdi se, da je ravno ta sila naš lastni jaz, če je res ona odločilni in boljši del našega bistva. Zato bi bilo čudno, če si

človek ne bi izbral življenja svojega lastnega jaza, ampak nekega tujega bitja.«²⁹

VERA V OČEH KULTURE

Velikanska odkritja zadnjih sto let in vrtoglava rast tehnične civilizacije terjata temeljito spremembo obstoječih verovanj, če nočemo, da nastane katastrofalno nesorazmerje med vedenjem vere in vedenjem znanosti. Nekaj osnov zanjo je nudil že pregled najprodnnejših misli, ki so se ukvarjale s temeljnimi vprašanji materije oziroma duševnosti. Seveda je to bilo vprašanje, ki so se ga lotevali poleg znanstvenikov s še drugih področij tudi umetniki in družbeni reformatorji. Zanimivo je, da je pri vseh mogoče ugotoviti marsikaj skupnega, čeprav je vsak od njih načel vprašanje iz svojega posebnega zornega kota. Ko v svojih strokovnih, umetniških ali avtobiografskih izpovedih spregovorijo o veri, ni večjih razlik v njihovi kritiki obstoječih verstev ali v splošnem orisu tega, kaj kdo od njih veruje. Prikaz naj zajame predvsem tiste, ki jim ni mogoče očitati, da so živeli nekakšno svetu odmaknjeno življenje ali da se niso zares temeljito ukvarjali s snovjo, o kateri so pisali. To so obenem pisci, pri katerih ni dvoma o njihovi široki razgledanosti in resnicoljubnosti.

Einstein³⁰ se je spraševal o veri na mejnih področjih fizike in matematike. Religioznost je našel v smislu za skrivnostno in večno. Tuja mu je bila vera v boga, ki kaznuje ali nagraduje, pa tudi vera strahu in moraliziranja. Njegova vernost je bila drugačna. Imela je kozmično razsežnost in ni poznala ali priznala nasprotja med znanostjo in vero. Einstein je zelo cenil spoznanja budizma, Demokrita, Frančiška Asiškega in Spinoze. Kot je zapisal fizik Heisenberg, je imel poseben čut za »osrednji red stvari«, ki ga je očitno napajal in usmerjal njegovo ustvarjalnost. Narekoval pa je tudi njegovo bogato družbeno dejavnost. Čeprav je imel rad zatišje doma, saj je lahko le v miru prisluhnil neki globlji znanosti, se je pred drugo svetovno vojno in med njo javno udeleževal v boju za mir, za svobodo znanosti ter za pravice narodnih in drugih manjšin. Posebno znan je njegov boj z nacističnim totalitarizmom. Velik odpor je čutil do množic, ki korakajo za godbami, transparenti in zastavami. O njih je duhovito zapisal, da so dobile možgane pomotoma, saj bi jim zadostoval le hrbtni mozeg... Enako bi lahko zapisal o shajanju vernikov.

Eden od pomembnih polpreteklih biologov, Lecomte de Noüy, je v svoji knjigi Človeška usoda enako kot Einstein ugotavljal, da med znanostjo in vero ni nasprotja. Tudi on je vero razumel nekonfesionalno, kot religiozni duh, ki je vedno navzoč v svetu, neodvisen od kakršnih koli dogm, obredov ali cerkve. Nestrpnost verstev in njihovih doktrin je odklanjal, ker vse po vrsti temeljijo v nečem delnem in ne zajemajo celote. Pisal je: »Dejansko se vsaka cerkev trudi z več ali manj nasilja

dokazati, da je najboljša in se dalj časa zaustavlja na razlikah, ki jo ločijo od drugih, kot na enotnem navdihu, ki jih združuje.«³¹

Jaspers je razmišljanju o veri naklonil veliko časa. Tudi njemu je vera pomenila nekaj osrednjega, seveda le vera brez konfesionalnih omejitev. V grenkem spominu mu je ostal katehet na gimnaziji, ki je dijake učil celo take nesmisle, kot je geografija pekla. Teologiji je sicer priznaval ostrino mišljenja, vztrajal pa je, da je treba vsako verstvo očistiti njenega praznoverja. Pri duhovnih vedah je pomenilo zanj nekaj nesprejemljivega vsako objektiviziranje. Menil je, da se mora vsako dojemanje, vsaka vera sicer oblikovati, toda vse oblike se morajo spet zrušiti in je treba namesto njih najti nove, ustrežnejše. Že pred njim je filozof Eucken mislil enako: »Rešitve preteklosti so za nas nezadostne... ker ... položaj duhovnega življenja postavlja zahteve, ki jim ne ustrezajo prevzete, stare rešitve.«³²

Razvoj verstev ter vprašanja v tej zvezi sodijo med drugim tudi na področje zgodovinarstva. Od zgodovinarja terjajo, da oblikuje lasten odnos do teh dejstev. Eden najvidnejših sodobnih zgodovinarjev, Toynbee, osebnih pogledov ni skrival. Sam sebe je označil za agnostika. Enako kot drugi znanstveniki je zavračal dogme, obredje in druge naplavine verstev. Zapisal je, da bi bil lahko kvečjemu hindujec, seveda v globljem pomenu besede. Vero je jasno ločil od konfesij: »Prišel sem do spoznanja, da je vera sama zase in v nasprotju s svojimi zunanji zgodovinskimi oblikami duševna moč, ki izvira iz človekove narave. ... Še več kot to, verjamem, da je vera razen tega, da je navzoča v vseh ljudeh, najbolj značilna sposobnost človeške narave. Vera je iskanje poslednjega duhovnega načela veselja.«³³ Prav zaradi narave vere, ki izvira iz jedra osebnosti, je odklanjal vsakršen moralizem in zunanje vmešavanje v etično odločanje: »Absolutnost vesti je nekaj neodtujljivega in najbolj notranjega. Ne potrebuje nikakršnega dokazovanja ali vrednotenja od katerekoli avtoritete izven vesti same.«³³ Enako kot tuje posege v vest je odklanjal propagando vere: »Propaganda vseh vrst (trgovska, politična, verska) je namerna žalitev dostojanstva človekove narave in grožnja poštenosti in razumnosti.«³³ Še posebno odvrtna mu je bila propaganda s pomočjo pranja možganov. V krščanstvu, islamu in judovstvu je prav propaganda npr. zanetila zločinski fanatizem.

Francoski pisatelj Romain Rolland³³ je temeljnim vprašanjem življenja posvetil vse svoje ustvarjalno delo. Svoje nazore je izražal s pisateljevanjem, udejanjal pa jih je tudi z javnim delom. Bil je pobudnik in organizator mirovnega gibanja, podpiral je glavne zamisli socialistične revolucije, svaril pred nevarnostjo fašizma, ki je bil takrat v vzponu itd. Razvil je živahne in bogate stike z vidnimi osebnostmi svojega časa. Na pragu zrelosti ga je zelo spodbudil Tolstojev odgovor na njegovo pismo, predvsem dejstvo, da je veliki pisatelj sploh odgovoril neznanemu dečku

v Francijo. Še zlasti so bili pomembni njegovi stiki z Gandhijem in Rabindranathom Tagorejem, ki sta mu pomagala odpirati vrata v zakladnico indijske misli. Njeni filozofiji in veri je posvetil več knjig, med njimi življenjepisa Ramakrišne in Vivekanande, največjih indijskih religioznih in socialnih umov na pragu stoletja. Enako kot njima je tudi Tolstoju posvetil eno od svojih knjig. Zaradi resnicoljubnosti se je že v najstniških letih odvrnil od katolicizma. Svojo odločitev je označil za svoje najbolj religiozno dejanje. Pomenilo je odločitev za pristnost notranje vere ter ločitev od zlaganosti in hinavstva pozunanjenih verstev. V Notranjem potovanju je napisal, da je bilo bistvo njegovega bitja vedno religiozno. »V tej drobnosti misli najdemo ključ njegove bogate osebnosti. Kajti vse njegovo življenje in njegovo delo je počivalo na tem religioznem čustvu, ki je bilo zanj osnovni pogoj za doseg polnosti in harmonije v sebi.«³⁵ je zapisala M. Zalokar v diplomski nalogi o pisateljevem delu.

V enem od svojih pisem je Rolland omenil, da bi svoje vere ne mogel opisati, tudi zato ne, ker je imel vero za stvar svobode, ki se razvija vse življenje. Na drugem mestu je zapisal nekaj več o njej. Nihal je med življenjsko mnogoterostjo in duhovnostjo enega, med vplivom grškega filozofa Empedokla in Spinoze. Toda bolj kot filozofski izraz je bilo zanj bistveno doživetje resnice. To je bil njegov »souffle«, navdih, ki ga je vodil od otroških let dalje. Narekoval mu je nenehen boj proti zlu in za dobro. V njem je videl človekovo svobodo. Več mu je pomenila čeprav polovična resnica, do katere se je nekdo dokopal sam, kot cela resnica, ki bi jo kdo drug prinesel na pladnju. Resnica, če naj bo resnica, mora biti nepotvorjena; pot k njej pa je v pogumu in odprtosti. V knjigi o Tolstoju je razmišljal o vesti, kakršna naj bi bila: »Svobodna od vsakršne prisile, svobodna od vseh predsodkov, svobodna vseh idolov, dogm, razredov, kast in vseh verstev.«³⁵ Med tremi najhujšimi zli ga je najbolj motila hipokrizija, ki jo je označil celo za nekaj slabšega od umora. Za drugo zlo na svetu je ocenil slabost in medlost dobrih ljudi, ki trpijo zlo, ne da bi kaj storili: »Najhujše zlo, zaradi katerega trpi svet, ni, kakor sem dejal že pogosto, moč zlobnih, ampak slabost najboljših.«³⁵ Za tretje zlo pa je enako kot Einstein označil početje ljudi, ki zanikajo sebe, ko sledijo duhu množic. Množica mu je bila »...žival s tisočero glavami, kolektivna duševnost črede.«³⁵ V svojem delu Clérambault, ki ima veliko avtobiografskega, je Rolland prikazal, kako boleče je porajanje vsake resnice in kakšen odpor ter preganjanje sproži družba zoper tiste, ki vztrajajo v resnici.

Enako vero v ustvarjanje boljšega in pravičnejšega sveta je izpovedoval in uresničeval Gandhi.³⁶ Nanj je močno vplival Tolstoj, med drugim s svojim Pismom Indijcu, ki ga je Gandhi razširil po Indiji. V njem je Tolstoj zagovarjal misel, da je etično samoizpopolnjevanje edino sredstvo, s katerim je mogoče doseči socialno preureditev sveta. V njem je

poudaril tudi pomen nenasilja in skromnosti. Čeprav se je Gandhi v nazorih bolj v podrobnostih kot v čem bistvenem razlikoval od Tolstoja, ga je imel za svojega vzornika in učitelja. Že v mladosti ga je z navdušenjem prebiral, pozneje pa sta si dopisovala do Tolstojeve smrti. Eno zadnjih, če ne zadnje pismo, ki ga je Tolstoj napisal, je bilo namenjeno Gandhiju. Ob tako velikem učitelju, kot je bil Tolstoj, ni čudno, če je njegov vpliv navdahnil podobna stremljenja Gandhiju in Rollandu, čeprav jih je potem vsak od njiju neodvisno drug od drugega razvijal dalje. Med tako nastalimi mislimi je tudi izrek, da je resnica bog ali, kot je pisal Tolstoj, da je resnica odgovor na vprašanje o smislu življenja. V duhu indijske tradicije je bil Gandhi strpen do vseh verstev, smatral jih je le za različne poti k istemu cilju. Toliko jih je, je pisal, kot je posameznikov. Vsa pa so eno v svojem jedru, v istosti resnice. Vsa so seveda nepopolna, in zmotljiva, zato je vsakemu potreben nadaljnji razvoj in reinterpreteracija. Tudi svete spise je imel za nepopolne ali pa celo za moteče, če se je zgodilo, da jih je navajal »hudič« za svoje potrebe. Pot k resnici je zato lahko uspešna le, če človek najde način, da jo usmerja resnica sama. To pa se zgodi, če se trudi uresničevati nekatere splošne vrednote, kot so nenasilje, resnicoljubnost, nenavezanost in vzdržnost ali pot k Brahmi, brahmačarja. Samo tako prekaljena osebnost zmore slediti Gandhijevemu pozivu: »Zoperstaviti se moraš vsemu svetu, čeprav si sam. Zreti moraš svetu v obraz, čeprav bi svet gledal nate s krvavo podplutimi očmi.«³⁶

Vse te misli imajo še toliko večjo vrednost, ker je Gandhi po njih tudi živel. Isto je mogoče reči o usodi R. Rollanda, ki so ga zaradi njegovih stališč preganjali, tudi iz najvišjih akademskih krogov, a ni odnehal. Gandhi je končno plačal zvestobo resnici z življenjem. Ubil ga je neki hindujski ekstremist. Toda tudi Tolstoj³⁷ je umrl ravno tedaj, ko se je namenil, da dokončno in povsem zaživi v skladu s svojimi načeli in vero. To je bila vera, ki se je razšla z uradnim verstvom, a je prisluhnila notranji govorici, kakršno so poznali ruski starci v pragozdovih Rusije, zvesti duhu in ne črki pravoslavja, duhu, ki je v bistvu enak duhu starega šamanizma. Kot se je Tolstoj razšel z uradnim pravoslavjem in njegovimi doktrinami, se je Rolland razšel s katolicizmom. V Spovedi, Pismu Indijcu, in spisu V čem je moja vera je Tolstoj kakor v kakšni oporoki pozval k osvoboditvi od naukov o devištvu in utelešenju v raznih Krišnah in Kristusih, od vere v raj in pekel in v angele in demone, od nepogrešljivosti raznih biblij, evangelijev ali koranov. Življenje je osvobajal od cerkev. Tudi ni imel nikakršnega razumevanja za pridobivanje kakih nadnaravnih sil s pomočjo joge, ki pa jo je očitno poznal samo na podlagi teozofskih virov. Namesto vsega tega je iskal preprosto ljubezen ter čut za dobro, resnico in pravico. Nekje je zapisal, da je bog tam, kjer je ljubezen.

SAMOVZGOJA

Verstva, kakršna koli že so, se tičejo nečesa bistvenega v nas, čeprav nas od tistega ločujejo. Prav tako nas ločuje od njih, če jih posplošeno zavržemo. V njih ujeta bistvo je kakor resnica v znanosti, ki ni v ničemer prizadeta ali zmanjšana, čeprav ima trenutna znanost o njej samo najbolj fantastične predstave ali teorije. Res pa je, da je znanost celo v zmoti in neznanju na boljšem od verstev: svojih domnev namreč ne razglša za resnico.

Vprašanje, kako doseči resnico, ki si jo po svoje prikrajajo verstva in nam s tem preprečujejo dojetje bistva, zato ni lahko. Eno od sredstev, ki nam lahko pomaga, je pravilno razumevanje mitologije. Mit je nekakšna zgoščena, pradačna govorica, ki uporablja za ponazarjanje najrazličnejše podobe. Tak način izražanja nam lahko še zdaj koristno služi, a le, če vemo, da zgodb ne smemo razumeti dobesedno. Govorica o bogovih in božanstvih, o njihovih ženah in otrocih, o deviškem spočetju verskih junakov ter o njihovi kruti smrti in vstajenju ali ponovnem rojstvu so samo »črke« neke davne abecede. Če hočemo vedeti, kaj pravijo, moramo mimo črk. Pravo govorico o nečem, kar ostaja zadaj, lahko razumemo, če vse podobe zavrnamo. Se pravi: ni ne bogov ne enega samega boga, ne njihovih čudežnih otrok in ne nenavadnih prilog med njihovim bivanjem na svetu. H govorici, ki jo je treba zavreči, sodijo tudi obredi in ceremonije, navade in miselni kalupi, kot so dogme in doktrine. Vse to pa je vendarle nekaj, kar je treba spoznati.

Šele ko se misel in čustvo, ujeta v pravljčni svet duhov, otrese njihovih vabljivih ali grozovitih podob in klicev, se v središču zavesti pojavi slutnja prave resnice. Zavest sprva o njej ne more reči nič drugega, kot da je. Šele počasi sledi notranje zavedanje, da je ta JE obenem naš JE, nekaj, kar ni popolnoma »drugo«, tam daleč za obzorjem, ampak sodi k središču nas samih, čeprav se izogiba prijemu enako kot mavrica na nebu ali kot podoba mavrične kače v avstralskem praverstvu.

Odstranitev mitov kot resnic samih po sebi pomeni obenem odstranitev vseh teoloških zgradb, ki so gradile na njih kot na podobah.

Ko ostane verstvo tako rekoč golo, neha obstajati. Ostane le vera, ki je bila doslej v njih kot ujetnik. Z njo ostane prepričanje, da je resnica dosegljiva, če se le usmerimo k njej, pa naj bo še tako neznana. Kljub njeni neznanosti oziroma prav zaradi njene skrivnosti pa čutimo, da so ob njej vsi pretresi, udarci in izgube v življenju kakor nič. Tudi smrt. Obenem nam taka napotitev utrjuje prepričanje, da lahko uspemo le s trudom in vztrajanjem, le z dobrimi in ne s slabimi deli. Pri tem nam vest sama, če ji le znamo prisluhniti, pove, kaj je prav in kaj ni, ne pa izumetničena pravila in zapovedi ali prepovedi. Toda tudi vest spregovori šele, ko je osvobodjena vseh prej omenjenih predsodkov.

Za stanje, ki ga uresničuje spoznanje svoje lastne resnice, so značilni vedno večja harmonija, strpnost in ustvarjalnost. Sledi notranja umiritev, sprva le bežna, zdaj pa zdaj, potem pa vedno dolgotrajnejša. Obenem se najavlja občutek radosti in notranjega blaga. Vse skupaj služi kot kažipot, ki pomaga, da ne odnehamo, čeprav se vmes lahko dvignejo pravcati viharji notranjega dvoma in nemira, polni strahu in zbežanosti.

Drugo sredstvo notranje spoznave in zorenja je meditacija, ki omogoča vedno globlje samozavedanje. To je disciplina, ki je dolgotrajnejša in napornejša od vadbe katere koli telesne ali duševne veščine. Lahko bi rekli, da je to doživljajsko poglobljanje v resničnost, ki ga sproti preverjata razum in srce. Vse to je podobno pravemu umetniškemu ustvarjanju. Tudi pri njem je središče v doživljanju, le da ga poskuša umetnik izraziti z zunanjimi sredstvi. Trudi se pokazati resnico, kot se kaže v svetu. Tudi on pa mora vedeti, kako »eno« preliči v mnogoterost. Nasprotno se meditacija od površja usmerja v notranjost, od raznoterega k »enemu«. Eno in drugo, umetnost in meditacija, sta torej pot k resnici. Kot taki nista nikoli nekaj zgolj osebnega, omejenega in od sveta odtujenega. Obojna govorica se kaže navzven, umetnost z deli, meditacija z zrelejšo, bolj izklesano osebnostjo in zgledom.

Z osredičenjem se osebnost počasi preobraža, čeprav nikoli ne doseže popolnosti, ker popolnost pač ne pripada podobi. Napredovanje zadene ob številne ovire in zastaja za krajši ali daljši čas. Tako se npr. zgodi, če se napredek nekako zatakne ob kako misel o resnici, ne pa, da se sprosti v resnici sami. Vsako razmišljanje zaradi tega nekje obtiči, ko si svoj cilj predstavi kot pojem in ga s tem absolutizira, namesto da bi pustilo resnici, da spregovori sama. Tudi na poglobljanje torej nenehno preži nevarnost, da se spremeni zgolj v neko osebno verstvo ali nazor, v ideologijo. Šele počasi zori spoznanje, da se še tako veličastne miselne zgradbe sesujejo, če meditacija ni privedla do središča srca.

V vseh časih, ki so gojili meditacijo kot nekaj množičnega, zadenemo ob še eno čer. Kar postane modno in si pribori veljavo, se kmalu preseli iz srca na jezik. O meditaciji zdaj govori veliko ljudi, ki so komaj kaj prebrali o njej, kaj šele, da bi jo izkusili. Posebno zavajajoči so tisti načini meditacije, ki ne težijo k središčni resnici, ampak se koncentrirajo le na nek postranski smoter, recimo zdravje, lepoto, duševno moč, okultne sposobnosti itd. Meditacija, ki ni usmerjena k osrednji resnici, se kmalu spridi. Tu ni odveč omeniti, da so nekateri nacistični veljaki v času Hitlerjeve Nemčije uporabljali meditativne tehnike za doseganje osebne in politične moči, ki so jo potem na najbolj grozovit način zlorabljali. Prezreti tudi ne smemo brezvestnih zaslužkarjev, ki poskušajo z vsemi mogočimi duhovnimi gibanji samo kovati dobiček. Sporna je tudi vrednost skupinskih meditacij. Namesto poglobitve se pri njih najraje pojavljajo le trenutna stanja histeričnega zanosa in zamaknje-

nosti, ki za zorenje osebnosti niso le brez vrednosti, ampak ga celo ogrožajo, ker vodijo v odvisnost.

Od narave osebnosti in okoliščin je odvisno, kakšno pot ali način kdo uporabi, ko hoče k cilju. Meditacija v ožjem pomenu besede pomeni predvsem različne načine notranje koncentracije. Toda enak smoter skuša doseči tudi navzven obrnjena dejavnost, ki poskuša človeka z odpiranjem navzven odpreti tudi navznoter. Tako je vsako resnično nesebično prizadevanje za splošno dobro, ki se postopno spoznava šele z naporom. K temu sodi delo v svetu in za svet, ki ne išče nagrade in priznanja. Včasih se človek sicer vprašuje, ali je tako delo res smiselno, ko vidi, da svet nagrajuje sebičnost, medtem ko pošteno delo neredko propade. Toda kljub vsem zunanjim porazom se izkaže, da je dobro vendarle tisto, kar ustvarja osnovne možnosti za osebni in družbeni napredek. Samo dobro, pa naj bo kratkoročno še tako brezupno in v posmeh »realizmu«, prinaša osebno trdnost in duhovno poglobitev. Zato je tudi meditacija lahko uspešna le, če je čas, ki ni odmerjen njej, odmerjen uresničevanju pravih smotrov.

Ne glede na izbrano pot samouresničevanja, ki pač nekomu najbolj ustreza, postane z njenim napredkom zunanji izraz dosežene stopnje vseh takih poti vedno bolj podoben. Zato ni presenetljivo, če so razne poti raznih časov in kultur spregovorile bolj ali manj enako, ne da bi se pri tem zgledovale druga po drugi.

Izraz dosežene resnice je velikokrat paradoksalna govorica, polna navideznih protislovij, ki se zdijo povsem nesmiselna, a vendarle niso. Tak je npr. opis resnice v Upanišadah: »To, kar se giblje in se ne giblje; kar je daleč proč in je zelo blizu; kar je v vsem in je izven vsega...«³⁸ Podobno se je izražal Plotin. Zanj je bila resnica nekaj, kar »...ni stvar ali kvaliteta, ni kvantiteta, ni intelekt ali duša, se ne giblje niti ni pri miru...«³⁹ Ali pa Eckhart, kateremu bog »...ni luč, niti življenje, niti ljubezen, niti narava, niti duh, niti podobnost čemurkoli, kar lahko izrazimo z besedo.«⁴⁰

Spoznavanje absolutnega bistva naj bi bila osrednja človeška naloga. Traja vse življenje. Indolog Müller je pisal, da glede tega grško misel »Spoznaj sebe« močno presega sicer podoben indijski rek, ki se glasi v prevodu »Spoznaj resnico z resnico«, v sanskrtu »Âtmânam âtmanâ-pasya.«⁴¹ Le redkim je namenjeno ali omogočeno, da se pri iskanju te resnice umaknejo v popolno samoto, daleč od sveta. Večina napreduje sredi življenjskega vrveža, ko je mogoče najti osamljenost le v zavetju svoje sobe, med izletom v naravo in v umiritvi, ki jo je mogoče doseči tudi sredi velemestne gneče. Samota in vrvež vsak po svoje pokazeta, kje smo. Služita kot preizkus, koliko se nam je posrečilo odpraviti samozaverovanost ali navezanost na kaj. Hitro se razkrinka navidezni mir, ki ga je kdo dosegel, če na lepem izbruhne srd, ki nikakor ne more

biti v skladu z domnevno modrostjo, ki naj bi jo že dosegel. Vsa taka doživetja seveda niso prijetna, pripomorejo pa k temu, da se rušijo samoprevare, s kakršnimi se človek nenehno poskuša predstaviti lepši, kot je, predvsem sam sebi.

Preseneti nas, kadar opazujemo srečanje in utopitev v resnico šele ob zadnjih trenutkih življenja pri ljudeh, ki v življenju niso opravljali nikakršne zavestne meditacije ne v tem ne v onem smislu, a jih je življenje samo privedlo k dobremu nasproti. O tem pričajo zunanji znaki, ki jih opazujemo pri umirajočemu: taki so kot pri nekom, ki je dosegel globino pristnega notranjega doživljanja med meditacijo. Kažejo se v posebnem pogledu, v solzah in umiritvi obraza, ko se zdi, kot da bi se z njega umaknile vse sence.

Samo ugibamo lahko, koliko takega notranjega bogastva zažari v primerih, ko sta življenje in njegov konec nekaj povsem prozaičnega. Imajo tedaj prav starodavna verovanja, da se bo moralo življenje, ki ni bilo izživeto, spet ponoviti? Kako naj bi se namreč zvil z resnico nekdo, ki mu je bila ta do zadnjega trenutka tuja? In kako naj verjamemo fantastičnim razlagam, ki so si jih izmislila ljudstva, da bi razjasnila taka vprašanja? Ostaja le »ne vem«, a vendar vera, da končno dobro ni tako neznansko daleč, kot bi sklepali po meri človeške nepopolnosti. So namreč trenutki, ko se megle razkadijo in je dobro, ki je bilo ves čas tu, tu tudi v naši zavesti.

VEDANTA IN JOGA

Znana zgodba o brodarju, ki je prevažal učenjaka, pripoveduje o tem, kako je učenjak brodarju dopovedoval, da je izgubil tri četrtnine življenja, ker ni nič vedel o matematiki in astronomiji. Ko je potem nastal vihar in se je čoln začel potapljati, je brodar vprašal učenjaka, ali zna plavati. Ker ni znal, mu je brodar dejal, da bo zdaj izgubil vse življenje.

Človekova osnovna naloga torej ni učenost. Preprost ribič ima nemalokrat več modrosti od še tako velikega učenjaka. Široko znanje je v sedanjem svetu seveda potrebno, toda v najusodnejših trenutkih je potrebno nekaj drugega. Vendar se zgodnja evropska psihologija po tem ni ozirala. Po vzoru ved svojega časa, predvsem botanike in kemije, je tudi psihologija le opisovala, naštevala in razvrščala »sestavine« duševnosti, enako kot je botanik razvrščal rastline. Kmalu pa sta se pokazali nezadostnost in neustreznost takega početja. Nekaj važnega je uhajalo iz rok. Poskus, kako vse opisati in izmeriti, je izrinil pomen subjektivnega. Kar se je takratni psihologiji posrečilo ustvariti, je bil le nekak duševni okostnjak. Kasnejša globinska psihologija sprva takega stanja ni prav nič spremenila. Za njenega ustanovitelja Freuda je bila še vedno zgled popredmetena znanstvena misel devetnajstega stoletja. Dlje je segel razvoj psiholoških znanosti zadnjih desetletij. Vse bolj se je loteval vprašanja,

kaj je jaz, kakšno vlogo ima in v čem je njegovo bistvo. Poudarek se je povrnil na vprašanje zavesti in načina, kako se zavedamo. Psihologija se na tak način spet neločljivo povezuje s filozofijo, ki pa ne spekulira več kot včasih, ampak skuša enako kot znanost temeljiti v opazovanju dejstev. Ne zadovolji se le z objektivnostjo, ker ve, da mora upoštevati tudi subjektivno, če hoče zaobjeti pojave in življenje v celoti.

Nekateri psihologi priznavajo, da jih je v tem pogledu zelo presegla davna indijska misel. Značilno zanjo je bilo, da se ni pustila razcepiti na troje, v filozofijo, religijo in znanost. Vse troje je združevala v enotnem spoznanju. Pri tem se je ravnala po geslu o neločljivosti teorije in prakse, ki je bilo znano že v stari Indiji in se je pozneje izrazilo v arabski in srednjeveški filozofiji (Maimonides) ter končno v marksizmu.

Zato ni odveč kratek vpogled v vede stare Indije.⁴² Med njimi sta za naš namen posebno važni vedanta in joga. V bistvu je joga metoda, ki ni vezana na nobeno šolo in nobeno verstvo. Njeni začetki so veliko starejši kot Patandžalovi aforizmi. Jogo je kot metodo prevzelo veliko indijskih filozofsko-religioznih nauk. Patandžali jo je le delno vezal na filozofijo sankhje, sicer pa so jo vsebovali tudi advaita vedanta po Šankari, budizem in še prej Āpānišade.

Preden kaj več napišemo o njej, moramo odmisлити predsodke, s katerimi nekateri gledajo na vse indijsko, češ da je to le orientalizem, ki je za našo rabo povsem neprimeren. Ali pa moramo opustiti navado, po kateri ob starodavne načine osebnega poglobljanja postavljamo mitološke in magične usedline in potem vse skupaj kot nekaj okultizem zavrzemo. Odmisliti moramo tudi sedanjo modnost joge, ki jo zaradi plitvega senzacionalizma širijo časopisi in učitelji najbolj dvomljivega slovesa. Enako velja za plitvi ekumenizem tako imenovane Nove dobe.

Značilno za pravo jogo je, da nima nobene zveze z okultizmom, ki ga celo izrecno odklanja, pa tudi ne z raznimi mitološkimi predstavami. Lahko bi rekli, da uporablja povsem realno, tehnično izrazoslovje. Trudi se ne le doumeti notranje doživljanje, ampak ga tudi obvladati in usmeriti k najvišjemu, popolnemu spoznanju. Usmerja se k zavesti, ki skuša strniti razdrobljeno zavedanje. Išče celost in končni dosežek je samadhi (sam-a-dha = sestaviti kot celoto), to je integracija oziroma celost sama po sebi. V samadhiju se neha ločitev na subjekt in objekt, oboje se zlije v eno samo resničnost. Se pravi, da je to celost, ki močno presega tisto, kar danes razumemo s tem pojmom, se pravi le nekakšno enotnost ali seštevek fizične, biološke, socialne in psihološke resničnosti.

Samadhi pri nas radi prevajamo z ekstazo, kar pa ne ustreza, saj pomeni ekstaza nekakšno zamaknjenost ali prevzetost od nečesa, kar je zunaj nas. Zato je primernejši izraz enstaza. Za jogo samadhi ni nekaj drugega in tujega, ampak je uresničitev najglobljega človekovega bistva. Tako Āpānišade kot iz njih izvedeni nauki vidijo v tej resničnosti pravo

bistvo vsega, kar je. Označujejo ga s pojmom sat-čit-ananda, pri čemer pomeni sat »to, kar je«, čit pomeni zavest, ananda pa radost. To bistvo enačijo s splošnim bistvom, z enačbo Atman je Brahman. Za samo jogo pa ni bilo glavno, kako utemeljevanje bistva, ampak je joga predvsem praktični nauk, kako doseči integracijo, je menil indijski filozof Rada-krišnan.

Joga začenja z uresničevanjem nravnosti. Pri eni izmed njenih vej je nravnost ves čas v ospredju. To je nesebična dejavnost brez kake misli o nagradi, usmerjena k splošnemu dobru. Ponazarja jo spev Bhagavadgita. Tudi pri drugih oblikah joga ni nikakršen beg od resničnosti, ampak, nasprotno, njeno usvajanje. Povezuje zunanje in notranje, posamično in splošno ter subjektivno in objektivno, vse do zlitja vseh razločkov, ko se razlike razpustijo v tistem, kar je nemški mistik Eckhart¹ imenoval Istigkeit, slovensko morda še najboljše prevedeno kot istost. Se pravi, da je joga hkrati subjektivna in objektivna, njen cilj pa je oboje strniti.

Joga tudi ne cepi resničnosti v fizično in duševno, ampak sta to le dva pogleda. Odtod njeno negovanje enovitega psihosomatskega razumevanja in odnosa do pojavov. Kar je medicina v zahodnem svetu zaznala šele v dvajsetem stoletju, je joga opisovala že davno in tudi uvedla ustrezne psihosomatske tehnike. Patandžali je med drugim poudarjal vpliv joge na stanje mišičnega tonusa in spremembe dihanja s pomočjo koncentracije. Hatha joga (Svatmarama)⁴³ s posebnimi načini vadbe, med katere sodijo razne drže, načini dihanja in koncentracija, odstranjuje telesne in duševne motnje, če so te ovira za osredičenje.

Pri hatha jogi je posebno zanimiva koncentracija na poseben notranji čut, ki ga ni lahko opisati. Z njim nekako zaznavamo napetost med obema poloma notranje dvojnosti oziroma minevanje te napetosti, ko se začenjata s koncentracijo oba pola razpuščati drug v drugem. To je zaznava, ki zanesljivo kaže, kako daleč je nekdo še od samega sebe, saj dvojnost k njemu ne sodi. Popolna sprostitve pomeni tudi izginotje napetosti, omogoča pa jo postopno ozaveščanje in obvladovanje tudi vegetativnega živčevja.

V vsem tem ni nikakršne askeze, če z njo razumemo nekakšno samotrpinčenje in zatajevanje ali odrivanje ter zatiranje želja in hotenj. Pri jogi se, nasprotno, nižje preobraža v višje. Zato npr. sil, ki so se prej izrazile kot spolna sla, ne smemo več razumeti kot nekaj spolnega, ko dosežejo višje ravni. Neprimerno bi bilo višje zvesti na nižje, kot je to storila psihoanaliza. Joga nas pouči, da se hotenje in sla vzdržujeta na nižji ravni, dokler ju človek izživlja sproti, in da se kratkostično praznita ter spet naraščata. Šele s prehajanjem k višjim ravnam narave se energija ohranja in počasi »odpira«⁴⁴ vrata k zlitju razločkov v eno samo resnico. Dokler se to ne zgodi, se življenje vrtinči in ponavlja. Ko se zdi,

da je že skoraj doseglo svoje središče, se njegov tok zaobrne v nov krog vrtinčenja. Toda z napredkom se duševna raven vendarle dviga. Enako kot sila, prej ujeta v spolnosti, se dvigajo tudi druge telesne sile. Tudi dihanje je nenehno ponavljanje, vdih in izdih. Tako je vse do tistega trenutka, ko joga v dihanju ujete sile ne povede naprej v tako imenovano četrto⁴⁴ obliko pranajame, ko dihanje v svoji psihofizični obliki preneha oziroma ostaja le še toliko časa, kolikor se še vzdržuje čisti telesni avtomatizem dihanja.

Spremembe v telesu in duševnosti med meditacijo in samadhiem niso nekaj umišljenega. Zdaj jih lahko že merimo z različnimi aparati, ki jih sicer uporabljamo predvsem pri preiskavah živčevja.⁴⁵ Pri poglobljanju meditacije se npr. spremeni elektroencefalografska slika možganskih tokov. Istočasno registriranje mišičnega tonusa, bitja srca, dihanja, upora kože in drugega prav tako pokaže sočasne spremembe. Nekatere od njih je mogoče zaznati s preprostim opazovanjem. Potek joge in s tem njen vpliv na sproščanje napetosti ni enakomeren. Ko še ni zares utečen, prihaja lahko do burnih vegetativnih pojavov, kot so spolno draženje, hitro bitje srca, znojenje, salivacija, solzenje itd. Med meditacijo lahko nastanejo še druge, resnejše motnje, kar pa se zgodi predvsem, če je njen smoter kaj drugega kot resnica sama po sebi. Namesto napredka in sprostitve nastopita nemir in strah, pojavi se glavobol, ni umiritve. S poglobljanjem vsi ti pojavi počasi minejo. Resnična popolna umiritev nastopi šele s samadhiem. Elektroencefalogram tedaj zaznava počasnejše ritme, dihanje v presledkih zamira ali pa postane hitro ter spet zamre kot pri Cheyne – Stokesovem dihanju, znanem iz medicine. Zavest se ves čas ohranja.

Kot rečeno, je brezpogojni začetek in okvir takega prizadevanja etično oblikovanje osebnosti, ki se seveda nadaljuje, ko si sledijo višje stopnje izurjenosti. Morala pri tem ni nekaj, kar bi bilo zapovedano od zunaj, ali pa nekaj, o čemer bi se ljudje dogovorili, ampak je vtkana v življenje samo in se zato z okoliščinami vred spreminja, ne da bi pri tem izgubila osnovno smer k najvišjemu dobremu. V tem smislu razumemo indijsko dharmo, katere pomen je širši, kot se pri nas navadno označuje pojem morale. Vsak človek ima svojo posebno dharmo, svoje posebne naloge in pot, imenovano tudi svadharma.

Sodobna psihologija in psihoterapija podobno kot klasična filozofija ponovno poudarjata usmeritev človeka k splošnemu cilju, ki ga je Aristotel opisal kot najvišje dobro. S takim najvišjim smotrom se povezuje temu ustrezna motivacija, to pa psihologija vse bolj sprejema kot enega od temeljev duševne higiene. O tem pričajo raziskovanja in stališča vidnih strokovnjakov, kot so Diel, Frankl, E. in W. Kretschmer, Maeder, Maslow, Mowrer in drugi. Diel je npr. v svoji praksi ugotavljal, kako velik pomen za povrnitev duševnega zdravja je imelo opuščanje

zmotnega vrednotenja, če ga je nadomestilo pravo. Ali drugače: do duševnih motenj ter osebnih in družbenih tragedij prihaja, kadar pri ljudeh prevladujejo zgrešene motivacije.

Navezanost na kar koli, kar ni najvišji smoter, onemogoča končno samospoznanje. Zato je velik del joge posvečen nenavezanosti oziroma načinom, kako se od navezanosti osvoboditi. Hinduizmu, podobno kot Heraklitu, je svet nenehni tok. Vse se spreminja, vse teče. Nastajajo oblike, ki so sicer resnične, vendar bežne. Značilno za vse je, da minejo. Nekatere filozofije so jih označile kar za iluzije. Joga ne misli tako. Poudarja le bežnost stvari in neprimernost, če se človek na karkoli minljivega naveže bolj, kot je to prav. Pot do resnice pa je le v nenavezanosti. Šele v umiritvi, ki sledi, mine nenehno valovanje, tudi duševnih vrtincev in nasprotij ni več. Umiritev je zato ena od definicij joge.

Vse, kar je bežno, je na določen način le zrcalna podoba, prava resnica pa je drugače. Je nekaj podobnega kot podoba Narcisa na vodni gladini in njegova očaranost nad njo, kot je to opisal pesnik Ovid. Narcisa njegova podoba prevzame in se nanjo naveže, ker ne ve, da to, kar vidi »...samo odbojne podobe je videz...«⁴⁶ Narcis brezsnožno podobno vzljubi, »... ker misli, da vidi telo, kar odsev je telesa.«⁴⁶ Enakega izvora je splošna navezanost in samozagledanost ljudi, ki jim pomenijo oni sami in okolje vse, kar je.

Narcis je podoba vsakdanjega človeka. Veže se na pestrost oblik in se z navezanostjo ujame v mreže pojavnosti, se potem z njo poisti in zaplete v mreže zaprek, ki mu onemogočijo pot do lastnega bistva. Odtod silovitost privlačnosti ali odpora, ljubezni in sovraštva, opitosti in obupa, užitka in bolečin.

Joga ponuja izhod s pomočjo samodiscipline, ki človeka sprošča krčevitega prijema telesnih in duševnih spon. Sproščanje počasi povede iz bivanjske utesnjenosti in zoženosti. Pri tem je treba jogo razumeti široko, ne toliko kot tehniko, ampak veliko bolj kot nesebično usmeritev k bistvu. Enako bi lahko zapisali za budistična prizadevanja in za vsako poglobljeno soočenje s temeljno nalogo življenja, bodisi v tišini doma bodisi sredi boja, kot to lepo prikaže Bhagavadgita.

Poglavja o iskanju človekove osnovne, neosebne oziroma presežne resnice ni mogoče zaključiti, ne da bi upoštevali, da lahko zaide povsem drugam, kot bi bilo prav. Meditacija je samo ena od poti. Kot pri drugih pa se tudi pri njej kaj lahko zgodi, da človeka ne privede iz dvojnosti k spoznanju in končnemu samouresničenju. Namesto tega se posebno pri poprečnem, v svet zagledanem človeku, duševnost še bolj zaplete in zaobrne v lastno enkratnost in posebnost, k svojemu jazu ali, kot tudi rečemo, k subjektu. Še posebno rado se to zgodi pri meditaciji, ki jo je kdo začel zaradi kakih bolečnih ali sebičnih razlogov ali želja z njo doseči kakšno korist: zdravje, umiritev, večjo duševno moč, nenavadno

doživetje itd. Kdor je bil prej vaje projicirati svoj lastni »se« na nek zunanji objekt, ki ga potem imenuje bog, ga zdaj od boga zaobrbe kot tokrat že drugotno projekcijo na svoj končni jaz. Nastane nova samoprevara, samozagledanost, napuh, solipsizem. Govorjenje o srcu je tedaj spet ena od varljivih kulis, ki naj skrijejo obubožanje in praznino. Človek se tedaj kot končno bitje poisti z bogom in pobožanstvi sebe. Vse je tedaj sprevrženo. Človečnost se spremeni v nečlovečnost, lepe besede v morilska orodja, čut do drugih v brezbržnost do vsega, razen do sebe. Če zmanjka moči, niti tak pobožanstven jaz ne more obstati. Sledi obup in praznina, nič, ki popelje v samomor. Na poseben način simbolizira te vrste samozagledanost Smoletov Črtomir v drami Krst pri Savici. Odtujen sebi se pobožanstvi in spremeni v pravcati demonski lik nasilnika, ki končno zaradi nasilja tudi sam pade.

Pot zanikanja (neti-neti hindujske misli) in nič, o kakršnem govori budizem pa tudi kakšna druga mistika, se torej pri vsakdanji rabi rada izgubi v popolnoma zgrešenem doživljanju nič in pripelje do ravnanja, ki je temu ustrezno. Nastane skrajni moralni in sploh življenjski nihilizem. V sedanjem svetu, ki je že sicer nagnjen k brezidejnosti in zanikanju vseh vrednot, je taka nevarnost še posebno velika. Številne meditacijske in duhovne šole zato niso drugega kot le še eno modno oslepelostno verstvo ali sekta. Enako kot druga verstva tudi one človeka izpraznijo, namesto da bi ga privedle k polnosti.

Potrebna je torej skrajna previdnost, pred tem pa čisto, neosebno hotenje. Skrb za etično zorenje je prvi pogoj. Brez tega zlahka prevlada magija navidezne duhovnosti, namesto mistične poglobitve. Skupine, zbrane v magičnem krogu ali kako drugače, so tedaj le še verniki brez prave notranje svobode. Ob svečah in zvokih kitar se zazibljejo v hipnotično zamaknjenost in ne v resnico. Za psihologijo je to duševna regresija. Namesto naprej, popelje človeka nazaj, k nižjim duševnim ravnam, proč od svobode.

KONEC BESED IN DEJANJ

Moteč vpliv raznovrstnih okamninih verstev na svobodno vživljanje v vero terja še nekaj razmišljanj o odnosu do raznih cerkev in drugih oblik verskega združevanja, pa tudi o mejah ne le družbenih, ampak tudi osebnih namer pri tem. Predvsem so verstva nekaj, česar ni mogoče odpraviti s prepovedjo, zapiranjem njihovih svetišč ali celo z rušenjem, kar so najprej zagrešila verstva sama v boju z drugačnimi verovanji. Krščanstvo v tem pogledu ni nikakršna žrtev, ampak ga je kot bumerang udarilo nazaj to, kar je samo počelo. Vzrok za razmere, ki vzdržujejo tako neljubo stanje, je v miselnosti ljudi, ki se v tisočih letih ni prav nič spremenila ne glede na ogromen napredek tehnične civilizacije. Je že tako, da ta miselnost samogibno tone v magičnem doživetju in odziva-

nju. Krčevito se oprijema svojih idolov, tuje pa uničuje. Kadar so se velika verstva pod udarci časa zamajala ali celo začela umirati, so si verniki takoj poiskali nadomestke v raznih oblikah praznoverja ali v poplavi sekt in nenavadnih verstev, pa tudi v mistificiranju vsakdanjosti, ko so kateri od politikov, športnikov, pevcev ali načinov življenja postali njihovi novi maliki. Pri takem vzdušju se hitro pokvarijo ali napačno razumejo še najbolj iskrena in trezna religiozna iskanja. Duhovnost, joga, zen, meditacija in drugo so postali zgolj modni pojavi, s katerimi se kiti plitvi ekshibicionizem, ali pa so služili golemu zaslužkarstvu. Verstva, ki so bila sama kriva za smrt duhovnosti, so jo spet začela poudarjati, a le zato, da bi spet zbrala vojsko vernikov. Seveda to ni bila več prava duhovnost, ampak zgolj sodoben način množičnega vplivanja na ljudi oziroma osladna besedna zavesa, ki naj skrije notranjo praznino.

Magičnih načinov verovanja, ki trdoživo poganjajo v verstvih in drugod, zato ni mogoče zatirati. So del osebnosti neozaveščenih množic, vernikov boga in vernikov sveta. Vsako nasilno spreminjanje obstoječega stanja je vedno povzročalo le hude pretese, ne da bi magijo zatrla. Beseda o opiju ima tu pravo mesto. Duševnost, ki se je navadila uživati ga, se sesuje, če ga ne dobi več. Sledi njen zlom, ki večinoma ne vodi k spoznanju, ampak se v najboljšem primeru ujame šele, ko najde novega malika.

Kar je res potrebno, je rast osebnosti. Obvaruje pred tem, da bi se sprijaznili z obstoječim in vzdrževali vero bodisi v stare bodisi v nove malike, posvetne ali religiozne. Zato je kritika zasvojenosti in razlogov zanj vedno dobrodošla. Njena naloga je, da razgalja varljivost vsakega malikovanja in umišljene svetosti. Njena beseda zato nikoli ne more biti svetoskrunska. Obenem s kritiko pripomore k istemu cilju stroga ločitev med verstvi in državo. To pomeni tudi ločitev verstev od politike, gospodarstva in vzgoje, razen, seveda, če poskušajo vzgojo po svojih vidikih voditi z lastnimi sredstvi, brez družbene pomoči. Cerkve ali verske skupnosti naj postanejo le ena od oblik družbenega življenja, ki je zato tudi nenehno podvržena družbeni kritiki. Cerkev se potem ne more sklicevati na neke posebne pravice. Svobodno izpovedovanje kake vere mora tedaj spremljati tudi svoboda njegovega zanikanja. Težnja k večinskemu položaju določenega verstva, ki se je izoblikovalo pod pritiskom preteklosti, možnost svobode zmanjšuje. Večinsko se namreč samogibno sprevrča v enoumje, to pa v nestrpnost in skrajnost pri utrjevanju fundamentalističnih prvin. Sklicevanje na večinski položaj konfesije je razen tega neupravičeno, saj sodobna raziskovanja kažejo, da celo veliko tistih, ki obiskujejo verske obrede, ne veruje v temeljne postavke, ki jih tam učijo. Govoriti o tem, da je določena recimo zahodna družba, sedemdeset ali večodstotno katoliška ali protestantska, zato ni drugega kot poskus, pridobiti si nazaj monopolni položaj in privilegije, ki jih daje večinski položaj.

Kritika zablod in verovanj, ki jih je utrdil čas, seveda ni vse. Pomembnejše je tako oblikovanje družbenega življenja, ki naj bi omogočilo res svobodno iskanje odgovorov na bistvena vprašanja o življenju in bivanju. Ljudje pri tem ne potrebujejo skrbništva nobene ustanove. Najmanj take, ki se hvali, da ima v zakupu resnico vere in morale. Samo v svobodi sta mogoča soočenje pogledov in boj mišljenj. Tudi ostra nasprotja so pri tem umljiva. Ni pa sprejemljivo totalitarno nasilje države, cerkveni pritiski in tudi ne zlagano leporečje množičnega zavajanja, značilno za sodobne »demokracije«. Ustrezne duševne, gmotne in družbene okoliščine, ki si jih v prid svobode želimo, seveda niso dane kar same po sebi. Njihovo uresničevanje je sad nenehnega boja in prizadevanj za njihovo uveljavitev, saj je v dvojnosti življenja vedno tudi druga sila, sila nesvobode, ki sproti uničuje to, kar si svoboda pridobi. Odtod tako pogosto malodušje, občutje, ko se zdi, da je zlo vedno zmagovalec. Odtod tudi skrajno nevarni »realizem« ljudi, ki zla sicer ne odobravajo, a ga vendarle sprejmejo, »ker je življenje pač tako, živeti pa je treba...« Toda malodušje kljub temu ni upravičeno, saj ima dobro svojo moč, ki človeka notranje odrešuje, če vztraja pri njem kljub vsem zunanjim porazom. Razen tega oziroma prav zato ima dobro tudi družbeni pomen, ki ga samo na videz presegajo porazi. Bistvena je notranja zmaga, ki vodi k preseganju vsakršne dvojnosti, tisto, kar je Aristotel razumel s »teorijo« in kar ni omejeno le na peščico vrhunskih filozofov, ampak se pojavlja, če to le hočemo videti, tudi pri preprostih ljudeh.

Nekaj popolnoma drugega od skrbništva nad duhovnostjo in od socialno-psihološkega pritiska, s katerim se vzdržujejo dogme in obredi, je kultiviranje duhovnega ozaveščanja. To ne pozna zaukazanih resnic. Spregovori o doslej prehojenih poteh ter njihovih uspehih in neuspehih, spoznanjih in zablodah. Svojih spoznanj ne ponuja kot takih svetih resnic, saj ve, da je vsakdo v vsakem trenutku v drugačnem odnosu do resnice in drugače utemeljen v njej, zato nobena misel ne more popolnoma ustrezati. Tak je tudi znanstveni odnos do resnice, le da se znanost vendarle bolj omejuje na racionalnost, medtem ko je pri vzgoji osebnosti potrebna celostna obravnava.

Videli smo, da temeljne resnice o življenju ni mogoče projicirati zunaj sebe, v nekakšno namišljeno bitje ali danost. Resnica je ves čas tu. Težava je le v tem, da se je ljudje ne zavedajo. Živijo sicer na določen način iz nje, se pa predajajo zgolj površni pestrosti vsakdanjosti ter se v njej izgubljajo in z njo tonejo. Vendar zares in dokončno ne morejo potoniti, ker je temelj vsega nad dvojnostjo življenja. Odtod njena moč, čeprav se zdi v svoji nespoznanosti popolnoma nemočna. Človek se je navadil, da je svojo identiteto ustvarjal skupaj z bogom ali bogovi in božanstvi v nekakšnih minljivih likih, podobah in predstavah namesto v svojem pravem jedru. Če hoče končno k jedru, je nujno, da zapusti

govorico preteklosti in s tem tudi vse, s čimer se je včasih istil. Vztrajanje pri zvestobi identiteti preteklosti pomeni torej vztrajanje pri osebni umišljenosti in ranljivosti, s tem pa pri strahu in vsem tistem, kar iz njega izvira. Psihologija osebnosti nam pove, da mora biti slovo od preteklosti nenasilno, postopno, kot sta postopna rast in vzgoja. Vsekakor to zahteva oddaljevanje od zunanjih izrazov magične dvojnosti, pa naj se ta skriva v še tako svetih podobah starih nauk. To so ostanki preteklosti, ki ne osvobajajo več, ampak pritiskajo k tlom in krivijo hrbtenico.

Mimogrede kaže omeniti še težavo pri izboru del, ki naj pomagajo ustvariti si ustrezno sliko sveta in dati primerne napotke glede tega, na kaj se opreti in kaj storiti. V številnih knjigarnah velikih mest opazujemo npr. celo na istih policah drugo ob drugi resne in neresne knjige, plodove najgloblje pronicljivosti in najbolj plehkega šarlatanstva, pa tudi bisere duhovnosti, pomešane med okultne in magične uspešnice ali pa postavljene sredi duha ubijajočih dogmatskih razprav učenih teologov. Pri tem se zgodi, da prej poide kaka knjiga, ki npr. govori o jogi in kozmetiki, kot zapis kakega Vivekanande ali Ramakrišne. Že sam motiv, zaradi katerega kdo izbira med takimi knjigami, je največkrat zgrešen. Prevladuje zanimanje za nenavadno, okultno in moderno, kakršno je npr. trenutno zanimanje za tako imenovano bioenergijo in za vraže v zvezi s tem. Še slabše je, ker temu podleže marsikatera duševno manj odporna ali labilna osebnost. Odkrivanje doslej neznanih razsežnosti duševnosti, resničnih in umišljenih, ji ne daje miru in trdnosti, ampak jo lahko vrže v prave vrtince duševne zmedenosti in bolj občutljive celo v duševno bolezen. Morda še bolj usodno in pogostejše je, da se napačno usmerjeno iskanje konča v pripadnosti kaki ekstravagantni sekti in v odvisnosti od lažnih duhovnih učiteljev, »gurujev«, ki jih navadno vodijo. Ni čudno, če skupinska zbiranja te vrste potem zamorijo v imenu duhovnosti njegovo prebujanje; v imenu ljubezni do narave pa spremenjajo naravo v opustošene in poteptane travnike in gozdove, iz katerih ob prihodu takih sodobnih molitvenih skupin preplašeno zbeži vse živalstvo.

Končno še vprašanje, do kod naj gre iskanje, saj ima kot vse tudi ono svoje meje. Nanj je opozoril že Laotse,⁴⁷ ko je pisal: »Dalj ko kdo širi znanje, manj ve.« Kaj podobnega velja na najrazličnejših področjih. Nekje je meja, ko se je treba ustaviti; nadaljnje prizadevanje, da nekaj dosežemo, bi se spremenilo v zasipavanje. Dejavnost, usmerjena k najvišjemu smotru, se obrne proč od njega, če vztrajamo pri njej. Z njo se zgodi podobno kot z mislijo, ki naj bi odkrivala resnico, pa zakrni v praznem racionalizmu. Enako se zgodi v umetnosti, ki neha biti umetnost, ko se spremeni v larpurlartizem. Posebno nevaren je tak zasuk na moralnem področju, ko vprašujemo Kam?, Kaj je prav?, Kaj storiti?... Kopičijo se le vprašanja in odgovori, nastajajo začarani krogi nemočnega

ponavljanja. Nobena trditev, pa naj se še tako hvali, ne more prepričati. Morala uhaja kot pesek med prsti, ko jo eni spreminjajo v večne zakone, drugi pa vse relativizirajo. Eni in drugi povzročijo le to, da tretji zdvomiijo o vsem in poiščejo rešitev v nasladah, brezobzirnem samouveljavljanju, pa tudi v drogah in samomoru.

To so zapleti in nasprotja, ki se jim umetnost, filozofija in verstvo ne morejo izogniti. Z idejo napredka je enako. Njena strma pot navzgor se na lepem požene navzdol. Sicer pa je kaj takega usoda prenekaterega posameznika. Potem ko je naredil in dosegel še tako veliko, ko je premagal zvrhano mero trpljenja in je že mislil, da je na vrhu, se je vse doseženo spremenilo v nič. Kar je dosegel, ni bilo tisto, kar je nekje v notranjosti želel, ne da bi se svoje skrite želje zavedal. Ko si opomore, se zažene v nov krog dejavnosti in prizadevanj. Tako gre naprej in naprej. Eden se tako nauči grabiti, drugi postane zasvojenec z delom, tretji se vzpenja po lestvici družbenega ugleda, četrti se oprime zdravja in preganjata ga strah in groza glede tega, kaj bo, če ga izgubi... Za vse velja, kot je zapisal Laotse: »Kdor dela, pokvari.«

Tudi iskanje širših obzorij se vedno znova odbije od nevidne prepreke in zdrsne nazaj v večno ponavljanje. Veliki upi se tedaj spremenijo v najbolj črn obup, dokler ga nov krog ne preobrne v novo varljivo upanje. Taka je zgodba Sizifovega mita. Sizif se ne zaveda, da je njegov napor enaka utvara kot slepilna misel iznajditelja, da bo ustvaril perpetuum mobile. Vrha, poslednjega smotra ne doseže napor: ta je potreben prej, ne pa na koncu. Na koncu se pokaže rešitev, če se človek zave še ene misli, ki jo je povedal Laotse: »Ko ne storiš ničesar, je vse narejeno.«

Toda ne prej! Kdor odneha prej, se prepusti lenobi in trohnenju. Če je smoter zgolj časoven, postane celo dezertar ali izdajalec. Izda sam sebe. Šele smoter, ki ga ne zaznamuje več dvojnost sveta, je tisti, ki pove, da sta delo in napor nujna, a le delno. Iskanje nas k cilju sicer popelje, nas pa tja ne pripelje. Nekje so meje vsakršne dejavnosti, toda zaznamo jih šele, ko nas je dejavnost do njih pripeljala; če nas takrat seveda kaj ne premoti.

Zato imamo opraviti z dvema odgovoroma, ki se zdita nasprotna, pa nista. Enega je dal Njegoš⁴⁸ v Gorskem vencu. Takole pravi: »Neka bude borba neprestana, neka bude što biti ne može...« To je odgovor, kakršnega daje tudi Bhagavadgita. Dokler je človek v objemu tistega, kar indijska misel razume kot karmo, je boj nenehen. Vsi kompromisi in vsa izogibanja temu boju so le izdaja samega sebe. Treba je vztrajati pri dobrem in v boju na pravi strani, na poti vesti. Tak boj sicer res velikokrat zaznamujejo porazi in zlo vedno znova porazi dobro. Zazdi se nesmiseln. Toda vse to so vendarle le zunanji porazi. Bistvena je notranja zmaga, ker samo ta počasi privede do zavesti o »nečem«, kar je nad prizadevanjem. Tega ne doseže nobeno nadaljnje prizadevanje.

Nenehni boj, če naj vendarle uspe, je v napadu in v predahu, a samo, če je oboje usmerjeno k tistemu, kar imenujemo najvišje dobro. Edino taka stalnost je zares dobra, piše Bhagavadgita. Omogoči postopni napredek k višji kakovosti življenja.

Kot pa smo videli, je tudi tako prizadevanje nekega dne mimo. Nadaljnji trud smotra ne približuje več, ampak ga začne oddaljevati. Tedaj velja drugačen odgovor: »Ko ne storiš ničesar, je vse narejeno.« Šele na tej točki doseže učenec, ki se pogloblja v Tao, zadnjo stopnjo, na kateri ga volja sama po sebi, če se ji le prepusti, brez dela pripelje k uresničitvi samega sebe.

Torej taka pot ne pomeni kakega odpovedovanja ali pa askeze v smislu samotrpinčenja; je dozorevanje, kakršnega spozna otrok, ko prerašča in končno preraste nekdanje igrače. Vendar s to razliko, da seže otrok potem po igračah odraslosti, dozorelost pa še te preseže.

Osvobajanje od spon zasvojenosti z minljivim, ki sta nam jih zahodna civilizacija in krščanska tradicija le še utrdili, lahko sicer opišemo, ne moremo pa opisati poslednjega smotra, ki ga čutimo pred seboj. Laotse pravi: »Kdor ve, ne govori.« Uresničitev pomeni molk; besede, če so resnične, služijo le kot napotek, Z njimi se začenja in končuje življenje sveta. Z njimi se začenjajo tudi delitve in nasprotja, ki zastrejo zavedanje bistva. Bistvo se pokaže šele v tišini in molku. Pisatelj Andrić⁴⁹ je v alegoriji o slepcu ponazoril pomen takega zavedanja z varovanjem intimnosti in skrivnosti. Povestica Slepec pripoveduje o nekom, ki je mlad oslepel, a se je kljub temu celo še bolj spretno gibal in delal, kot če bi videl. Ljudje so ga spraševali, kako je to mogoče. On pa je le molčal. Nikomur ni govoril, da se je po oslepitvi pojavila pri njem nekakšna izvorna, prvotna svetloba, ki ga je vodila. Nekoč pa je to skrivnost le razkril in o njej spregovoril. Tisti trenutek je svetloba vztrepetala, za hip malo bolj zažarela in dokončno ugasnila. Ostala je samo še črna točka v večni temi. Dodajmo: nevednosti.

Na koncu se povrnimo k mojstru Eckhartu. Ko je iskal besedo, ki naj ponazori uresničitev poslednjega smotra, jo je našel v starinskem izrazu »Istigkeit«¹ Slovensko bi mogli reči »istost«, »je«, pa tudi – z žal zastarelim izrazom – »istina«. Drugi slovanski jeziki istino še poznajo.

PRAVLJICA

V otroški sobi še ni nobene prave filozofije, a je več modrosti, kot je premore učenjakov kabinet. Otroku se še vse zdi možno. Mesec ga utegne obiskati in se po svojem žarku spet povzpeti nazaj na nebo. V grčah omar vidi skrivnostna bitja, ki ponoči oživijo in se igrajo med seboj. Skozi okno se včasih neslišno priplazi pošast brez oblik, tako da otrok odreveni od groze. Vse se mu zdi živo. Eno občuduje, drugo ga ogroža, tretje ga brani, kaj četrtega zabava. Potem ko ga počasi prevza-

me spanec, občuduje tudi neznansko lepo deklico, ki ga popelje nekam daleč med zvezde. Sredi njih se prebudi in odtava k starejšemu bratu, da bi mu povedal, kaj vse je videl. Brat se mu nasmehne in ga pospremi nazaj k njegovi postelji.

Toda kmalu se nauči molčati o svojih nočnih potovanjih. Odrasli nič ne razumejo. Še manj razumejo drugi dečki in deklice, ki se znajo samo posmehovati, če jim kaj pove.

Samo nekaj je ljudi, ki ga razumejo. Z njimi pa se ni treba pogovarjati, saj vedo vse, kar ve on. Zadosti je pogled, ki pove vse.

S šolo zbežijo pravljice nazaj v gozdove. Abeceda ureče roko, da ne zna več risati sanjskih podob. Svinčnik senči samo še krogle, kocke in piramide. Tako vstopa otrok v svet odraslih, okleščen na vseh koncih.

Samo sem pa tja se še prikaže drugačen svet. Nekega dne, pri kopanju, mati ne gleda in zgodi se, saj še ne zna dobro plavati, da stopi globlje, kot bi smel. V trenutku je pod vodo. Sploh nima časa pomisliti, da se duši. Močno vdihne in svetloba se razlije vse okoli njega. Še sam se zlije z njo in vse je tako lepo kot še nikoli poprej. Toda le trenutek je tako: začuti pritisk na prsi, nad njim pa se sklanja prestrašen materin obraz. Kot iz neznanske daljave zasliši: Že diha. Pritisk na prsi popusti.

Nekaj let kasneje se je spet srečal s smrtjo. Ves razred je moral na dom k sošolcu, ki je padel s strehe in se ubil. V skromni sobi je ležal deček, ves bel, okoli njega je bilo polno rož. Poseben vonj je preplavalj temačen prostor, vonj po smrti in po rožah. Toda smrt v tisti sobi ni bila konec, nekaj skrivnostnega je bilo v njej.

Še tretjič se je oglasila smrt. Bilo je zadnje dni vojne, ko je v maju že vse zelenelo. Deček, zdaj že mož, je sedel v krogu okoli mitraljeza. Star partizan je novincem razlagal, kako deluje. Nihče pozneje ni vedel povedati, kako se je zgodilo, toda na lepem se je zaslišal pok, eden od vojakov pa je dva- ali trikrat čudno zamahnil okoli sebe in negiben obležal. Nesmiselna žrtev na pragu miru. Zakaj?

Življenje in šola sta medtem naredila svoje. Pozabljena je bila otroška svoboda, pozabljen tudi čas groze med vojno, groze bolj za stare kot za mlade, kajti mladi so z zanimanjem gledali vse, kar se je dogajalo, če le ni udarilo mednje. Na mesto sanj je stopila vsakdanja resnica, vse prevečkrat pusta in zoprna, tudi dušeka in nevarna. Bil je čas, ko je bilo treba paziti, kaj si rekel. Velika vojna se ni iztekla v veliko radost. Iz temnih razpok tisočletnega mraka se je priplazila oblastiželjnost. Bilo pa je vseeno veliko lepega. Predvsem upanje, kaj vse bo mogoče narediti, kaj odkriti, kaj urediti boljše.

Zanos dela sproti odplavi teže, ki seda na srce. Sadov dela je vedno več. Toda več ko je vrat odprtih, več je soban, ki čakajo, da jih razsvetli dnevna luč. Z vsakim odrešilnim »zato« se pojavijo novi in novi »zakaj«. Zdi se, da so v knjigah vsi odgovori. Ko so odprte, je vse jasno. Ko pa

se vrnejo na police, spet umolknejo. Včasih je tako, kot da bi jih sploh nikoli ne bilo. Ostane le hrepenenje, ki se nekega dne zave, da brez uresničevanja tudi gore lepih misli nič ne pomagajo. Knjiga še nikoli ni pripeljala na vrh gore. Človek se mora sam odpraviti na pot.

Potem se zgodi, da na lepem odpadejo vse plašnice odraslosti. Na lepem se pojavi neznansko lepa deklica iz prvih otroških sanj. Pogled ji povsod sledi in jo vpija v sebe. »Zakajev« naenkrat ni več. Tudi »zato« umolkne, saj kdo bi ga rabil. Dekle preprosto »je«. Dvoje bitij postane en sam »sem«. Vse je polnost, ki je nič ne omejuje.

Nekaj najresničnejšega se kmalu zazdi kot sen, ki je zbežal. Pridejo skrbi, vsakdanjost vleče vsakogar na svojo stran. Eno je spet dvoje, troje. Toda trenutek, čeprav še tako bežen, ni bil prevara.

Leta bežijo polna upanja in razočaranj. Zgradba življenja se počasi dviga kljub vsem težavam. Če je otrok postal kmet, je to družina, nova gospodarska poslopja, kmetijski stroji, predvsem pa znanje o naravi. Če je postal pisatelj, je to spet družina, knjige, predvsem pa znanje o življenju. Vse je kakor umetniško delo, ki počasi dobiva obliko. Toda na lepem, brez kakršnega koli vidnega razloga, pride povodenj ljudske zlobe in neumnosti ali pa morda le val plime, ki zravna peščen grič, ki ga je ustvarilo delo. Človek poskuša rešiti, kar se rešiti da, toda vse mu spolzi med prsti. Prizadet z žalostjo opazuje, kaj se je zgodilo. Šele med ruševinami spozna, kako zelo je bil navezan na svoje delo. Še več valov, višjih od prejšnjih, mora priti, da spozna, da mora naprej, čeprav čas odnaša sadove.

Toda najhujše mora šele priti. Človek stopi višje, do tam, kjer voda ne seže. Povodnji res ni, zazna pa potres, ki se bliža. Grozi, da bo razrušil ne le enega, ampak tisočero domov. Zakriči, da bi opozoril na nevarnost. Toda ljudje ga ne slišijo. Še kar naprej tekajo po svojih drobnih opravkih. Raje prisluhnejo sirenam, ki iz piščali izvabljajo čudovite zvoke o svobodi in blagostanju, ki jih čaka. Tedaj se vse strese in delo rodov se sesuje v prah. Pročelja cerkev in gradov, ki kljubujejo nesreči, med prvimi pobelijo, da bi skrili notranjo praznino. Toda smrad razpadajočih trupel pove, da so tudi to le ruševine. Pobeljena pročelja so privid, ki laže. Ne menijo se za lačne, obubožane in pohabljenе, ki se plazijo okoli.

Zvonovi bijejo mrtvim. Po mestu se na svoj zmagoviti pohod odpravijo podgane. Iz odprtih grobov vstajajo mrtveci in visoko dvigajo svoje pokopane grbe in zastave. Kdor je preživel, jim vpije »Živijo!« Senc smrti si ne upa udariti v obraz. Trepeta in pokleka pred njimi. Čez reko je vezal dva bregova star kamnit most. Stoletja je ključeval času. Zdaj ga ni več. Zazijala je praznina. Tako je, kot da si nasproti gledata dva sovražna svetova, tuja drug drugemu. Prav tu je človek začutil, da mora spet graditi. Most mora biti vsem prihodnjim neurjem navkljub. Človek

zbere nekaj ljudi, ki zaradi šuma reke ne slišijo prilizujočih zvokov siren, in začne graditi. Tako nastaja most od srca do srca.

Zvečer, ko je nebo že ugašalo, ni bilo več mogoče delati. Eden od delavcev odpre radio, ki ga je našel nekje med razvalinami. Kot da bi bilo od zelo daleč, se oglasi oda radosti, potem pa z vsakim trenutkom narašča, dokler ne preglasi šumenja reke. Bolečina se raztopi, kot da bi je ne bilo. Tedaj ni treba nobene filozofije. Ljudje pozabijo, da je mraz, in ne slišijo brzostrelke, ki se oglasi v bližini. Še naslednjega dne je himna v ušesih in ne pusti, da bi se prikradla nazaj mučni zakaj in zato. Resnica preprosto je. Oda sama je nastala iz bolečine. Beethovnova bolečina je bolečina vseh, enako radost, ki jo je izražal v skladbah. Oglasi se tudi v Čarobni piščali ali pa v žalostinki staroste staroselskega plemena nekje sredi Avstralije. Slišimo jo v topotu nog rezijanskih godcev, v Schillerjevi in Kosovelovi pesmi, v Petkovškovi sliki Doma, v Dolinarjevem vojaku, ki straži na Žalah dom počitka koroških borcev. Je kakor most, ki strne dva bregova.

Toda glasba počasi utihne, če pa bi zvenela še naprej, bi ne bila več glasba, ampak samo zvok, ki bi počasi izgubil vsak pomen. Glasba ni Tisto. Tudi jesenski dan, v katerem listje zažari v vseh barvah in v lahnem vetru pada po tleh, ni Tisto. Enako niso Tisto knjige in pesmi o lepoti. Lepota bi postala zgolj malik, če bi se zagledali vanjo. Tu je le zato, da nekaj naznanja. Je kakor vabilo, ob katerem postane glavno vprašanje, kako resnici, ki jo naznanja, nastežaj odpreti vrata, da bi vstopila in ne bila le kot gost, ki pride in gre kakor blisk v trenutku poljuba?

Prej kot v razpravi najdemo odgovor v pravljici. Kar nekaj ruskih pravljic je, ki pripovedujejo o iskanju zaklada. Junak v njih je navadno preprosti tepček Ivanuška. Ko se spušča k zakladu na dno temačnega brezna, mora mimo strašljivih okamnin iskalcev, ki so se zbali in se spremenili v kamen; ne sme se ustrašiti niti triglavega zmaja, ampak ga mora premagati. Za nič se ne sme zmeniti, dokler ni pri zakladu, podobno kot mora Orfej izpolniti nalogo in se pri tem ne sme ozreti nazaj k Evridiki, če jo hoče dobiti iz bivališča smrti nazaj v življenje. Nobenih ozirov ne sme biti, le resnica. Pogled nazaj spremeni v pepel, kot pripoveduje neka druga pravljica.

Veliko legend in pravljic so ljudje strnili v sveta pisma, jih kakor lepoto postavili na oltar in jih s tem spremenili v okamnino. Pozabili so na simboliko. Še učene glave so se sprle in steple, da bi ugodile svojim svečenikom, ki so se prepirali o najvišjih stvareh: o sv. Trojici, Marijinem deviškem spočetju, Jezusovih čudežih, vstajenju itd. Še kri je tekla zaradi nespameti. Pa ni čudno: nihče ni bil otrok, da bi razumel kot otrok.

Šele ko smo s pravljico kakor otrok, čutimo, kaj hoče povedati, pa čeprav vemo, da ni ne zmajev ne čudežne pomnožitve kruha in rib. Tudi

ni začaranega grižljaja, ki ves grad potopi v smrtni spanec. Toda za vsem tem je neka druga resnica, ki nima nič opraviti z bogovi, angeli, demoni in bodisatvami. To so le podobe, ki se začnejo topiti v živi vodi in še same postanejo živa voda, ki se dviga višje in višje, ker se človek nauči, da ji ne sme pustiti odtekat na poti poželenj. Kot arteški studenec sili kvišku. Na svoji poti raztopi skalo in gnoj, dokler na koncu ne raztopi tudi nas, saj je tudi človek samo simbol, ki je, kar je, ko mine njegova podoba. Ko se to zgodi, tudi pravlјice ni več, saj je pravlјica samo sestra lepote in razuma.

Odgovor je mogoče najti. Tudi pravlјice peljejo k njemu. Nesreča pa je, da ga ljudje ne iščejo. Ljudem ni do resnice, ampak do trenutnega ugodja in varnosti. Če posvetna ali duhovna gospoda nekaj zaukaže, je zanje to tisto, kar je resnica. Če se ti dve gospodi izmenjujeta in danes govori ena belo in druga jutri črno, tudi ljudje govorijo danes belo, jutri črno. Če jih tedaj kdo opomni, da so včeraj govorili drugače, se jim obraz podaljša in umolknejo. S svojo vestjo se ne mislijo ukvarjati. Zapisali bi se samemu hudiču, če bi v tako bitje verjeli. Ker ne verjamejo, se zapisujejo njegovi inkarnaciji: hinavčijo, kradejo, lažejo, izdajajo, vse za domnevno lastno dobro. Zaman jim je govoriti o lepoti in pripovedovati skrivnosti pravlјic. Iščejo jasne besede samo s prižnic in televizijskih zaslonov: kar govorijo tam, je zanje biblija.

Med takimi realisti je živel mož, ki je že od otroških let naprej verjel vsemu, kar je slišal s prižnice. Verjel je namreč, da je nekje neki bog, bog sodnik, ki kaznuje. Toda bolj ko se je spovedoval, bolj se je zavedal, da se ne spominja vsega, kar je naredil slabega. Bog sodnik pa ima dobre pisarje, ki vse zapišejo, zato ga nihče ne prevara. Spovedi torej niso pomagale: čakala ga je neopisna groza pred tem, da se bo moral nekega dne soočiti z velikim sodnikom. Zato je v strahu storil vse, da bi svoj konec odložil. Umirali so znanci in prijatelji, celo otroci so se postarali in bili pred tem, da umrejo, on pa je živel. Vedno bolj ga je bila groza. Potem ga je zadela kap in obležal je. Nebogljjen je moral prositi za vsako malenkost. Najbolj pa je prosil, da je redno dobival zdravila, kajti v njih je videl še zadnje upanje. Eden od vnukov, bolj moder od njega, si je nekega dne domislil, da mu bo povedal pravlјico. Toda stari je že preveč okostenel, da bi bil voljan poslušati take neumnosti. Užaljen je odgnal otroka proč. Pravijo, da je veliko let kasneje končal v domu onemoglih. Nihče od domačih ga ni več obiskoval.

Ljudem ni do resnice... A ne vsem.

Zato se povrnimo k pravlјicam in povestim.

Ena od njih pripoveduje o Prisojni ulici. Vzpenjala se je po pobočju na najlepšem delu mesta. Ena hiša je bila lepša od druge, ob vsaki je bil skrbno negovan vrt z rožami, grmi in drevjem iz vseh koncev sveta. Bogastvo se je kar ponujalo. Tam je živel deček, za katerega se je zdelo,

da je imel vse, kar je hotel. V resnici pa mu je nekaj manjkalo. Hotel je, da bi bila oče in mati srečna, a nista bila. Bal se je, da se razideta, tako kot sta se pri sosedih. Dostikrat je bral prepir v njunih očeh, tudi takrat, ko se nista prepirala. Psihiater v tistem kraju je vedel, da v svoji nesreči nista osamljena. Vsi prebivalci Prisojne ulice so že bili pri njem, vsak s svojimi težavami. Vsem se je sicer dobro godilo, toda vse je glodal strah in vsi so se bali in trepetali, sami niso vedeli, pred čem. Trepetanje je zajelo njihova telesa in že je bil tu strah: kaj, če so zboleli, kaj, če se začinja rak, kaj če jih zadene srčna kap? Vedno pogosteje so obiskovali psihiatra in tudi vse mogoče druge specialiste, najprej doma, potem v tujini.

Deček je vse to čutil. Nekega dne mu je sošolec v šoli ponudil cigareto. Nekaj posebnega je v njej, mu je skrivnostno prišepnil. In res, bilo je, kot da so dečka ponesle sanje. Stvari so se zjasnile in postale lepše kot kadar koli. Postal je lahek in vsemogočen. Samo korak je napravil, pa je že bil z eno nogo na vrhu hriba nad mestom. Ko je prevzetost minila, je ostal spomin na nekaj lepega. Zato je sošolca kmalu spet poprosil, naj mu še da kaditi.

Še vedno je bilo lepo, ko ga je dim ponesel v nek poseben svet. Toda ne več tako kot prvič. Sem pa tja mu je postalo slabo. Tudi zastoj niso bili več ti užitki. Ko je oče izvedel, kaj počne, je skoraj zdivil. Tistega dne, ko je očetu prvič ukradel denar, da bi si kupil privid, privid ni več hotel priti. Bilo je le nekaj tujega, drugačnega, mučnega. Dolgo je bilo tako. Končno je pomislil, da ga samo smrt lahko reši takega stanja in sklenil je, da jo poišče. Namenil se je vreči v tok planinske reke, ki je drvela mimo mesta. Vroč dan je bil in voda je naravnost vabila k sebi. Na bregu je postal in se zagledal v njene valove in brzice. Kaj vse so počeli! Dvigali so večje in manjše gore, se vrtinčili in se razpršili v tisočero kapljic, ki so tiho padale in se utapljale v smaragdno zelen mir obrečnih tolmunov. Igra ga je prevzela in nekaj toplega ga je obšlo. Zvečer, ko se je vrnil z rečnega brega, je rekel očetu: »Pojdimo stran s Prisojne, to ni naš dom.« »Kje pa potem je?« je mrzlo odvrnil oče, ki ni vedel, kaj se je zgodilo v sinu. Ko je šel deček spat, se je oče spomnil čudnega predloga in si je rekel »Saj res, kje pa je?« Na mah se je bogastvo vse sobe sesulo nanj. Kdo ve, ali je v dneh, ki so sledili, našel čist zrak. Deček k prijatelju, ki mu je dal kaditi, ni več hodil.

V pravljičah se človek kaj zlahka spremeni v odpadli list z drevesa in vseeno ohrani svojo voljo in svoj pogled. Zanesa ga v strugo potoka, ki teče s planine navzdol, da bi se združil z reko, reka pa z neskončnostjo morja. Potok se tu in tam umiri in razširi, potopi se v tolmun ali pa se njegove vode v enem od zalivov začnejo vrteti hitreje ali počasneje, kot da bi rade tam ostale. S potokom vred se vrtinči še list in zdi se, da ne bo vrtenju nikoli konca. Razpet je med na videz mirnim zavetjem brega

in šumom, ki najavlja, da bo brzica zdrvela naprej proti dolini. Krčevito se brani, da bi ga tok spet ne ponesel s seboj. Strah ga je skal in slapov. Gleda breg, zadeva ob drugo listje, se lovi z bilkami in žuželkami na bregu in se naveže na lepoto. Pristane, ker tako hoče. Toda ob bregu počasi tone in se potopi v blato, nato pa z blatom raztopljen v tisočero sokov potuje nazaj v drevo in je z jesenjo spet list, ki potuje po brzici. Kdo ve, kolikokrat pristane ali kolikokrat ga tok zajame in popelje s seboj do naslednje postaje. Na eni izmed njih, ko se spet ujame v vrtenje, se zave, da mora z brzico do konca, če noče, da bi znova umrl nekje v blatu. Toda strah ga je, ko vidi divji tok vod. Upira se, dokler končno strah ne mine in se preda toku. Ves, brez misli, kot se preda dekle fantu in on njej.

List zdaj ve, kam hoče, zato ga vetrič ne zmore več odložiti na breg. Ko se voda vrtinči, je to le še kakor v slovo. Vse objema s pogledom in vse vabi s seboj. Ve, da šele izpolnitev vseh nalog in boj z vsemi sovražniki daje moč, ki ga zapelje v poslednjo brzico. Šele v njej se zares zave življenja. Šele ko ga je tok sprejel v svoje središče, tudi toka, lista in središča ni več, ampak je le še to, kar je. Eno, ki nikoli ni bilo dvoje.

Pravljica je tudi v povesti o planincu, ki se je namenil na vrh gore. Daleč spodaj v dolini ve za njen vrh, čeprav mu ga skrivajo drugi vrhovi, nižji od najvišjega. Ljudje ga strašijo, da na vrh nihče ne pride. Na koncu poti so same skale, ostre in navpične. S porezanimi rokami se mu bo morda posrečilo, da se bo oprijel zadnje, a zaradi bolečine bo prijem popustil in plezalec bo zgrmel v prepad. Planinec pa se za strašenje ne zmeni. Napor zanj ni ovira, ampak izziv. Od nešteti poti k vrhu izbere tisto, ki mu najbolj ustreza. Na vsakem mestu se odpre drugačen pogled. Če bi nekje sredi poti pisal pismo, bi napisal, kakšna je gora pred njim. Toda plezalec z druge strani bi iz enake višine napisal kaj čisto drugega. Oba pa bi imela prav, dokler bi veliko višje njuna pisma ne postajala vse bolj podobna. Ko ostane plezalec sam s skalami, ne išče smrti, kot mislijo neumneži, ampak življenje. Najde ga, ko je končno na vrhu. Tedaj ni več ne gore, plezalca, sestopa in smrti. Ostane le še eno v enem, to pa je vse.

V tišino jezera se je iztekal potoček. Njegovi zadnji živahni valovi so razgibali površino jezerske gladine in se malo naprej spustili pod njo. Sončni žarek se je igral z vodo, ki je pritekala. Še malo naprej se je komaj še kaj zganilo. Končno, še naprej, je bil spet samo mir. Bilo je, kot da se je potok vrnil domov. Šele potem, ko je drvel kdo ve kje, ko se je prebijal skozi soteske in je preskakoval skale, ko je nosil s seboj vse, kar je padlo vanj in je namakal tisočero rastlin in napajal tisočero živali, se je umiril. V mir se je spremenil šele, ko je bila njegova pot uresničena in naloga dopolnjena. Potem se ni več spraševal, čemu so mu ostri

kamni rezali pot in zakaj je bilo dobro, da se je nekje visoko prebudil izpod skale.

Prav na koncu še drobec iz pesmi Antona Medveda o Donavi:

Mogočna reka Donava, povej,

...

Poslednji svit
v valovih je razlit,
kot bi se trudna zemlja in nebo
v poljubu tihem strnila tesno.

In ti molčiš?
Izraza ne dobiš?
Ah, nič ne čuti on, kdor čuti to,
kar se z besedami pove lahko.

Poezija II, Ljubljana 1909

OPOMBE

¹ J. Eckhart (1260?–1327) je bil eden najpomembnejših evropskih duhovnih preroditeljev. Podobno vlogo, kot jo je imel njegov sorodnik Dante v zvezi z italijanščino, je imel pri uvajanju nemške pisane besede. V predgovoru k njegovim spisom ga je prevajalec Blakney označil za moža, ki je učil o enovitosti človeka in boga zaradi katere ni potrebno nikakršno poklekanje in sklanjanje, niti ni potrebe po duhovniku, ki bi se hotel postaviti vmes. Eckhartov odnos do resnice se ni zaustavljal na površini. Zapisal je: »Wiltu den kernen haben, so muostu die schalen brechen. (Če hočeš imeti jedro, moraš zdrobiti lupine.)« Cerkev se je zbalala, da ne bi zdrobil tudi njenih lupin. Papež je dejal o njem, da ga je zavedel »oče laži«. Pred smrtjo ga je Cerkev obdolžila krivoverstva. Imel je še toliko časa, da je vse obtožbe zavrgel v znameniti Obrambi. Obsojen je bil posmrtno. Vir: Meister Eckhart, Harper and Row, New York 1941.

² Dogmatična konstitucija o Cerkvi (C 48) in Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu (CS 45) 2. vatikanskega koncila.

³ Teizem: vera v obstoj enega (monoteizem) ali več (politeizem) bogov kot najvišjih bitij, ki so nad svetom, vendar posegajo vanj in ga vodijo. Deizem: nauk o osebnem bogu, stvarniku sveta, ki ostaja zunaj človekove izkušnje do poslednje sodbe. Panteizem: celokupnost vesolja je bog. Panenteizem: bog je v celokupnosti vesolja, vendar jo obenem presega.

⁴ R. Otto, profesor Univerze v Marburgu, je leta 1917 objavil knjigo Sveto, ki smo jo dobili tudi v slovenskem prevodu (R. Otto: Sveto, Hieron, Ljubljana 1993). V tej svetovno znani knjigi razpravlja o doživljanju sakralnega oziroma numinoznega. Sveto mu je nekaj, kar ljudje spremljajo in občutijo kot »ganz andere«, povsem drugo. Za doživetje svetega naj bi bil značilen velik strah, celo groza. Sveto vzbuja tudi spoštovanje iz strahu; človek se počuti pred njim majhen, nepomemben in razvrednoten. Tako pojmovanje svetega izpeljuje avtor predvsem iz krščanskega dojemanja. To je utrjevala cerkvena praksa, je pa v nasprotju z mističnim doživljanjem svetega, pri katerem sveto ni nekaj drugega, ampak je nasprotno isto z bistvom človeka, se pravi nekaj najbolj notranjega.

⁵ K. G. Jung (1875–1961), psihiater in sprva Freudov sodelavec, se je zadnjih dvajset let življenja posvetil predvsem primerjalnemu veroslovju, mitologiji, simboliki, alkimiji in duhovnim vprašanjem atomske dobe. Jedrnato biografijo s pregledom njegovega dela je napisal psihiater V. Jerotić v predgovoru k njegovi knjigi Labirint u čoveku, Vuk Karadžić, Beograd 1969. Bistveni del svojih odkritij in pogledov je Jung zgostil v knjigi Gegenwart und Zukunft, Rascher Verlag, Zürich 1975, v Psychologie et

religion, Buchet/Chastel, Paris 1958 in v *Introduction à l'Essence de la Mythologie*, Payot, Paris 1953.

- ⁶ Regresijo pojmuje medicina na splošno kot povratek na starejšo ali nižjo raven funkcioniranja, medtem ko pomeni regresija v psihoanalizi obrambno dogajanje, pri katerem se človek izogne tesnobi z vrnitvijo v zgodnejša obdobja libidinoznega razvoja. Tu regresijo razumemo le v splošnem pomenu te besede.
- ⁷ Navedek je iz *Taittirīya Upaniṣad* II, VIII, 1–4 (*Eight Upaniṣads I with the Commentary of Śaṅkarācārya, Advaita Ashrama, Calcutta 1965*). Prvi obširnejši prevod *Upaniṣad* v angleščino je prispeval pionir indologije M. Müller 1876. leta (*The Upaniṣads, Dover Publ., New York 1962*). Prve *Upaniṣade* so iz časa pred letom 600 pred n. št., se pravi še pred budizmom. Glavni poudarek v njih je na istosti Brahmana z Atmanom. Gavdapada je pozneje na tej osnovi zgradil filozofijo *advaita vedanta*, njen glavni tolmač pa je bil Šankara (788–820), medtem ko jo je v sodobnosti predstavil predvsem Vivekananda v začetku stoletja. Z *Upaniṣadami* je bila Evropa vsaj po drobcih seznanjena verjetno že zelo zgodaj. Prvi prevod iz sanskerta v perzijski jezik je bil končan leta 1659 in tako postal dostopen tudi zahodnemu svetu. Predvsem pa je k temu prispeval Duperron konec 18. stoletja.
- ⁸ Več o tesnobi v knjigi J. Zalokarja: *O tesnobi našega časa, anksioznost in anksiozna stanja*, Mohorjeva družba, Celje 1983.
- ⁹ Več o tragični usodi staroselcev po svetu, predvsem v Avstraliji, v knjigi J. Zalokarja: *Mavrična kača, Didakta, Radovljica 1991*. Orisan je eden od najhujših genocidov v zgodovini, ki ga je zagrešil kolonializem v tesnem sodelovanju s krščanskimi cerkvami in rasistično navdahnjeno znanostjo 19. stoletja.
- ¹⁰ D. Bonhoeffer: *Otpor i predanje – pisma iz zatvora, Krščanska sadašnjost, Zagreb 1974, s. 16*.
- ¹¹ A. Fister (1808–81), rojak iz Radovljice, je bil med marčno revolucijo na Dunaju 1848 eden od njenih voditeljev. Preden je postal profesor na Dunaju, je deloval v Sloveniji. Šele zadnja leta smo dobili prevod njegovih del v slovenščino. Iz njih veje svobodoljubni duh, ki mu je posrečilo otresti se spon svojega verstva in poklica pri iskanju »vere v um«, s katerim je razumel človekovo duhovno naravo oziroma »srce«. Zaradi svoje revolucionarne dejavnosti je bil preganjan in je moral bežati v Ameriko. Posebno zanimiv je 3. del njegovih spisov, saj v njem na še zdaj sodoben način razlaga kritiko in pomisleke do obstoječih verstev hkrati z vizijo prave religije, tj. religije »harmoničnega razvoja vseh človekovih sposobnosti, ki zadevajo resnico, pravičnost, ljubezen in notranjo srečo (s. 24).« (A. Fister: *Izbrani spisi I, II, III, Arhiv RS, Ljubljana, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1988–1992*).
- ¹² K. Marx, F. Engels: *Izbrana dela V, Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, s. 162/163*.
- ¹³ R. Rolland: *Clérambault, Cankarjeva založba 1976, s. 407*.
- ¹⁴ Marx, Engels, Lenin o religiji in cerkvi, *Komunist, Ljubljana 1980, ur. M. Kerševan; Marxovi navedki so zaporedoma na s. 30, 97, 97, 97, 97, 69, 69*.
- ¹⁵ Navedek iz Engelsa je na s. 37 prej navedene knjige in na s. 228 Izbranih del Marxa in Engelsa.
- ¹⁶ J. Kirn v uvodu h knjigi L. Feuerbach: *Bistvo krščanstva, s. 10*.

- ¹⁷ L. Feuerbach (1804–1872) ima veliko zaslug za kritiko verstev. Marksistična kritika se je v marsičem zgledovala po njem. Vendar ga Engels ni zares razumel, ko je videl v njegovi osamelosti vzrok za to, da je »produciral iz svoje samotne glave«. (F. Engels: Ludwig Feuerbach in iztok klasične nemške filozofije, v: gl. 12., s. 452.) Prav čas, ki ga ni motil revolucionarni vrvež, ga je naredil občutljivega za tisto, česar Marx in Engels nista dojela. To pa je bilo človekovo bistvo, ki nikakor ni gola abstrakcija, čeprav je res, da Feuerbach ni dovolj upošteval vpliva družbenih okoliščin na oblikovanje osebnosti in verstev.
- ¹⁸ L. Feuerbach: Bistvo krščanstva, Slovenska matica, Ljubljana 1982. Navedki so po vrstnem redu na straneh 66, 138, 113, 144, 144, 207, 264, 123, 123, 141, 142, 311.
- ¹⁹ Po S. Freudu (1856–1939) je religija enako kot verstvo vračanje na nižjo stopnjo libidinoznega razvoja.
- ²⁰ W. Heisenberg (1901–1976), nemški atomski fizik (W. Heisenberg: Del in celota, Mohorjeva družba, Celje 1977).
- ²¹ N. Tesla (1856–1943), srbski izumitelj iz Smiljana v Liki, je v pravem pomenu besede oče sodobne elektrotehnike in industrializacije. Veliko njegovih tehničnih izumov še čaka na uresničitev. Žal v javnosti niso znani izsledki njegovih duhovnih iskanj. V času druge svetovne vojne je ves svoj ugled zastavil v dobro NOB v svoji širši domovini. (J. F. O'Neill: Nikola Tesla, DZS, Ljubljana 1976).
- ²² Veliko pozornost je zbudila knjiga fizika F. Capre, profesorja na Kalifornijski univerzi, ki je odkrival vzporednice med sodobno fiziko in vzhodno modrostjo (F. Capra: The Tao of Physics, Fontana Paperbacks, London 1976). Širše poglede razgrinja tudi fizik. P. Davies: God and the new physics, J. M. Dent and sons, London-Melbourne 1984.
- ²³ K. Jaspers (1883–1969), psihiater in filozof, je v »vseobsegajočem« razumel enovitost subjektivnega in objektivnega. Veliko razmišljanj je posvetil tudi stiski časa, v katerem je živel. Nekaj najbolj nazornih del: Die geistige Situation in der Zeit, 1931 (angl. prevod: Man in the Modern Age, Routledge and Kegan, London 1951), Filozofija egzistencije. Uvod u filozofiju, Prosveta, Beograd 1973, Philosophische Aufsätze, Fischer Verlag, Frankfurt am Main/Hamburg 1967, Allgemeine Psychopathologie, Springer, Berlin/Heidelberg 1948.
- ²⁴ V. E. Frankl, profesor psihiatrije, nazadnje na Dunaju. Znana je njegova logoterapija; v njej je skušal z osmišljanjem življenja pomagati ljudem v stiski, med drugim zaradi eksistenčnega vakuumu sodobnega človeka. Pregledna dela: Man's Search for Meaning. An introduction to logotherapy, Beacon Press, Boston 1966; The unconscious God, Simon and Schuster, New York 1975; Psychotherapy and Existentialism, Washington Square Press, New York 1967.
- ²⁵ V. E. von Gebattel: Imago hominis, Otto Müller Verlag, Stuttgart 1968, s. 81.
- ²⁶ E. in W. Kretschmer, oče (1888–) in sin, oba psihiatra, sta z veliko realizma poskušala najti sintezo človekove duševne in telesne danosti. Oče je znan predvsem po raziskovanju konstitucije. Globoko humanistična je njegova avtobiografija Gestalten und Gedanken, Georg Thieme Verlag, Stuttgart 1963. Za širšo javnost pa sta

- zanimivi njegovi Medizinische Psychologie, Thieme, Stuttgart 1971 in Psychotherapeutische Studien, Thieme, Stuttgart 1958. Najpomembnejše delo W. Kretschmerja pa je Selbsterkenntnis und Willensbildung in Ärztlichen Raum, Thieme, Stuttgart 1958.
- ²⁷ M. Boss: Grundriss der Medizin und der Psychologie, Verlag Hans Huber, Bern-Stuttgart-Wien 1975. Avtor se v knjigi ukvarja s fenomenološko fiziologijo, psihologijo, patologijo in terapijo ter preventivo moderne industrijske družbe.
- ²⁸ P. Diel: Psychologie de la motivation, Payot, Paris 1970; Education et rééducation, Payot, Paris 1976. P. Diel (1893–1972), psiholog in filozof. Einstein je leta 1935 z navdušenjem prebral njegovo prvo knjigo: »Občudujem moč in doslednost vaše misli. Vaše delo je prvo, kar mi jih je prišlo v roke, ki poskuša povezati celokupnost človekovega življenja in duha, vključno z bolezenskimi pojavi, z osnovnimi biološkimi danostmi. Nudi nam enovit nazor o smislu življenja.» S. 317.
- ²⁹ Aristoteles: Nikomahova etika, Cankarjeva založba, Ljubljana 1964, s. 341 (1178a).
- ³⁰ A. Einstein (1879–1955). Svoj pogled na svet je podal v knjigi Mein Weltbild, Ullstein Bücher, Frankfurt am Main-Berlin 1966.
- ³¹ Lecomte de Noüy: The Human Destiny, The New American Library New York, 1959, s. 151.
- ³² R. C. Eucken (1846–1926), nemški filozof. V slovenščino je prevedena knjiga Smisel in vrednost življenja in v njej je tudi Uvod v temeljna vprašanja filozofije, Cankarjeva založba, Ljubljana 1977, s. 49.
- ³³ A. Toynbee: Experiences, Oxford University Press, London 1969 s. 145, 153, 285.
- ³⁴ R. Rolland (1866–1944). Med njegovimi romani nas tu zanimata predvsem Clérambault in Jean Christophe. Med drugimi deli, ki izražajo njegov humanizem in veliko razgledanost, pa so predvsem: La vie de Ramakrishna, La vie de Vivekananda, Mahatma Gandhi, Vie de Tolstoi, Le voyage intérieur, Gandhi et Romain Rolland.
- ³⁵ Navedek iz diplomske naloge M. Zalokar: Romain Rolland – Le rêve de l'humanisme, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1991, s. 25. Po tej knjigi so tudi navedki iz Rollanda, s. 38, 39, 39.
- ³⁶ Mahatma Gandhi (1869–1948), duhovni in socialni voditelj Indije, glasnik nenasilja. V slovenščini je izšla biografija P. Bourtembourg: Gandhi, Obzorja, Maribor 1971; v srbohrvaščini pa avtobiografija Gandhi: Avtobiografija, Naprijed, Zagreb 1966 in Gandhi Borba nenasiljem, Komunist, Beograd 1970. Navedek je iz knjige Gandhi Truth is God. Navajivan Publ., Ahmedabad 1969 s. 64.
- ³⁷ L. Tolstoj (1828–1910) ruski pisatelj, v poznih letih moralni in duhovni preroditelj ter svoboden religiozni duh. Od številnih del naj tu omenimo le nekatera: Vstajenje, Vojna in mir, O umetnosti in družbi, Kreutzerjeva sonata, Smrt Ivana Ilija, Spoved, Kritika dogmatskega bogoslovja, V čem je moja vera. A. Šifman je v ruščini povzel bogato literaturo o Tolstojevih stikih z vzhodnim svetom ter o vplivu Tolstoj na Gandhija in obratno (A. Šifman: Lev Tolstoj i vostok, Nauka, Moskva 1971).
- ³⁸ Īśā Upaniṣad, Dover Publ., New York 1962, s. I, 312).
- ³⁹ Plotin: Eneade, Grafos, Beograd 1982. Plotin (205?–270), grški filozof, novoplatonik, je Eno, ki ga ni mogoče definirati, označil kot vrh, ki nas spominja na indijsko

dojemanje Brahmana. Vrnitev k Enemu omogoči meditacija. Z nauki je močno vplival na zgodnjo krščansko mistiko, imel pa je tudi pomemben vpliv na arabsko filozofijo.

⁴⁰ F. C. Happold: *Mysticism*, Penguin Books, Harmondsworth 1964 s. 244.

⁴¹ *The Upanisads*, Dover Publ., New York 1962 s. XXXII.

⁴² Lep pregled indijskih filozofsko-religioznih šol je podal filozof S. Radakrišnan (1888–19), predvsem v delu *Indian Philosophy*, George Allen & Unwin, London, New York 1958. O vlogi vere in verstev je pisal v knjigi *Religion and Society*, George Allen & Unwin, London 1966, Kratek pregled hinduizma: K. M. Sen: *Hinduism*, Penguin Books, Harmondsworth 1969. Prikaz budistične filozofije: P. Pečenko: *Pot pozornosti*, Domus, Ljubljana 1990. Še več o indijski misli: A. Schweitzer: *Indian thought and its development*, The Beacon Press, Boston 1960.

⁴³ Svatmarama je deloval med leti 1350 in 1550. Hathajoga in radžajoga sta bili zanj le dva vidika iste discipline. Po nekaterih izrekih sodeč je bil njegov filozofski nazor enak kot pri advaita vedanti. (Svātmārāma: *Hathapradīpika*, Kaivalyadhama, Lonavla/Poona 1970.

⁴⁴ Patandžali joga II, 51 (*Yoga Philosophy of Patanjali*, State University of New York Press, Albany 1981, s. 239–243.

⁴⁵ J. Zalokar: Joga in osnove medicine, *Zdravstveni vestnik* 1984, s. 41–43.

⁴⁶ P. Ovidij N.: *Metamorfoze*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1977.

⁴⁷ Kitajski filozof Laotse se je rodil leta 571. pr. n. št. Bil je Konfucijev sodobnik. V kasnejših stoletjih je konfucionizem postajal vse bolj ideologija oblasti, nad Laotsejem pa so se navduševali pesniki in pistolji. Laotse in njegov komentator Chuangtse sta zavrgla leporečje o humanizmu, pravici in obredju (li). Te sicer lepe doktrine so samo znanilke razkroja, ki vodi v kaos. V njih ni ne humanosti ne pravice. (Laotse: *The Wisdom of Laotse*, The Modern Library, New York 1948. 227, 283, 229, 257.)

⁴⁸ P. P. Njegoš: *Gorski vijenac*, Svjetlost, Sarajevo 1975, s. 57).

⁴⁹ I. Andrić: *Sabrana dela Ive Andrića*. Kuća na osami, knjiga 15, Beograd 1976, s. 231–234).

Mojca Oblak**ART AND POWER**

1. Razstava "Art and Power" (Umetnost ter moč in oblast), ki so jo odprli 26. oktobra v Galeriji Hayward v Londonu, je triindvajseta razstava po vrsti iz serije razstav, ki so bile organizirane v različnih evropskih deželah od začetka druge svetovne vojne. Te razstave so se nanašale na določena zgodovinska obdobja iz evropske umetnosti in so bile organizirane na medsebojnem sodelovanju evropskih držav, muzejev in teoretikov.

Razstava *Art and Power* želi osvetliti stanje v umetnosti med leti 1930 in 1954 v smislu enostranskega odnosa umetnosti do politične avtoritete totalitarističnih režimov držav: Španije, Italije, Sovjetske zveze in Nemčije. Razstava začne z dramatično uvodno postavitvijo "klasike" totalitaristične umetnosti, kot se je ta predstavila na *Mednarodni Razstavi umetnosti in tehnologije* v Parizu 1973, in s komentarji ter filmi oživlja atmosfero takrat konfuzne in globoko razdeljene Evrope.

"Na eni strani glavne avenije, ki vodi od *Eiffelovega stolpa* do *Stolpa miru*, sta si stala nasproti masivna paviljona Nemčije in Sovjetske zveze, in tako simbolizirala ideološko vojno med fašizmom in komunizmom... Arhitektura paviljonov je nihala med neoklasicizmom in modernizmom. Številni paviljoni so za predstavitev lastnih oblik komunikacij – filma, fotografije in brezžičnih sredstev – do skrajnosti izbrali dvojno temo razstave, se pravi umetnosti in tehnologije. Ta razstava je bila istočasno idealna priložnost za propagando, še zlasti za državno sponzorirano kiparstvo in slikarstvo Nemčije in Sovjetske zveze."¹

V tem uvodnem delu razstave tako najdemo dela, ki s svojo "simptomatičnostjo" na učinkovit in direkten način ilustrirajo pariško razstavo. Model, ki ga je V. Muhina pripravila za trideset metrov velik spomenik *Industrijski delavec in dekle kolektivne farme*, je bil predstavljen na sovjetskem paviljonu na pariški razstavi in je kasneje postal slavna komunistična podoba; slika A. Samohvalova *Kirov na športni paradi* predstavlja voditelja Oktobrske revolucije, ki je kasneje postal eden od prvih žrtev stalinizma; kartoni za mozaik M. Sironija v ritualno slovesnem kontekstu mističnih, arhaičnih, antičnih in krščanskih referenc povečujejo Italijo; ogromno platno J. M. Seta *Sveta Tereza, predstavnica božanske ljubezni do Španije, ponuja Kristusu duše mučenikov*, je bilo na pariški razstavi edino delo predstavnika španskega nacionalizma in

zato razstavljena v vatikanskem paviljonu: emblem *Orel in svastika* K. S. Ehmenova je stal na stolpu nemškega paviljona...

Glavni del razstave je razdeljen na štiri dele – španskega, italijanskega, nemškega in sovjetskega.

Španija, v državljanski vojni razdeljena med republikansko vlado in Frankovim fašizmom, se na pariški razstavi predstavi z izključno republikansko politično usmeritvijo. Republikanska vlada – neprestano napadana in obtoževana kot vandalska ter destruktivna – želi pokazati, ne samo svojo moderno razsvetljsko usmerjenost, temveč istočasno težnjo po kontinuiteti s špansko tradicijo. Poleg številnih antifašističnih plakatov so tu razstavljena dela J. Gonzalesa, A. S. Pereza, J. Renaua... in potem J. Miroa, S. Dalija in Picassa.

Italijo v tridesetih letih določata dve razstavi: revolucionarno futuristična *Rivoluzione Fascista* leta 1932 in konservativno monumentalna *Mostra Augustea Della Romanita* z leta 1937. Za ozaveščanje italijanskega fašizma je pomembna druga razstava, v kateri se skozi obujanje antične dediščine – originalov (zbranih iz vse Evrope), odlitkov, modelov, stik s kvazi antičnim stilom in referencami ... zrcali duh fašizma in kult Mussolinija kot novega Avgusta. Številni arhitekturni načrti E. del Debija in L. Morettija sledijo isti monumentalni klasični tendenci. Murali M. Sironia, ki jih sam interpretira kot umetnost, "ki bo ponovno postala tisto, kar je bila v najveličastnejših časih v srcu najveličastnejšega naroda – idealen instrument duhovne usmeritve..."², potrjujejo, kako fašizem verjame v svojo lastno mitologijo. Toda, drugače kot v Sovjetski zvezi in Nemčiji, sta moderno in klasično v Italiji kompatibilna. Quadriennale v Rimu 1935 spodbuja "najbolj različne umetniške trende"³ – slikarji kot L. Fontana, O. Licini, G. Morandi, G. de Chirico, A. Savinio, Scipione (G. Bonichi)... lahko neproblematično razvijajo svoje delo v kontekstu naraščajoče fašistične ideologije in politike.

Sovjetski del, označen s Stalinovo petletko, definira ideološka transformacija kot industrijsko kulturna revolucija in kreacija novega proletariata. Umetniki postanejo "inženirji" človeških duš. Konstruktivizem (V. Tatlin, A. Rodčenko, E. Lisicki...) in suprematizem (Malevič) sta, kot politično in moralno korumpirana, prepovedana, čeprav se je, paradoksalno, prav v teh umetniških smereh – v novi simbiozi umetnosti in ideologije kot temelja bodočnosti, najprej definirala prav podoba umetnika inženirja. (V dvajsetih letih določeni umetniki, tako imenovani *produktivisti* kot so npr. L. Popova, V. Stepanova, A. Lavinski, radikalizirajo regulativno politično vlogo umetnika tako, da opustijo čisto umetnost in se zaposlijo kot oblikovalci v tovarnah.) Toda postrevolucionarna socialistična družba kot dikatura proletariata zanika vsako potrebo po avantgardi. To, kar potrebuje Stalin, je popularna, vsem razumljiva umetnost. I. Brodski, I. Grabor, A. Gerasimov (Stalinov

dvorni slikar), G. Shegal (slikar Stalinovih portretov)... so v tesnem stiku s partijo in anticipirajo nove socialno realistnične zahteve umetnosti. Toda, vse to, se zdaj zahteva tudi od vseh ostalih umetnikov, ki še vztrajajo v "konservativnih", "romantičnih", "malomeščanskih" ali, na drugi strani, preveč "formalističnih" izrazih. Kulturni pluralizem v umetnosti in arhitekturi je del preteklosti.

Podobno je v nemškem delu. Oktobra 1936, po končanih *Olimpijskih igrah*, je muzej Moderne umetnosti v Kronprinzenpalaisu zaprt in tako imenovana degenerirana umetnost je izgnana iz vseh nemških muzejev. *Velika razstava nemške umetnosti* leta 1937 je povzetek nove mistificirane pozicije umetnosti in v njej se zrcali dostojanstvo in pomp nacionalsocialističnega žargona. Umetnost dobi visoko socialno moralno vrednost in nenadomestljivo mesto v masovni ceremoniji. Hitlerjeva obsesija – simbioza umetnosti in države – postane metafora nacizma. Hitlerjeva izjava, da je umetnost edina resnična "večna investicija človeškega dela"⁴, se neprestano citira in ponavlja. Umetnost, definirana na osnovi arijske kulturne identitete, naj bi bila tisto, kar transcendirajo, ne samo razred, temveč istočasno sam tok zgodovine. Graditev cest, mostov, reprezentativnih stavb ni opravičena na njihovi politični, temveč kulturni vrednosti. Transformacija in revitalizacija nemških mest, ne želi samo dvigniti raven infrastrukture, temveč se nanaša predvsem na estetsko dimenzijo. In, istočasno, neprestano nanašanje na veličino Nemčije in realizacije te veličine v tisočletnem Reichu, je prej estetska trditev, kot argument, utemeljen na dejanskih političnih dosežkih in razmislekih. V tem obsežnem nemškem delu, tako nasproti del umetnikov kot so R. Gessner, B. Meyner, ki obujajo mitološki svet germanskih prednikov – podobno kot arhitekturni načrti A. Speera in C. Pinnaua, ki nadaljujejo monumentalno tradicijo – stojijo dela "degeneriranih" umetnikov (M. Beckmann, O. Kokoschka, P. Klee...), dela "kritikov" nacizma (K. Kollwitz, J. Heartfield...) in dela umetnikov kot sta E. Barlach (ki ga kljub temu, da sam razvija z nacionalno preteklostjo definirano umetnost, nacisti ne marajo) ter E. Nolde, ki najprej sodeluje z nacizmom in je kasneje, leta 1941 izgnan iz nacistično umetniške institucije.

Razstava *Art and Power* je skrajno obsežna. Spremlja jo prav tako obsežen katalog – knjiga (*Art and Power*, Thames and Hudson) s teksti kot so *Sovjetska umetnost* D. Elliotta, *Berlinska arhitektura* I. B. Whitea... Najbolj šibka točka razstave je verjetno površno utemeljena povezava totalitaristično inspirirane umetnosti z ostalo nedoktrinirano in tako preganjano umetnostjo. Seveda je ta odnos zelo kompliciran in kompleksen (tako iz ideološkega kot umetniškega stališča) in se globoko razlikuje v posamičnih državah. Ta naloga bi se vsekakor izkazala kot preobsežna. Toda "svobodna" in kritična umetnost (tako dobra kot slaba) je predstavljena na razstavi bolj kot za vsak slučaj in z ostalim

delom izgubi dialektičen konflikt in pravo konceptualno povezavo. Še posebej šibek del predstavljajo dela Picassa – tu ni niti prezentacije *Guernice* niti *Sanj in laži Franka*.

2. Bolj kot sama razstava, nas lahko preseneti odziv britanske kritike.

T. Hilton, kritik časopisa *Independent*, v svojem članku "Le ubogali so ukaze" "They Were Only Obeying Orders" – šokiran nad celotno razstavo "tiranije", tako npr. pravi:

"Razstava *Art and Power* ... je ena izmed najbolj depresivnih razstav, ki sem jih kdaj videl. Toda istočasno; njena vsebina je tako pomembna, da bo vsak, ki se zanima za umetnost in kulturo, čutil potrebo da premisli njeno ostudno-strahovito sporočilo."⁵

J. Glancey v tekstu "Guilt by Association" ("Krivda zaradi povezave"), nasprotno opozarja na pomanjkljivo sporočilo razstave. Ta bi morala istočasno z razlaganjem totalitaristične, ideologizirane osnove umetnosti, razgaliti ideološkost celotne zahodnoevropske umetnosti.

"Zgodovina kaže da kruti in despotski režimi zelo pogosto podpirajo veličastno in ognjevito umetnost. Brezrazumska krutost ni bila tuja legendarnim renesančnim princem...

Z vsemi napakami in pomankljivostmi je razstava *Art and Power* drzen poskus, da se občinstvu približa tisto področje, kjer se umetnost in politika stikata... Ta razstava je izhodišče za razumevanje mahinacij in manipulacij v umetnosti dvajsetega stoletja."⁶

Hiltonova kritika je demokratično sentimentalna. Vsi vemo, da so totalitaristična umetniška dela na splošno "slaba" in vemo tudi, zakaj so takšna. Ponovna zaprepaščenost in presenečenje na osnovi enoznačne identifikacije s sekundarnim "škandaloznim" sporočilom te umetnosti kot radikalno vulgarno ideologizirane, je v današnjem času verjetno skrajno naivna in je ne moremo jemati resno.

Glanceyeva kritika želi biti bolj sofisticirana, toda preveč poenostavljena in generalizira na zgodovinski osnovi. Res je, da ima vsaka umetnost nekje temno ideološko plat, toda če želimo osvetliti odnos umetnosti do družbe, naletimo na ogromno razliko med npr. renesanso in dvajsetim stoletjem. V renesansi se umetnik nahaja v istem duhovnem prostoru kot njegovo občinstvo. Določena recipročnost je pogoj, da umetnik dela v "znanem" mediju, na "znan" način in izraža "znane" vsebine. Nasprotno pa sta modernizem in avantgarda inovativna, največkrat težko berljiva, bol sofisticirana in manj direktna. Konflikt med umetnostjo in družbo se zato v tridesetih in štiridesetih letih dvajsetega stoletja kaže tudi kot konflikt med ideologizirano-totalitaristično umetnostjo in avtonomno umetnostjo. Če se avtonomna umetnost kritično ozavešča tako v smislu socialno-političnih kot umetniških zahtev, in na avtentičen način odraža konflikt med umetnostjo in družbo, potem je ta konflikt v totalitarističnih delih potlačen na osnovi neke iracionalno

arhaične ideje o celoti in tej sledi istočasno tudi iluzija o fiksni identiteti umetnika in družbe. Odnos umetnosti do politike je v modernem in postmodernem času še toliko bolj kompliciran. (Vsekakor ne moremo trditi, da je npr. Rothko ideologiziran, zgolj na osnovi, ker je CIA finančno in promocijsko podpirala abstraktni ekspresionizem v času hladne vojne.)

Umetniška dela razstavljeni pod naslovom *Art and Power* so posledica neke določene zgodovinske situacije, v kateri so vsa estetska sredstva uporabljena za projekcijo določene ideologije in kjer umetnost – masovno estetska igra izključno sekundarno – propagandno vlogo. Verjetno je to istočasno razlog, da je najbolj “okusen” del te prakse, tisti del, ki se ne pretvarja, da je kaj več od propagande – namreč plakat.

Tako, bolj kot v umetniško zgodovinskem kontekstu, totalitaristično umetnost razumemo v socialno političnem kontekstu. Ta umetnost se prej kot umetniškem vrednotenju ponuja npr. vprašanjem umetnosti in umetniške forme do ideologije, razkrinkavanju nekritičnih nacionalno reakcionarnih identifikacij (kot je npr. nemški odnos do mitologije, italijanski odnos do antike...)...To so danes znani in natančno analizirani problemi – institucija umetnosti je postopoma ovrednotila in analizirala tudi totalitaristični del umetnosti. Ukvarjanje s totalitaristično umetnostjo pred časom npr. v pedesetih letih v zahodni Evropi ni bilo tako samo-umevno in pravzaprav ni bilo možno. Totalitaristična umetnost kot skrajno “neumetniška” ni zaslužila nobene pozornosti, čeprav se je v marsičem, tudi takrat, lahko prezentirala kot simptomatična v določeni nacionalni kontinuiteti.

“Na splošno ... nacionalno-socialistično diktirana umetnost predstavlja tuj element, s katerim se ni vredno ukvarjati.”⁷

Toda strategije in koncepti umetnosti v konfrontaciji in kontradikciji z družbo so danes spremenjeni, verjetno precej bolj sofisticirani in težje ujemljivi, kot v tridesetih, štiridesetih, pedesetih... letih tega stoletja, ko je avtentična umetnost kot “visoka umetnost” enoznačno definirala svojo vlogo kot protest proti oblikam kulturne vulgarnosti. Istočasno s spremenjenim odnosom do sedanjosti pa se je spremenil naš odnos do zgodovine.

Zato, kar se ponuja kot najbolj zanimivo ob razstavi *Art and Power*, je prav dejstvo, da ta razstava ne želi biti kritično informativna in nam ne vsiljuje nekega sporočila. Kot da je totalitaristična umetnost tokrat predstavljena zgolj zato, da pokaže, da je danes tudi tisti umetniško “neprimerni” ali “neumetniški” del umetnostne zgodovine končno asimiliran in **neproblematično** sprejet v umetniško zgodovinsko institucijo. Ta neproblematičnost je sproducirana znotraj institucije, ne samo na osnovi številnih teoretičnih in umetnostno zgodovinskih študij, temveč istočasno na osnovi določenih post-modernističnih strategij in praks (soc-art, NSK, Auselm Kiefer...) v katerih se je v spremenjenem kon-

ceptu prisvojil, skupaj z ostalo kulturno vulgarnostjo (npr. kič) tudi totalitaristični del. Totalitaristična umetnost je tako postala ne samo del naše odgovornosti, temveč tudi del naše spremenjene senzibilnosti. Danes, ne samo, da so določene nacije na ironičen, kritičen ali travmatičen način opravile s svojo preteklostjo, temveč je celotna institucija opravila s totalitarističnim delom umetnosti. (Zato tudi britanska kritika, ne glede na dejstvo, da je tam ta del zgodovine bolj tuj in neznan, ni opravičena reagirati "spontano" kot se to kaže v določenih kritikah.)

Teatralično-elegantna (morda površna) razstava *Art and Power* tako na distanciran način radikalno asimilira totalitaristično umetnost in istočasno z nonšalanco preprostega "dejstva" "matter-of-factness" potlači vulgarnost tistega kar asimilira. Ta dimenzija bi težko prišla do izraza na kakršenkoli drug način in ni čudno, da je globalna ideja za instalacijo te kozmetično spektakelske razstave zaupana Marju Fisherju, ki je znan po odrskih delih za skupini Pink Floyd in Rolling Stones.

Razstavo *Art and Power* tako ne gledamo kot del umetnosti, temveč kot del institucije. To, kar prihaja najbolj do izraza ob tej razstavi, je dialektika umetnosti in institucije – ne vedno eksplicitne, toda vedno prisotne, in prav tiste, ki se jo moramo zavedati, če se želimo izogniti naivnosti in poenostavljanjem. Zaostrena racionalnost, ki sledi neprestanim rekontekstualizacijam, v katerih se ponovno prepoznavamo, je vsekakor zahteva tega časa. Vprašanje, ki si ga moramo tokrat zastaviti – morda ne samo v odnosu do te razstave, temveč tudi do vsake druge – ni več samo "kakšna je ta razstava in kaj pomeni", temveč "kako moramo razumeti to razstavo in kje najti njeno resnično mesto". Mislim, da razstava *Art and Power* vsekakor uspeva v vzpodbujanju, da se vprašujemo drugače. Njena direktnost je bolj poštena, kot opravičevanje v opominih, posploševanjih... (Pravzaprav komentarji na stenah, ki nas opozarjajo na težave in trpljenje zatiranih umetnikov, zvenijo včasih neprijetno in banalno.) Ta razstava potrjuje, da galerije in muzeji niso samo prostor v katerega obešamo slike, temveč predvsem institucija kot moralno racionalna in zgodovinsko determinirana instanca.

OPOMBE

¹ Katalog, *Art and Power (Europe Under the Dictators 1930–1945)*, Hayward Gallery, 1995.

² Komentar ob razstavljenih delih razstave *Art and Power* (Italijanski paviljon, A. Sironi, Manifest muralnega slikarstva).

³ "(Italijanski paviljon, Cipriano Oppo, Ob razstavi Quadrienale v Rimu, 1935.)

⁴ A. Hitler, govor, Nürnberg, 1936.

⁵ T. Hilton, "They Were Only Obeying Orders", *Independent*, 29. oktober 1995.

⁶ J. Glancey, "Guilt by Association", *Independent*, 31. oktober 1995.

⁷ F. Roh, *Geschichte der Deutschen Kunst von 1900 bis zur Gegenwart*, München, 1958.

POPRAVEK

Spoštovani urednik in uredništvo!

Najprej se zahvaljujem za sprejeto številko revije Borec, ki sem jo z veseljem pričakoval. Ob prebiranju svojega članka (Srečanje z Judi), pa sem razočarano ugotovil, da so izpadle vse številke, ki naj bi označevale opombe. Napaka, ki jo je očitno zagodel tiskarski oziroma računalniški škrat, je zelo težko popravljiva. Na srečo so vsi citirani avtorji imenovani tudi v tekstu. Torej pozornemu bralcu iskanje in vsaj delna umestitev opomb v besedilo, ne bo pretežka. Predvsem pa upam, da napaka nikogar ne bo odvrnila od branja.

Prosim vas, da v naslednji številki objavite popravek oziroma dopolnilo:

Številke za opombe od 1 do 3 bi morale biti na strani 811, od 4 do 7 na strani 812, od 8 do 15 na strani 813, od 16 do 22 na strani 814, od 23 do 27 na strani 815, od 28 do 36 na strani 816, od 37 do 46 na strani 817, od 47 do 53 na strani 818, od 54 do 59 na strani 819, od 60 do 67 na strani 820, od 68 do 76 na strani 821, od 77 do 84 na strani 822, od 85 do 88 na strani 823.

Zadnja 89. številka za opombo, na strani 824, je prva in edina, ki stoji na svojem mestu.

Opozoril bi tudi na napake v opombah:

V opombi pod št. 7 je ostal del stavka ("Liberalizem, predvsem t.i. nemški liberalizem se v tem"), ki bi moral biti zbrisan, kot je bilo označeno v korekturi.

Opomba št. 74 se pravilno glasi:

74 Janez Trdina, Pisma, Zbrano delo 12. knjiga, Ljubljana 1959, str. 238.

Opomba št. 75, ki je izpadla, bi morala imeti vsebino sedanje opombe št. 74 in sicer:

75 Janez Trdina, Podobe prednikov, 2. knjiga, Ljubljana 1987, str. 432.

Lep pozdrav!

Marko Štepec

Ljubljana, 20. januarja 1996

Zagoričnik Franci, pisatelj, prevajalec in založnik (GOZD - Gorenjska založniška družba)
Slovenija - 4000 Kranj, Golniška 28

POD OROŽJEM JEZIK

Borec, Ljubljana, XLVIII, št. 546-547, str. 6, slov. (angl.)

Pod tem naslovom in podnaslovom Srbska vojna pisava iz konkretnih pobud je objavljena antologija srbske vojne poezije, proze in esejistične misli. Antologist sledi prepričanju, da se tudi v vojnih razmerah pojavlja relevantna besedna umetnost. Ta ni podrejena vladajoči ideologiji in vojni propagandi, ampak je na strani posamičnega opozicijskega nosilca pesniškega mišljenja, čeravno v vsiljenih položajih med samim delovanjem orožja ali med politično in kulturno polemiko. Jezik je orožje te polemike, zanj je značilno tudi širše časovno delovanje in tudi anticipacija vojne, daleč pred njenim nastopom. Antologija nima izrazitega protivojnega značaja, ker je ta v domeni slepilne pozicijske propagande. Vojna pisava se posveča fenomenom konkretne vojne, tako da raziskuje določene arhetipe, ki vplivajo na populistično vedenje in vodenje naroda, od njegove dozdevne rešitve do njegove dejanske raz-rešitve in odpisanosti. Pod orožjem jezik je pendant antologije Hrvaška bojna 1991/92, ki je izšla v reviji Borec v letu 1994, št. 535-537

ZAGORIČNIK Franci, writer, translator and publisher (GOZD - Gorenjska založniška družba)
Slovenia - 4000 Kranj, Golniška 28

LANGUAGE UNDER ARMS

Borec, Ljubljana, XLVIII, no. 546-547, pp 6, Slov. (Engl.)

An anthology of Serbian war poetry, prose and essays has been published under the title of Serbian War Writing. The anthologist is of the conviction that relevant written art can also appear in times of war. It is not subordinated to the ruling ideology and war propaganda - it is on the side of the individual dissident poet, in a position forced upon him under fire, or between political and cultural polemics. Language is the weapon of these polemics, and a wider temporal activity is characteristic, alongside an anticipation, way before its appearance, of war itself. The anthology has no express anti-war characteristic since this is in the realm of delusive positional propaganda. War writing is devoted to the concrete phenomenon of war by researching specific archetypes that have an influence on popular behaviour and the leadership of nations, from their seeming ability to be solved and the solution to their actual re-solution and discarding. Language Under Arms is a twin publication of the Croatian Hrvaška Bojna 1991/1992 published in Borec magazine in 1994, no. 535-537.

ZNAMENJA MED PECO IN POHORJEM**Borec**, Ljubljana, XLVIII, št. 546-547, str. 114, slov. (angl.)

"Po vsej slovenski zemlji so posejana znamenja: ob cestah in križpotjih, sredi polj in gozdov, na robu vasi in na trgih, na planem in v bregu stoje. Tudi ona, morda najskromnejša med pomniki davnih dni, dokazujejo, da nismo od včeraj na tej zemlji."

Tako sklene dr. Marjan Zadnikar uvod k eni izmed najpomembnejših domoznanskih knjig Znamenja na Slovenskem. Med zelo številnimi znamenji, saj spada Koroška med najbolj gosto posejane pokrajine s temi "bistvenimi značilnostmi naše kulturne krajine", so pritegnila našo pozornost tista, ki so tako ali drugače povezana z vojnimi časi! Vsako znamenje zase je delček zgodovine ljudi med Peco in Pohorjem, in vredno, da ga s pomočjo zapisov Igorja Glasenčnika in mojstrske fotografije Igorja Modica spoznajo tudi drugi.

Izbral in predgovor napisal Milan Vogel.

SIGNS AND REMNANTS BETWEEN PECA AND POHORJE**Borec**, Ljubljana, XLVIII, no.546-547, pp 114, Slov. (Engl.)

"Signs and remnants are scattered throughout Slovenia: by roads and crossroads, in the middle of fields and forests, at the edges of villages and in town squares, in the open and on the river-banks. Even these, possibly the most modest of the memories of years gone by, prove that we have been around for a long time." This is how Dr Marijan Zadnikar concludes his introduction to one of the most important books about our homeland, entitled Znamenja na Slovenskem. Among the numerous signs and remnants, for Koroška is one of the districts of Slovenia most densely populated with these "essential characteristics of our cultural landscape", those that have attracted our attention are connected to times of war in one way or another. Each sign is, on its own, a particle of the history of the people living between Peca and Pohorje, and it is worth passing on to other people with the aid of Igor Glasenčnik's observations and Igor Modic's brilliant photographs.

Compiled and with a preface by Milan Vogel

Zalokar Jurij, dr. medicine
Slovenija - 4240 Radovljica, Žagarjeva 17b

POT IZ OŽIN ALI OSVOBODITEV VERE

Borec, Ljubljana, XLVIII, št. 546-547, str. 168, slov. (angl.)

Pot iz ožin ali osvoboditev vere je zbirka zapisov, ki so nastajali od leta 1970 dalje. Preteklost jim žal ni prislunhila, sicer pa so namenjeni za današnji in jutrišnji dan. Razvrščeni so v tri poglavja. V prvih dveh (Nepristnost in zloraba vere, Uradna cerkev v slovenskem zamejstvu) so v ospredju predvsem razlike v življenju verstev, kakor so jih ponazarjala dogajanja na Slovenskem. V njih spoznavamo "patologijo" verskih ustanov. Zbrano gradivo in "simptomi" naj prispevajo k "diagnostiki" in "terapiji" opisanih pojavov, predvsem pa k popolnoma drugačnim pogledom na vlogo vere, kakor smo jih bili vajeni doslej. Medicinske izraze uporabljam pri tem namerno, seveda ne kot znak za kakšno resnično obolenje, ampak kot pripomoček, ki naj pokaže, da se je treba vprašanja lotiti na kliničen način, z opazovanjem in na podlagi izkušnje, podobno kot se v zdravstvu lotevamo bolezni. Spoznanja, ki so se na tak način pomagala oblikovati, pa so razvidna predvsem iz tretjega poglavja (Uresničitev), ki je bilo sprva zasnovano kot samostojno delo. Pri njegovem nastanku so imele pomembno vlogo tudi študije različnih verstev in filozofij, še posebno indijskih. Različnost pogledov, časov in kultur je pomagala k večji kritičnosti do ujetosti v verstva v starejših magičnih načinih dojemanja.

Zalokar Jurij, Dr. Medicine
Slovenia - 4240 Radovljica, Žagarjeva 17b

FROM THE STRAITS OR THE LIBERATION OF RELIGION

Borec, Ljubljana, XLVIII, no. 546-547, pp 168, Slov.(Engl.)

From the Straits or the Liberation of Religion is an anthology of records from 1970 on. The past unfortunately turned a blind eye to it, although it is aimed at the present and the future. It is divided into three chapters. The first two chapters (the Falseness and Abuse of Religion, the Official Church in Ethnic Slovene Territories Abroad) are above all concerned with the differences in the lives of religions as illustrated by events in Slovenia. Through them we get to know the "pathology" of religious establishments. The collected material and the "symptoms" contribute to the "diagnosis" and "treatment" of the described phenomena, but above all a completely different view of the role of religion to the one we have been used to up till now. I apply medical terms here on purpose, not as a sign of any actual illness, of course, but as a tool with which to show that the question has to be approached in a clinical fashion, on the basis of observation and experience - just as we tackle illnesses in medicine. The understanding that can thus be formed is particularly evident in the third chapter (Realisation), which was initially based on an independent piece of work. In its creation an important role was also given to the study of various religions and philosophies, especially Indian. The difference in the views, times and cultures helped towards a more critical approach to captivity in religions in older magical methods of understanding.

546-547 **REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO** **1996**

USTANOVITELJ

Republiški odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije

IZDAJATELJ

Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK

Jože Dežman

telefon (064) 221 071

UREDNIŠKI ODBOR

Tilka Blaha, Jože Dežman, dr. Božidar Jezernik, dr. Lev Kreft, mag. Boris Mlakar, dr. Božo Repe,
Milena Štrajnar, Rapa Šuklje

OBLIKOVALKA IN TEHNIČNA UREDNICA

Darja Cjuha

LEKTORICA

Alenka Božič

UREDNIŠTVO IN UPRAVA

1000 Ljubljana, Vrtača 11. poštni predal 195, telefon (061) 216 475, fax 216-488

Cena te številke za naročnike 1.800 SIT, v prosti prodaji 2.800 SIT

Letna naročnina za tujino je 180 USD

ŽIRO RAČUN PRI NLB d.d. LJUBLJANA

50100-678-000-0093214

DEVIZNI RAČUN PRI NLB d.d. LJUBLJANA

50100-620-133-900-27491-705-112270/3

TISK

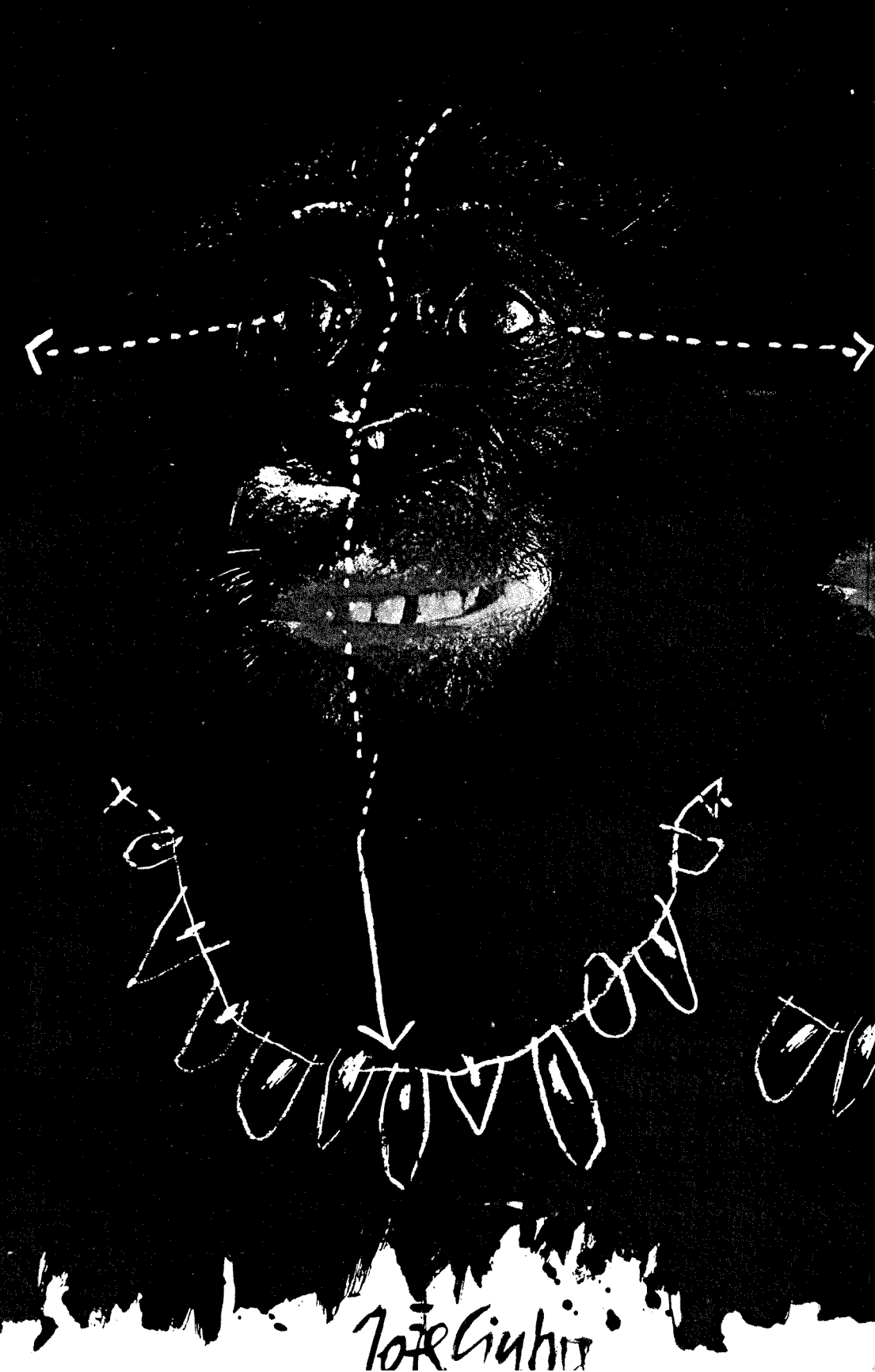
Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana, Gregorčičeva 25 a

Revija je izšla ob denarni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije

UDK 949.712+82(05)

ISSN 0006-7725

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-649/92 z dne 27. 10. 1992 šteje ta knjiga po 13. točki tarifne številke 3 Tarife davka od prometa proizvodov in storitev (Uradni list RS, št. 4/92) med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov in storitev.



Toté Cinhit